

**TÜRKİYE'DE KAMU VE ÖZEL BANKALARIN
ETKİNLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI**

Tenasüp ONAT
(Yüksek Lisans Tezi)
Eskişehir, 1999

**TÜRKİYE'DE KAMU VE ÖZEL BANKALARIN ETKİNLİKLERİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI**

Tenasüp ONAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İktisat (İktisat Politikası) Anabilim Dalı
Danışman: Doç.Dr. İlyas ŞIKLAR

Eskişehir
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ocak , 1999

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

TÜRKİYE'DE KAMU VE ÖZEL BANKALARIN ETKİNLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Tenasüp Onat

İktisat (İktisat Politikası) Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Ocak, 1999**

Bankacılık sektörü finans piyasasının en önemli kurumsal yapısını oluşturmaktadır. Bu özel konumu ile bankalar, ülke tasarruflarını krediye dönüştürme ve para yaratma mekanizmalarına sahip olmaları nedeniyle makro ekonomik hedeflere ulaşmada önemli görevler üstlenmişlerdir.

Türkiye'de hatta dünyada dikkati çeken en önemli olgulardan biri, makro ekonomik gelişmede finans piyasalarının etkinliğinin son derece önemli olduğudur. Güçlü bir ekonomik sistemin ön koşulu, güçlü bir bankacılık sistemidir. Güçlü bir bankacılık sistemi oluşturulması için banka kaynaklarının etkin kullanılması gerekmektedir.

Bu çalışmada, Türk bankacılık sisteminde yer alan kamu ve özel bankaların 1988-1997 yılları arasındaki mali performansları göz önüne alınarak, etkinlik seviyeleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu analizler sonucunda ortaya çıkan temel bulgu, incelenen dönemde Türk bankacılık sisteminde özel bankaların kamu bankalarından daha etkin olduğudur.

ABSTRACT

Banking sector is the most important institutional aspect of financial markets. With this special case, the banks take on some important functions for reaching macro economic targets since they have mechanisms in creating of money and transforming savings to credits.

It is most distinguished fact that financial markets have an extremely important role in economic development process in a global manner and in the special case for Turkish economy. The first condition for a powerful economic system is a strong banking sector in the financial system. To establish such a banking system it is necessary to use banking sector's sources in an efficient way.

In this study, comparative efficiencies of private and government banks in Turkish banking system are analyzed for the period 1988-1997 considering their financial performance. The main conclusion reached is that private banks operate more efficient than those of government in Turkish banking system under the period investigated.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYIİmza

Üye (Danışman): Doç.Dr. İlyas ŞIKLAR ...

Üye : Prof.Dr. Necat BERBEROĞLU

Üye : Yrd.Doç.Dr. Ünal ŞAKAR.

Tenasüp Onat'ın "Türkiye'de Kamu ve Özel Bankaların Etkinliklerinin Karşılaştırılması" başlıklı tezi **15.1.1999** tarihinde, yukarıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca, İktisat Anabilim dalında, Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
DEĞERLENDİRME KURULU VE ENSTİTÜ ONAYI	iv
ÖZGEÇMİŞ	v
TABLolar LİSTESİ	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
GİRİŞ	1

BÖLÜM 1

ETKİNLİK KAVRAMI VE BANKACILIKTA ETKİNLİK

1.1. ETKİNLİK KAVRAMI VE KAPSAMI	3
1.2. ETKİNLİĞİN TÜRLERİ	5
1.2.1. Teknik Etkinlik Fiyat Etkinliği	6
1.2.2. Yapısal Etkinlik	7
1.3. ETKİNLİK VE VERİMLİLİK AYRIMI	8
1.4. ETKİNLİĞİ ÖLÇMENİN ÖNEMİ	9
1.5. BANKACILIKTA ETKİNLİK	10
1.6. ETKİNLİK ÖLÇME TEKNİKLERİ	11
1.6.1. Mali Tablolar Analizi	12
1.6.1.1. Karşılaştırmalı Analiz	14
1.5.1.2. Yüzde Metodu İle Analiz	14
1.5.1.3 . Eğilim (Trend) Yüzdeleri Analizi	14
1.5.1.4. Rasyo (Oran) Analizi	15

1.6.2. İstatiksel Analiz	16
1.6.2.1. Parametrik Yöntemler	16
1.6.2.2. Parametrik Olmayan Yöntemler	16

BÖLÜM 2

TÜRK BANKA SİSTEMİNDE KAMU VE ÖZEL BANKALARIN

GÖRÜNÜMÜ

2.1. KAMU VE ÖZEL BANKALARIN TANIMI VE AYRIMI	18
2.2. TÜRK BANKA SİSTEMİNİN TARİHİ GELİŞİMİ	20
2.2.1. Ulusal Bankacılık Dönemi	21
2.2.2. Devlet Bankacılığı Dönemi	21
2.2.3. Özel Bankacılık Dönemi	22
2.2.4. Çok Şubeli Bankacılık Dönemi (Planlı Dönem)	23
2.2.5. İhtisas Bankacılığı Dönemi	24
2.3. TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ	26
2.3.1. Türk Banka Sisteminin Genel Yapısı	26
2.3.1.1. Merkez Bankası	27
2.3.1.2. Ticaret Bankaları	27
2.3.1.3. Kalkınma ve Yatırım Bankaları	28
2.3.1.4. Yabancı Bankalar	28
2.3.2. Türk Bankacılık Sisteminin Oligopolistik Yapısı	29
2.3.3. Holding Bankacılığı	31
2.3.4. Şube Bankacılığı Özelliği	31
2.4. TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNİN SORUNLARI	33
2.4.1. Ekonomik Gelişmedeki İstikrarsızlıklar	33
2.4.1.1. Enflasyondan Kaynaklanan Sorunlar	33
2.4.1.2. İç Borçlanma Sorunu	35
2.4.1.3. Dış Açıklar ve Dış Borçlar	36
2.4.2. Yüksek Kaynak Maliyeti	36
2.4.3. Hızlı Teknolojik Gelişmeler	37

2.4.4. Kamu ve Özel Bankalar Arasındaki Haksız Rekabet Koşulları	38
2.4.5. Sermaye Yetersizliği Sorunu	39
2.4.6. Küçük Bankaların Çoğunlukta Olması	40
2.4.7. İştiraklerin ve Sabit Kıymetlerin Büyüklüğü	40
2.4.8. Holding Bankacılığı Sorunu	41
2.4.9. Oligopolistik Yapıdan Kaynaklanan Sorunlar	41
2.5. TÜRK BANKA SİSTEMİNDE TİCARİ BANKALARIN BİLANÇO YAPILARI	42
2.5.1. Bankaların Kaynak Yapısı	43
2.5.1.1. Özkaynaklar	43
2.5.1.2. Mevduatlar	46
2.5.1.3. Mevduat Dışı Kaynaklar	48
2.5.1.4. Diğer Pasifler	49
2.5.1.5. Net Kar	51
2.5.2. Kaynak Kullanım Yapıları	53
2.5.2.1. Likit Aktifler	53
2.5.2.2. Krediler	55
2.5.2.3. Donuk Aktifler	57
2.5.2.4. Diğer Aktifler	58

BÖLÜM 3

KAMU VE ÖZEL BANKALARIN ETKİNLİK ANALİZİ

3.1. RASYO ANALİZ YÖNTEMİ	60
3.1.1. Etkinlik Rasyoları	61
3.1.1.1. Toplam Giderler / Toplam Gelirler	61
3.1.1.2. Toplam Gider / Toplam Aktifler	61
3.1.1.3. Toplam Krediler / Toplam Mevduatlar	62
3.1.1.4. Takipteki Alacaklar / Toplam Krediler	62
3.1.1.5. Faiz Dışı Giderler / Toplam Aktifler	62

3.1.2. Verimlilik Rasyoları	62
3.1.2.1. Net Kar / Toplam Aktifler	63
3.1.2.2. Net Kar / Özkaynaklar	63
3.1.2.3. Net kar / Mevduatlar	63
3.1.2.4. Net Kar / Toplam Krediler	63
3.1.2.5. Net Faiz Geliri / Toplam Aktifler	64
3.1.2.6. Personel Giderleri / Toplam Aktifler	64
3.1.2.7. Personel Giderleri / Mevduatlar	64
3.1.2.8. Mevduatlar / Personel Sayıları	64
3.1.2.9. Net Kar / Personel Sayıları	64
3.1.3. Diğer Rasyolar	66
3.1.3.1. Cari Oran	65
3.1.3.2. Özkaynaklar / Toplam Krediler	65
3.1.3.3. Özkaynaklar / Mevduatlar	65
3.2. KAMU VE ÖZEL BANKA RASYOLARININ KARŞILAŞTIRILMASI	66
3.2.1. Etkinlik Analizi	66
3.2.2. Verimlilik Rasyoları	71
3.2.2.1. Karlılık Rasyoları	71
3.2.2.2. İnsan Gücü Faaliyet Etkinliği	76
3.2.2.3. Şube Başına Düşen Verimlilik Rasyoları	80
3.2.3. Diğer Rasyolar	82
3.3. KAMU VE ÖZEL SEKTÖR BANKALARINDA MALİ PERFORMANSIN ÖLÇÜMÜ	85
3.3.1. Yöntem	85
3.3.2. Veri	86
3.3.3. Analiz ve Sonuçları	88
SONUÇ	91
EKLER	94
KAYNAKÇA	101

TABLolar LİSTESİ

	<u>sayfa</u>
Tablo 2.1. Türkiye’de Faaliyet Gösteren Bankalar	29
Tablo 2.2. 1988-1997 Yılları Arasında Toplam Aktiflere Göre On Bankanın Yoğunlaşma Oranı	30
Tablo 2.3. 1988-1997 Yılları Arasında Kamu ve Özel Bankaların Şube ve Banka Sayıları	32
Tablo 2.4. Özkaynakların Yıllar İtibariyle Gelişimi	44
Tablo 2.5. Toplam Mevduatların Yıllar İtibariyle Gelişimi	46
Tablo 2.6. Mevduat Dışı Kaynakların Yıllar İtibariyle Gelişimi	48
Tablo 2.7. Diğer Pasiflerin Yıllar İtibariyle Gelişimi	50
Tablo 2.8. Net Karın Yıllar İtibariyle Gelişimi	53
Tablo 2.9. Likit Aktiflerin Yıllar İtibariyle Gelişimi	54
Tablo 2.10. Toplam Kredilerin Yıllar İtibariyle Gelişimi	55
Tablo 2.11. Donuk Aktiflerin Yıllar İtibariyle Gelişimi	58
Tablo 2.12. Diğer Aktiflerin Yıllar İtibariyle Gelişimi	59
Tablo 3.1. Bankaların Mali Performans Ölçütleri	88

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>sayfa</u>
Şekil 1.1. Farrell'in Etkinlik Ölçümü	6
Şekil 2.1. Özkaynakların Toplam Pasifler İçindeki Payı (%)	45
Şekil 2.2. Mevduatların Toplam Pasifler İçindeki Payı (%)	47
Şekil 2.3. Mevduat Dışı Kaynakların Toplam Pasifler İçindeki Payı (%)	49
Şekil 2.4. Diğer Pasiflerin Toplam Pasifler İçindeki Payı (%)	50
Şekil 2.5. Net Karın Toplam Pasifler İçindeki Payı (%)	52
Şekil 2.6. Likit Aktiflerin Toplam Aktifler İçindeki Payı (%)	54
Şekil 2.7. Toplam Kredilerin Toplam Aktifler İçindeki Payı (%)	56
Şekil 2.8. Donuk Aktiflerin Toplam Aktifler İçindeki Payı (%)	58
Şekil 2.9. Diğer Aktiflerin Toplam Aktifler İçindeki Payı (%)	60
Şekil 3.1. Toplam Gider / Toplam Gelir Rasyosu	66
Şekil 3.2. Toplam Gider / Toplam Aktif Rasyosu	67
Şekil 3.3. Toplam Krediler / Toplam Mevduatlar Rasyosu	69
Şekil 3.4. Takipteki Alacaklar / Toplam Krediler Rasyosu	70
Şekil 3.5. Faiz Dışı Giderler / Toplam Aktifler Rasyosu	71
Şekil 3.6. Net Kar / Toplam Aktifler Rasyosu	72
Şekil 3.7. Net Kar / Özkaynaklar Rasyosu	73
Şekil 3.8. Net Kar / Toplam Mevduatlar Rasyosu	74
Şekil 3.9. Net Kar / Toplam Krediler Rasyosu	74
Şekil 3.10. Net Faiz Geliri / Toplam Aktifler Rasyosu	75
Şekil 3.11. Net Kar / Personel Sayısı Rasyosu	76
Şekil 3.12. Toplam Mevduatlar / Personel Sayısı Rasyosu	77
Şekil 3.13. Personel Giderleri / Toplam Aktifler Rasyosu	78
Şekil 3.14. Personel Giderleri / Toplam Mevduatlar Rasyosu	79
Şekil 1.15. Toplam Mevduatlar / Şube Sayısı Rasyosu	80
Şekil 1.16. Net Faiz Geliri / Şube Sayısı Rasyosu	81
Şekil 3.17. Likit Aktifler / Toplam Aktifler Rasyosu	82
Şekil 3.18. Özkaynaklar / Toplam Aktifler Rasyosu	83
Şekil 3.19. Özkaynaklar / Toplam Krediler Rasyosu	84
Şekil 3.20. Mali Etkinlik Ölçütü	89

GİRİŞ

Tüm dünyada özellikleri itibariyle farklı bir konuma sahip olan bankacılık, en sık müdahale edilen ve denetime tabi tutulan sektör olmuştur. Bunda, sektörün güvene dayalı kriterlere bağlı olarak tasarruf sahiplerinden topladığı kaynakları yatırımlara kanalize eden bir aracılık görevi üstlenmiş olmasının önemi büyüktür.

Bu özel konumları ile bankalar ülke tasarruflarını krediye dönüştürme işlevinin yanısıra, hem para yaratma imkanına sahip olmaları, hem de ödeme mekanizmalarının temel taşı oluşturmaları nedeniyle, uygulamaya konulan makro ekonomik politikalarla arzu edilen hedeflere ulaşmada önemli görevler üstlenmiş durumdadır. Böylece ekonomik birimlerin tasarruflarının, doğru ve ekonomik olarak etkin şekilde değerlendirilmesinin temini önem kazanmaktadır.

Türkiye’de bankacılık sektörü, finans piyasasının en gelişmiş kesimini oluşturmaktadır. Geniş hizmet yelpazesi ve kaynak birikimi ile ülke kalkınmasında önemli bir yere sahiptir. Türk bankacılık sisteminin en önemli özelliği, bir çok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi, sistemde devlet müdahalesinin bulunmasıdır.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında, özel sektörün sosyal ve ekonomik hedefleri gerçekleştirmede yetersiz olması, yatırımların devlet tarafından yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Zamanla, çeşitli sektörlerde artan finansmanın ihtiyacının karşılanması amacıyla da devlet, kamu bankaları kurmuştur. Kamu bankaları o dönemlerde, ulusal sermaye birikimini oluşturma, ekonomik ve sosyal kalkınmayı gerçekleştirme gibi amaçlar için çalışmışlardır.

Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadar geçen zaman içinde kurulan ve Türk finans piyasasında önemli bir ağırlığa sahip olan kamu bankaları başlangıçta kendilerine verilen görevleri yerine getirmişlerdir. Ancak son yıllarda, bankacılık sektörünün çok hızlı bir şekilde büyüme ve gelişme göstermesi, sistemde faaliyet gösteren kamu ve özel bankaların, ne kadar etkin çalıştıkları sorusunu gündeme getirmiştir.

Bu nedenle çalışmada, Türk ekonomisinin temel taşı oluşturulan bankacılık sektöründe yer alan, kamu ve özel bankaların etkinlikleri rasyo analiz ve veri zarflama analizi teknikleri kullanılarak karşılaştırılmaya çalışılmaktadır. Bunun için bankaların kamu ve özel olarak konsolide edilen mali tablolarından yararlanılmaktadır.

Çalışmanın Birinci Bölümünde, teorik olarak etkinlik üzerinde durularak, bankacılıkta etkinliğin anlamı ve etkinliğin ölçülmesinde kullanılan analiz teknikleri üzerinde durulmaktadır.

İkinci Bölümde, Türk bankacılık sisteminde kamu ve özel bankaların genel görünümü, sistemin özellikleri, sorunları ve mali yapıları üzerinde durularak, bilanço kalemleri analiz edilmektedir.

Üçüncü ve son bölümde ise, rasyo analiz tekniğinden yararlanarak kamu ve özel bankaların mali performansları incelenmiş ve etkinlikleri karşılaştırılmıştır. Öte yandan Türk bankacılık sektöründe faaliyette bulunan kamu ve özel bankaların mali performansları veri zarflama analizi aracılığı ile de incelenerek, daha önce elde edilen sonuçlarla karşılaştırmalı olarak ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

BÖLÜM 1

ETKİNLİK KAVRAMI VE BANKACILIKTA ETKİNLİK

1.1. ETKİNLİK KAVRAMI VE KAPSAMI

İktisat bilimi sonsuz olan insan ihtiyaçlarını, sınırlı olan kaynak, bilgi ve tekniği en rasyonel şekilde kullanarak karşılamaya çalışır. İnsan ihtiyaçlarının sonsuz olması nedeniyle, arzulandığı halde elde edilemeyen şeyler, insanları mutsuz kılar. Bu nedenle insanların mevcut olan kaynakları, rasyonel şekilde kullanmaları gerekir. En az çaba veya masrafla, en yüksek hasılaya ve tatmin düzeyine ulaşmak için gerekli teknik ve yetenekler araştırılmalıdır.

İktisatçılar kıt olan kaynaklardan yola çıkarak, kaçınılmaz kıtlığın nedeni ile ilgilenmiş, ekonominin performansı ile ilgili karar verme kriterlerini geliştirmek için çaba harcamışlardır. Bu çabalar sonucu elde edilen kriterlerden birisi de etkinlik olmuştur.

Etkinlik kavramı iktisadi anlamda literatüre, Fransızca L'efcicacite kelimesinin karşılığı olarak girmiş, minimum çaba veya masraf ile maksimum sonuçlar elde etme kapasitesi olarak tanımlanmıştır¹. Diğer tanımlara göre etkinlik; amaçları gerçekleştirme çabası² veya çıktıların ekonomik, teknolojik ve siyasi güç gibi bütün yolların kullanılarak üretimin en yüksek düzeye çıkartılması olarak ifade edilmektedir³.

¹Recep Kök, **Endüstriyel Verimlilik ve Etkinlik** (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, No:680, 1991), s.91.

² Ahmet Ertuğrul, Osman Zaim **Türk Bankacılığında Etkinlik Tarihi Gelişim Kantitatif Analiz** (Ankara: Bilkent İşletme ve Finans Yayınları No:3,1996), s.37.

³Orhan Pazarcık, Gültekin Coygun, **Kamu Bürokrasisinde Organizasyon Sorunu Verimlilik ve Etkinlik** (Ankara: MPM Yayınları, Yayın No:322,1985), s.52.

Etkinlik ekonomik birimlerin refah sorunları ile ilgilidir. İstek ve ihtiyaçların karşılanma yeteneğine bakılarak, sistemin etkin olup olmadığına karar verilir. Bu nedenle etkinlik, kaynakların optimal dağılımı açısından da önem kazanmaktadır⁴.

Sosyal refahın ölçüsü olarak etkinlik kavramı ile ilgilenen iktisatçılardan Vilfredo Pareto, objektif olarak ölçülebilen iktisadi etkinlik kavramını gündeme getirmiştir. Pareto'ya göre, toplumda birilerinin durumunu kötüleştirmeden, en az bir bireyin durumunu iyileştirme imkanı veren bir uygulama sosyal refahı arttırır. Bir toplumda başkalarının refahını azaltmadan bir bireyin refahını arttırmak olanaksızsa Pareto Optimum'a veya Pareto etkin duruma ulaşılır⁵.

Pareto optimumun elde edilebilmesi için üç koşulun sağlanması gerekir. Bu koşullar için iki mal (X,Y), iki tüketici (A,B), ve iki üretim faktörü (K,L) içeren bir model oluşturularak; iki malın iki ayrı firma tarafından üretildiği de varsayılmaktadır⁶. Buna göre söz konusu koşullar aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

i. Tüketiciler Arasında Mal Dağılımında (Tüketimde) Etkinlik:

Veri gelir dağılımı çerçevesinde tüm tüketicilerin maksimum faydayı sağlamaları durumudur. Her tüketici kendi faydasını maksimize ettiğinde, marjinal ikame oranları (MİO) eşitlenerek, tüketimde etkinlik sağlanır.

$$(MIO_{Y,X})_A = (MIO_{Y,X})_B$$

ii. Firmaların Faktör Kullanımında (Üretimde) Etkinlik:

Firmaların veri teknolojik koşullar altında, belli bir çıktıyı minimum maliyetle elde etme durumu, üretimde etkinliğin sağlandığını gösterir. İki malın üretimine üretim faktörleri, marjinal teknik ikame oranları (MTİO) birbirine eşitlenecek şekilde tahsis edildiğinde ekonomide etkin kaynak kullanımına ulaşılmış olur.

$$(MTIO_{K,L})_X = (MTIO_{K,L})_Y$$

⁴J.Zoltan, A. Deniel Gerlowski, **Manigerial Economics And Organization** (University of Baltimore, 1996), s.91.

⁵Orhan Türkay, **Mikro İktisat Teorisi** (Ankara : Adım Yayıncılık, 1993), s.308.

⁶Hüseyin Şahin, **Mikro İktisat** (Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları ,1996), s.333.

iii. Üretim ve Tüketimde (Tahsis) Etkinlik:

Bu koşulun yerine getirilmesi halinde üretilen çıktı, tüketicilere maksimum fayda, üreticilere maksimum kar sağlayacaktır. Etkin çıktı bileşimi, üretim imkanları eğrisinin eğiminin (marjinal dönüşüm oranı (MDO)), marjinal ikame oranına eşit olduğu noktada gerçekleşir.

$$(MiO_{Y,X})_A=(MiO_{Y,X})_B=(MDO_{Y,X})$$

Görüldüğü gibi sosyal refahın sağlanması için üretimde etkinliğin sağlanması gerekir. Etkinlik, üreticinin üretim başarısını değerlendirmede kullandığı bir ölçüttür. Üreticiler belli bir üretimi gerçekleştirmek için çeşitli girdiler kullanarak, çeşitli çıktılar elde ederler. Üreticilerin belli bir teknolojiyi kullanarak ulaşmayı hedefledikleri davranışsal amaçları vardır. Bu amaçlardan en sık karşılaşılanlar, maliyet minimizasyonu ve kar maksimizasyonudur. Üretici bu davranışsal amaçlarına ulaştığı zaman etkin, ulaşamadığı zaman etkinlikten uzaktır.

Üretim etkinliği, üreticinin davranışsal amaçlarını gerçekleştirmede kullandığı değerler ile bu amaçların gözlemlenen değerleri arasındaki karşılaştırmayla ölçülebilir⁷. Karşılaştırmalar değerler cinsinden yapılabileceği gibi (maliyet, kar, getiri), miktarlar cinsinden de (girdi, çıktı) yapılabilir.

1.2. ETKİNLİĞİN TÜRLERİ

Etkinlik temelde üç alt bileşene ayrılabilir. Bunlar teknik etkinlik, fiyat etkinliği (tahsis) ve yapısal etkinliktir.

1.2.1. Teknik Etkinlik ve Fiyat Etkinliği

Bir firmanın elindeki girdileri, en etkin biçimde kullanarak en çok çıktıyı elde etmedeki başarısı teknik etkinlik, girdi ve çıktı fiyatlarını gözönünde bulundurarak en uygun girdi bileşimini seçmedeki başarısı fiyat etkinliği

⁷Ertuğrul, Zaim, a.g.e., s.37.

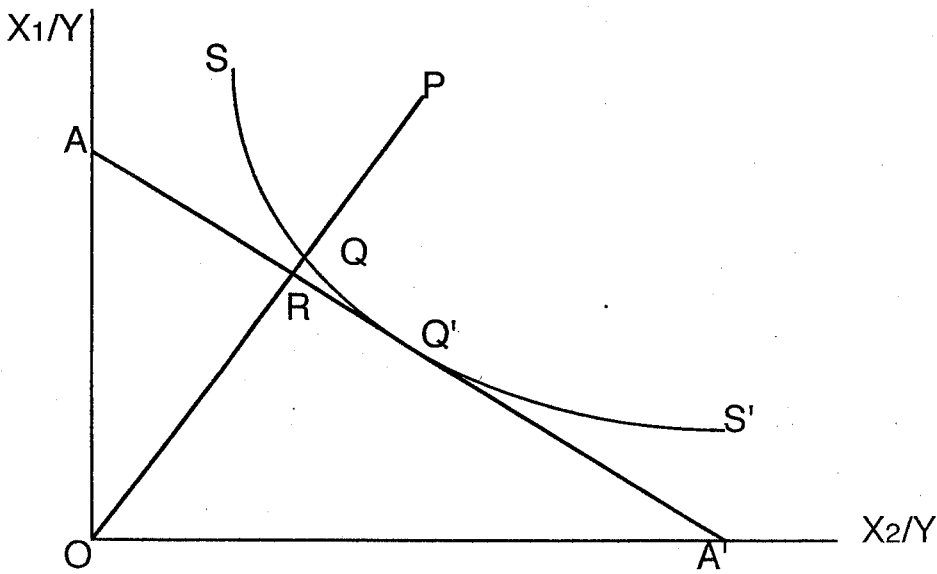

olarak tanımlanmaktadır⁸.

Teknik etkinlik ve fiyat etkinliği konularında literatürün gelişimine katkı M.J. Farrell'in çalışmaları ile yapılmıştır. Farrell'e göre ekonomik birimlerin etkinliği, kendi üretim fonksiyonları üzerinde gerçekleştirdikleri sonuçların, en ileri üretim tekniği ya da en iyi girdi çıktı ilişkisini temsil eden etkin üretim fonksiyonu üzerinde gerçekleştirebilecekleri en iyi sonuçlarla kıyaslanması ile ölçülmeye çalışılmaktadır⁹.

Teknik ve fiyat etkinliğini basit bir eş ürün eğrisi üzerinde görebilmek için, tek bir çıktı (Y), iki girdi (X_1, X_2), ve ölçeğe göre sabit getirili bir üretim teknolojisi ile üretim yapıldığı varsayılmaktadır.

Şekil 1.1. Farrell'in Etkinlik Ölçümü

Şekil 1.1'de SS' etkin bir eş ürün eğrisini göstermektedir. Başka bir ifadeyle, SS' tam etkin bir firmanın, bir birim üretim yapabilmek için kullanabileceği değişik girdi bileşimlerinden oluşmaktadır. AA' eş maliyet eğrisidir ve eğimi faktör fiyatları oranına eşittir. Burada en etkin girdi bileşimi (birim çıktı maliyetinin en düşük, birim çıktı karının en yüksek olduğu) Q'

⁸Haluk Kasnakoğlu, "Etkinlik Ölçümü" **Verimlilik Dergisi** (MPM, Cilt 2, 1980), s.142.

⁹Aynı, s.143.

olmaktadır. Bu noktada üretim yapan bir firma tam etkin olmakta ve bu noktadan uzaklaştıkça etkinlik azalmaktadır. Örneğin bir birim çıktıyı P noktasındaki girdi bileşimi ile ürettiği gözlenen bir firma ele alalım. OQ/OP oranı bize firmanın teknik etkinliğini gösterecektir. Bu ölçüt aynı çıktıyı üretmek için gereken girdilerin (OQ), gerçekte kullanılan girdilere (OP) oranını gösterir.

AA' girdi fiyatlarının oranı olduğuna göre OR/OQ fiyat etkinliğinin göstergesidir. R noktasındaki maliyet, fiyat etkin Q' noktasındaki maliyete eşit olmasına karşın, teknik olarak etkin ancak, fiyat olarak etkinlikten uzak olan Q noktasındaki maliyetten azdır. Son olarak OR/OQ firmanın toplam etkinliğini gösterir. Bu aynı zamanda teknik ve fiyat etkinliklerinin çarpımına eşittir $[(OQ/OP) \times (OR/OQ) = OR/OP]$. Görüldüğü gibi P noktasında gerçekleştirilen üretim, Q' noktasına göre etkinlikten uzaktır.

1.2.2. Yapısal Etkinlik

Farrell, üretimde etkinliğin sadece iki unsurunu incelemektedir. Bunlar yukarıda açıklandığı gibi teknik etkinlik ve fiyat etkinliğidir. Firmalar kendi kontrolündeki teknik etkinliği arttırmak için minimum maliyetle üretim yapabilen teknoloji seçebilir, veya fiyat etkinliğini arttırmak için piyasa fiyatlarını çok ciddi bir şekilde takip edebilir. Ancak üretim aşamasında yapılan devlet müdahaleleri, faktör fiyatlarını arttırıp azaltabilir. Bu durum fiyat etkinliğinin bozulmasına neden olacaktır¹⁰.

Yapısal unsurlar daha çok uygulanan devlet politikalarıyla değişebilen dışsal şartlara bağlıdır. Fiyat etkinliğini azaltan dışsal şartlar yapısal etkinlikle ortaya çıkartılabilir. Örneğin bir ekonomide düzenleme ve gelirin yeniden dağılımı ile ilgili yapısal etkinlik, doğru hükümet politikalarıyla artar, yalnız politikalarla da azalır.

---

¹⁰Kök, a.g.e., s.60.

1.3. ETKİNLİK VE VERİMLİLİK AYRIMI

Bu ayrımın yapılabilmesi için verimlilik kavramının ne anlama geldiğinin bilinmesi gerekir. Verimlilik, hasılanın bir girdiye veya girdiler toplamına oranı olup, üretilen mal ve hizmetler miktarları ile bu üretimde kullanılan girdi miktarı arasındaki ilişkidir. Diğer bir tanıma göre verimlilik, üretim ya da hizmet sisteminin ürettiği çıktı ile bu çıktıyı yaratmak için kullanılan girdi arasındaki ilişkidir. Bu nedenle verimlilik, çeşitli mal ve hizmetlerin üretimindeki kaynakların (emek, sermaye, bilgi...) etkin kullanımını¹¹.

Etkinlik ise daha önce değinildiği gibi amaçları gerçekleştirme derecesi olarak tanımlanmıştır. Verimlilik ise örgütsel faaliyetlerin rasyonellik derecesini ifade etmektedir. Ancak bu iki kavram zaman içerisinde eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Tanımlardan da anlaşıldığı gibi etkinlik ve verimlilik kavramı birbirinden farklı kavramlardır.

Etkinlik ve verimlilik arasında bulunan bu farklılıkları şu şekilde ortaya koyabiliriz:

Verimlilik genel anlamda girdilerle ilgilenmeden elde edilen sonucun önemli olduğunu belirtirken etkinlik, verimlilikte olduğu gibi çıktılara değil girdilere önem vermektedir¹².

Etkinlik kavramı verimliliğe göre daha geniş kapsamlı bir kavramdır. Çünkü etkinlik, genel olarak amaca ulaşmadaki başarı derecesini belirtirken verimlilik, kaynakların ne ölçüde etkin kullanıldığına ilişkin bir kavramdır¹³.

Etkinlik ve verimliliği birbirinden ayıran diğer bir özellik ise; etkinlik örgüt içi ve dışı faktörlere göre şekillenirken verimlilik, örgüt içi teknik ve ekonomik faktörlere bağlıdır¹⁴. Bu nedenle etkinlik, verimliliği de içine alan daha geniş bir kavramdır.

¹¹Jesep Prokopenko, **Verimlilik Yönetimi** (Ankara: MPM Yayınları, No:476, 1992), s.98.

¹²**Genel Ekonomi Ansiklopedisi** (Milliyet Yayınları, 1989), s.284.

¹³Melih Baş, Ayhan Artar, **İşletmelerde Verimlilik Denetimi** (Ankara: MPM Yayınları, No:435,1991), s.36.

¹⁴Pazarcık, Coygun, **age**, s.51.

1.4. ETKİNLİĞİ ÖLÇMENİN ÖNEMİ

Etkinlik ekonominin tümü açısından önemli olduğu gibi onu oluşturan birimler açısından da son derece önemlidir. Firma veya sektör açısından etkinliğin ölçülmesi, bu firma veya sektörle ilgilenen araştırmacılar ile bunların yöneticilerinin, kaynakları rasyonel kullanarak etkinliğini arttırmak suretiyle, üretimin ne kadar arttırılabileceği sorusuna cevap vermede yardımcı olur.

Firmaların etkinlik düzeyinin düşük olması, karlılıklarını ve rekabet olaralarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Firmalar kaynak kullanımında etkin olamazlarsa, üretebilecekleri düzeyin altında üretim yapacaklar, bu da bireylerin refah düzeylerinin daha düşük olmasına yol açabilecektir¹⁵.

Etkinlik kavramının iktisadi analizde önem kazanması, onun refah, yaşam düzeyi ve gelir bölüşümü gibi toplumun ve ekonominin genel sorunlarıyla ilişkilendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Diğer yandan etkinliğin maliyet hasılat gibi temel ekonomik değişkenler arasında somut ilişkiler kurarak ölçülebilmesi, önemini daha da arttırmaktadır.

Sürekli değişim gösteren pazar koşullarına ayak uydurabilmek ve artan pazar rekabetinde daha uzun süre yaşayabilmek amacıyla firmalar ellerinde bulundurdukları kaynakları en etkin şekilde kullanmak zorundadır. Maliyet minimizasyonu, kar maksimizasyonu ve etkin üretim gibi temel amaçlara ulaşabilmek için firmaların faaliyetlerindeki başarı düzeyinin ölçülüp değerlendirilmesi etkinlik ölçümüyle gerçekleşir. Eğer firmalar etkinlik ölçümleri sayesinde kendilerinin ve rakiplerinin güçlü veya zayıf yönlerini zamanında saptayabilir ve gerekli önlemleri zamanında alabilirse, başarı düzeylerini arttırma şansına sahip olabilir¹⁶.

---

¹⁵Halit Suiçmez, **Türkiye’de Kalkınma ve Yatırım Bankacılığında Proje Değerlendirme ve Verimlilik** (Ankara: MPM Yayınları, No:422, 1990), s.17.

¹⁶Reha Yolalan, **İşletmelerarası Görelî Etkinlik Ölçümü** (Ankara: MPM Yayınları, No:483, 1993), s.3.

1.5. BANKACILIKTA ETKİNLİK

Bilindiği gibi bankacılık kesimi üretim sürecinde hizmet sektöründe yer almaktadır. Diğer sektörlerle çok yakın ilişkisi bulunan bankacılığın; fonların toplanması, toplanan fonların kamu ve özel kesim kuruluşlarına yönlendirilmesi, kaynak dağılımının iyileştirilmesi gibi oldukça önemli işlevleri vardır. Sektör, söz konusu işlevleriyle ülkenin sanayileşmesi ve kalkınmasında merkezi bir konumda bulunmaktadır.

Bankacılıkta etkinlik, sektörün son derece dinamik ve değişken yapıda olması ve hizmet kesiminde bulunması nedeniyle en zor ele alınan konulardan biridir. Mal üretiminde etkinlik ölçümü görece olarak daha kolaydır. Bankalar mal değil hizmet üretimiyle uğraştıklarından gerek sunulan hizmetlerin çok sayıda olması, gerekse girdilerin değişik alanlardan karmaşık ilişki ve işlemler sonucu sağlanması, etkinlik ölçümündeki zorlukların ana eksenini oluşturmaktadır¹⁷.

Bankacılık sektöründe etkinlik ölçütünün önem kazanması sektörün niteliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu niteliklerden birincisi, bankacılık sisteminin ülkenin kurumsal yapısını yansıtmasıdır. Her ülkenin kurumsal yapısı kendi tarihsel gelişmesiyle şekillenir. Örneğin, bir ülkede bankacılık sisteminin sorunları ve yapısı, o ülkenin kurumsal yapıları çerçevesinde değerlendirilebilir¹⁸.

Sektörün önem kazanmasına neden olan bir ikinci nitelik ise, bankacılık sektörünün diğer ekonomik sektörlerden farklı olarak, kaynak dağılımını belirleyen finansal aracılık işlevine sahip olmasıdır. Tasarrufları belirli yatırımlara dönüştüremeyen bir bankacılık sisteminin etkinliğinden de söz etmek mümkün değildir. Bankaların etkinliği kavramı ile sektörün ekonomideki fonksiyonlarını hangi ölçüde ve etkinlikte yerine getirdiği ortaya konulmak istenmektedir. Bir diğer deyişle bankaların etkinliği kavramı ile banka kaynaklarının ne ölçüde etkin kullanıldığı kastedilmektedir.

¹⁷Suiçmez, a.g.e., s.19.

¹⁸Kürşat Aydoğan, Gökhan Çaplıoğlu, **Bankacılıkta Etkinlik ve Verimlilik** (Ankara: MPM Yayınları, Yayın No:397,1989), s.7-21.

Etkinlik, makro düzeyde bankacılık sisteminin finansal aracılık işlevini ne ölçüde yerine getirdiği, mikro düzeyde ise bankaların kaynaklarının ne ölçüde etkin kullanıldığı şeklinde değerlendirilebilir. Makro düzeydeki etkinlik kavramı, genelde mali sistemin etkinliğine ilişkin olup, işlevsel etkinlik anlamında da kullanılmaktadır. Mikro düzeyde etkinlik ise; bir firma olarak bankanın kaynaklarını ne ölçüde etkin olarak kullanabildiğidir. Verimlilik ise bankaların finansal aracılık işlevini en az kaynak kullanarak yerine getirmesidir.

Bankacılığın temel işlevi tasarrufların toplanarak üretken yatırımlara dönüştürülmesidir. Etkin bir sistemde tasarrufların tümü bankacılık sisteminden geçerek verimli yatırımlara dönüşecektir. Tasarrufların yatırımlara dönüşmesinde kaynak kullanımının en az düzeyde olması bankacılık sisteminin verimliliği ile ilgilidir.

Tam rekabet koşulları altında verimlilik ve etkinlik ölçütleri birbirlerinin yerine kullanılabilir. Bankaların mikro düzeyde verimli olmaları makro düzeyde de etkinliklerini gösterir. Örneğin, tam rekabet koşullarında etkinlik ve verimlilik, karlılık ile ölçülebilir. Çünkü rekabetin etkisiyle karlar minimum düzeydedir. Bu durumda verimlilik ölçütü olan karlılık aynı zamanda etkinliğin de bir ölçütüdür. Eğer bankacılık sistemine birkaç firma egemense, bankaların karlı olmaları, bankacılık sisteminin etkinliğinin bir ölçütü olamaz. Çünkü karlar bankaların piyasa gücü oranında belirlenmiştir ve böyle bir ortamda sistem finansal aracılık işlevini etkin bir şekilde yürütememektedir.

1.6. ETKİNLİK ÖLÇME TEKNİKLERİ

Etkinlik ölçümünün en genel anlamda konusu, kaynakların belli bir zamanda ve biçimde kullanımı ile gerçekleşen sonuçların, hedeflenen ya da istenen sonuçlara göre değerlendirilmesidir. Bir ekonomik birimin elde ettiği sonuçlar istenen sonuçlarla aynı olduğu zaman bu birimin etkin, farklı olduğu zaman da etkin olmadığı söylenir. Burada temel sorun istenilen sonuçlarla gerçekleşen sonuçların farklı olduğu durumlarda etkinliğin (veya etkinlikten uzaklığın) boyutunun ölçülmesinden kaynaklanmaktadır.

İstenilen amaca ulaşmak için girdiler ve çıktılarla ilgilenen etkinlik kavramının analizinin doğru yapılabilmesi için aşağıdaki kavramlara dikkat edilmelidir.

i. Etkinlik ile ilgili ana hedefler belirlenmeli ve etkinliğin gerçekleşmesi için gerekli plan oluşturulmalıdır.

ii. İşletme içinde sağlıklı bir veri tabanına ışık tutacak muhasebe kayıtlarının oluşturulması gerekir.

iii. Etkinlik ölçümü için işletme yapısına en uygun ölçüm yönteminin belirlenmesi gerekir.

iv. Ölçüm sonucunda elde edilen bilgilerin en iyi şekilde incelenip yorumlanarak, ana hedefe ulaşip ulaşmadığına göre gerekli önlemler alınmalıdır.

Etkinlik kavramının bir çok tanıma sahip olması gibi, etkinlik ölçüm yöntemleri de çok çeşitlilik göstermektedir. Günümüzde en çok kullanılan etkinlik ölçüm yöntemleri iki başlık altında toplanabilir .

i. Mali Tablolar Analizi

ii. İstatiksel Analiz

1.6.1. Mali Tablolar Analizi

Mali tablolar, işletme ile ilgili çeşitli pratik ve önemli sorunların yanıtlarını araştırmak için analize tabi tutulurlar. Bu analiz ilgililerin amaçlarına uygun olarak bir veya birkaç döneme ait finansal tablolarda yer alan kalemlerin gerek kendi aralarındaki gerekse bütünlü olan ilişkilerinin çeşitli analiz tekniklerinden yararlanarak incelenmesi, yorumlanması ve işletmenin bulunduğu koşulların da göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi

işlemleridir¹⁹.

Mali tablolar analizi bir işletmenin mali durumunun ve mali yönden gelişmesinin yeterli olup olmadığını belirlemek için, mali tablolarda yer alan değişikliklerin, kalemler arasındaki ilişkilerin incelenmesi ve gerektiğinde aynı endüstri kolundaki diğer işletmelerle karşılaştırmaların yapılmasıdır.

Mali tablolar statik ya da dinamik olmak üzere iki şekilde analiz edilebilir. Statik analizde, belli bir tarihte düzenlenmiş ya da belli bir döneme ait mali tabloların çeşitli kalemleri arasındaki ilişkilerin saptanmasına çalışılır. Yani tek bir dönem için ortaya konulur. Dinamik analizde ise mali tablolar birbirini izleyen dönemler itibarıyla incelenir. Gerek statik gerekse dinamik analiz işletmenin mali durumunun ve faaliyet sonuçlarının kapsamlı bir biçimde değerlendirilmesinde kullanılan öğelerindendir²⁰.

Mali tablolar analiziyle oluşturulan çeşitli göstergeler, karşılaştırmalar ve ölçüler, işletmelerin karlılığının, verimliliğinin ve etkinliğinin değerlendirilmesinde yardımcı olmaktadır. Mali tablolar analizinde kullanılan teknikler dört grupta ele alınabilir. Bunlar şu şekildedir:

- i. Karşılaştırmalı (Mukayeseli) Analiz
- ii. Yüzde Metodu İle Analiz
- iii. Eğilim (Trend) Yüzdeleri Analizi
- iv. Rasyo (Oran)Analizi

---

¹⁹Nalan Akdoğan, Nejat Tenker, **Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri** (İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları, 1997), s.469.

²⁰Doğan Bayar, Nurhan Aydın, **İşletmelerde Finansal Yönetim** (Eskişehir: 1994), s:29.

1.6.1.1. Karşılaştırmalı Analiz

Karşılaştırmalı analiz bir işletmenin farklı tarihlerde düzenlenmiş mali tablolarında yer alan kalemlerde görülen değişiklikleri inceleyen ve bu değişiklikleri değerlendiren dinamik bir analizdir. Bu analizde, belli bir tarihte düzenlenmiş mali tablolarda yer alan kalemler arasındaki ilişki değil, bu kalemlerin zaman içinde göstermiş olduğu artış veya azalışlar incelenmektedir²¹. Kalemlerde artış ya da azalışlar mutlak rakamlarla ifade edilebileceği gibi, yüzde değişim şeklinde düzenlenmiş tablolar biçiminde de ifade edilebilir.

1.6.1.2. Yüzde Metodu İle Analiz

Yüzde metodu ile analiz tekniğinde, finansal tablolarda yer alan her kalem aynı tabloda yer alan belli bir kaleme veya toplam kısmına oranlanmakta ve bulunan, yüzdelere göre ifade edilmektedir. Başka bir anlatımla finansal tablolarda yer alan kalemlerin küme toplamı içindeki yüzdesi hesaplanmaktadır²². Ayrıca her kalemin kendi grupları içinde de oranları hesaplanabilmektedir. Bu yöntem tek döneme ait finansal tablonun analizinde kullanıldığı için statik bir analizdir.

1.6.1.3 . Eğilim (Trend) Yüzdeleri Analizi

Eğilim yüzdeleri metodu, belli bir tarih veya dönemler arasında mali tablolarda yer alan kalemlerdeki artış veya azalışları ve bu değişikliklerin temel yıla kıyasla görece önemlerini açıkça ortaya koyarak dinamik bir analiz yapılmasına olanak vermektedir²³. Bu yöntemde bir yıl baz olarak kabul edilmekte ve o yıla ait tutarlar 100 kabul edilerek, bunu izleyen dönemlere ilişkin aynı tür değişkenlerin baz yılına göre yüzde olarak değişimi hesaplanmaktadır.

---

²¹ Öztin Akgüç, **Mali Tablolar Analizi** (İstanbul: Muhasebe Estitüsü Yayınları, No:64, 1995) s.313.

²² Akdoğan, Tenker, **a.g.e.**, s.492.

²³ Akgüç, **a.g.e.**, s.314.

boyutlardan sadece bir tanesini göz önüne alırken diğerlerini göz ardı etmektedir. Bir taraftan bazı oranlar işletmenin son derece başarılı olduğu görünümünü verirken, diğer taraftan bazıları da işletmenin son derece başarısız olduğu sonucuna varabilmektedir. Bu nedenle etkinlik ölçümü çalışmalarında değişik oranların anlamlı bir şekilde ağırlıklandırılarak tek bir ölçütün türetilmesine gereksinim duyulmaktadır. Analistler bu sakınca nedeniyle, yapılan oran analizinden sonra istatistiksel bir çalışmayla bulguları desteklemenin uygun olacağını savunurlar²⁷.

1.6.2. İstatistiksel Analiz

İstatistiksel analiz yöntemleri kullanarak yapılan etkinlik ve verimlilik ölçümleri iki başlık altında toplanabilir. Bunlar parametrik ve parametrik olmayan yöntemlerdir.

1.6.2.1. Parametrik Yöntemler

Bu yöntemlerde etkinlik ölçümü gerçekleştirilecek olan endüstri dalına ilişkin üretim fonksiyonunun, analitik bir yapıya sahip olduğu varsayımı ile, bu fonksiyonun parametrelerinin belirlenmesine çalışılır. Parametrik yöntemle etkinlik ölçümünde genel olarak regresyon teknikleri ile tahmin yapılırken, üretim fonksiyonu çoğunlukla bir tek çıktı ile bir çok girdiyi ilişkilendirerek tanımlanmaktadır. Ayrıca bir çok girdi ile bir çok çıktının ilişkilendirildiği parametrik yöntemler de bulunmaktadır²⁸.

1.6.2.2. Parametrik Olmayan Yöntemler

Parametrik yöntemlere alternatif olarak ortaya çıkan bu tür yöntemler genel olarak matematiksel programlamayı çözüm tekniği olarak

²⁷Yolalan, a.g.e., s.5.

²⁸Aynı, s.5.

benimsemişlerdir. Parametrik olmayan yöntemler üretim fonksiyonunun ardında her hangi bir analitik formun varlığını öngörmezler. Bu açıdan esneklerdir. Ayrıca bir çok girdili ve bir çok çıktılı üretim ortamlarında etkinlik ölçümü için oldukça uygun bir yapıya sahiptirler²⁹.

Parametrik olmayan etkinlik ölçütleri arasında son yıllarda hızlı bir değişim gösteren ve çok geniş kullanım alanı bulunan yöntem "Veri Zarflama Yöntemi"dir. Hızlı teknolojik gelişmenin yanı sıra, bir çok çıktılı ve bir çok girdili üretim ve hizmet sektörlerinde sorun yaratmadan etkinlik ölçümünü gerçekleştirilebilmesi nedeniyle veri zarflama yöntemi bir çok alanda kullanılmaktadır.

Bankalar gibi hizmet sektöründe faaliyet gösteren firmaların etkinliklerinin ölçümünde veri zarflama yönteminin kullanılması uygun görülmektedir³⁰. Çünkü bankacılık sektöründe etkinlik ölçümü için genellikle finansal oranların (Rasyo Analiz) kullanımı yaygındır. Oran analizleri her ne kadar yararlı olsa da, belirtildiği gibi tek boyutlu olmaları nedeniyle bazı sakıncalara sahiptirler. Veri zarflama yöntemi banka yönetimleri için yararlı bilgiler türetebilen ve finansal oranları tamamlayıcı nitelikte bir yöntemdir³¹.

Bu nedenden dolayı çalışmanın Üçüncü Bölümü'nde, kamu ve özel bankalarını etkinliklerinin ölçümünde ve karşılaştırılmasında ilk önce rasyo analiz yöntemleri kullanılmaktadır. Daha sonra ise bu yöntemin eksik kalan yönünü tamamlamak yani tek bir etkinlik ölçütüne ulaşmak için, veri zarflama yönteminden yararlanılmaktadır.

---

²⁹Reha Yolalan, "Parametresiz Etkinlik Ölçütleri ve Veri Zarflama Yöntemi" **Verimlilik Kongresi (Bildirgeler)** (Ankara: MPM Yayınları, No:454, 1991), s.710-711.

³⁰Yolalan, 1993, **a.g.e.**, s.71.

³¹Yolalan, 1991, **a.g.e.** s.6.

BÖLÜM 2

TÜRK BANKA SİSTEMİNDE KAMU VE ÖZEL BANKALARIN GÖRÜNÜMÜ

2.1. KAMU VE ÖZEL BANKALARIN TANIMI VE AYRIMI

Bankacılık bir ülkede pek çok alt bölümlere ayrılmış olan finansal piyasanın en önemli temel taşlarından birini oluşturmaktadır. Ekonomide para ve kredi ile ilgili işlemler genel olarak bankalar tarafından yapılmaktadır. Bir ekonomide bankalar genellikle paraya ihtiyacı olan gerçek yada tüzel kişilerle, parası olupta kendisi kullanmak istemeyenlerle, parası olmayıp kullanma olanakları bulunan, yani paraya ihtiyacı olan kişiler arasında aracılık yaparlar³².

Bankalar tasarrufları toplamak ve kredi vermek dışında öylesine farklı konularda faaliyet gösterirler ki, bu şekilde yapılacak tanım yetersiz kalmaktadır. O halde bankayı para sermaye ve kredi üzerine her türlü işlemi yapan ve düzenleyen, özel ve tüzel kişilerin devlet ve işletmelerin bu alandaki ihtiyacını karşılamak için çalışan iktisadi kuruluşlardır şeklinde tanımlanmak mümkündür. Başka bir tanıma göre bankalar, mevcut özkaynaklarını, halktan topladıkları mevduatı ve diğer kaynaklardan yarattıkları imkanları kullanarak para ve kredi ticareti yapan, ayrıca finansal ve sosyal işlere girerek ekonomik

³²Halil Dirimtekin, Tezer Öcal, İlker Parasız, Necat Berberoğlu, **Para ve Banka**. (Eskişehir: A. Ü. AÖF Yayınları, Yayın No:74), s.39.

hayata katkıda bulunan ticari işletmeler olarak belirtilmektedir³³.

Özel sermayeli bankalar sermayesinde kamu payı bulunmayan, özel kişi ve kuruluşların sahip olduğu bankalardır. Bu açıdan bankalar genellikle ticaret, mevduat ya da yatırım bankaları şeklinde sınıflandırılabilir³⁴.

Kamu bankaları ise özel yasalarla veya belirli amaçlarla kamu kuruluşu olarak devlet tarafından kurulmuş bankalardır. Özel yasalarla kurulmuş olan bu bankalar, devletin önem verdiği sektörlerin finansmanı için ve bu fonksiyonun yanında ticari bankacılık işlemlerini de yapan kuruluşlardır.

Devletin bankacılık alanına el atması ve onu denetlemesi her ülkenin uyguladığı ekonomik sisteme göre değişir. Şüphesiz her müdahalenenin ortak amacı bankacılık faaliyetlerinin aksama ve bozukluklara uğramadan yürütmesinin teminidir. Çeşitli müdahale şekillerinde iki türlü amaç gözönünde tutulabilir. Bunlardan birine müdahalenin "koruyucu", diğerine ise "yön verici" amacı diyebiliriz. Devlet müdahalesinin, bankanın alacaklarını, borçlarını, bizzat bankayı ve genel ekonomik çıkarları koruyarak, bunların herhangi bir zarara uğramalarını önleyecek bir amaç gütmesi halinde koruyucu bir amaçtan bahsedilir.

Devletin, bankacılığa müdahale etmekle güttüğü amaç aynı zamanda ülkedeki ekonomik gidişe kendi istediği şekilde bir yön vermek, bankaların kredi yatırım politikasını ulaştırmak istediği muayyen hedefler için faydalı olacak şekilde yönetmek olursa bu amaç, sadece koruyucu olmaktan çıkıp ekonomik hayata yön verici bir nitelik kazanır. Bu tür bir amacın gerçekleşmesi, devlet müdahalesinin daha ileri şekillerinde mümkündür³⁵.

Türk banka sisteminde, kamu bankacılığının oluşmasındaki ilk amaç yön verici niteliğinde olmuştur. Cumhuriyet'in kurulmasından sonra ekonomik gelişmeyi hızlandırmak için birçok alanda işletme kurulmuş ancak özel sektörün sosyal ve ekonomik hedeflerini gerçekleştirmede yetersiz olması, yatırımların büyük çoğunluğunun devlet tarafından yapılmasını zorunlu kılmıştır. Buna paralel olarak çeşitli sektörlerin finansman ihtiyacını karşılamak

³³Güven Sevil **Firansal Kurumlar** (Eskişehir:A.Ü. AÖF Yayınları, Yayın No:791, 1996), s.32

³⁴ Halil Çivi, **Türkiye'de Bankacılık** (Ankara:1985), s.42

³⁵Aynı, s.38

için, devlet tarafından uzman bankalar kurulmuştur (Etibank, Sümerbank, İller Bankası ve Halk Bankası bu dönemde kurulmuştur). Milli sanayi bankaları ve beraberinde ulusal sermaye birikimini oluşturmak, kamu bankalarının kurulmasında diğer bir nedendir³⁶.

2.2. TÜRK BANKA SİSTEMİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

Bir ülkede uygulanan ekonomi politikaları ile finans kesimi arasında çok yakın bir ilişki vardır. Çünkü, bir ülkenin ekonomik yapısıyla finans kesiminin görev ve işlevleri birbirleriyle içiçedir. Eğer finansal kesim ekonomik politikayla aynı biçimde gelişmiyorsa bir uyumsuzluk vardır ve bu uyumsuzluğun ekonomik yapıdan soyutlanarak düzeltilmesi de olanaksızdır³⁷.

1923 yılından başlayarak, uygulanan ekonomi politikalarıyla şekillenen Türk bankacılık sistemi beş temel döneme ayrılarak incelenebilir. Bu dönemler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- i. Ulusal Bankacılık Dönemi (1923-1932)
- ii. Devlet Bankacılığı Dönemi (1933-1944)
- iii. Özel Bankacılık Dönemi (1945-1962)
- iv. Çok Şubeli Bankacılık Dönemi (Planlı Dönem) (1969-1979)
- v. İhtisas Bankacılığı Dönemi (1980-)

³⁶"Türk Bankacılık Sisteminde Bazı Temel Büyüklükler, Etkinlik ve Özelleştirme", **Uzman Gözüyle Bankacılık Dergisi**, (Yıl 4, Sayı14, 1996), s.13.

³⁷ Akın İlkin, "Türk Banka Sistemi Kalıcı Çözüm Bekliyor", **Ekonomide Diyolog Dergisi** (Cilt 2, Sayı 12,1984). s.46,

2.2.1. Ulusal Bankacılık Dönemi

Cumhuriyet öncesi kaynakların yetersiz olması nedeniyle yabancı bankalar karşısında ulusal bankaların yetersiz kalmaları, 1923 yılından başlayarak ulusal bankacılık akımını güçlendirmiştir³⁸. Cumhuriyet hükümetlerinin öncelikle geliştirmeye çalıştıkları alanların başında bankacılık yer almıştır. Bu dönemde bankacılık geliştirilmeden ekonomik hayatın canlandırılmayacağı ulusal bankacılığın geliştirilmesi için de devletin yardım ve desteğinin gerekli olduğu görüşü benimsenmiştir³⁹.

Ulusal Bankacılık döneminde kurulan bankalar içinde en önemli olanı Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'dır. Ulusal banka sayısı 1923 yılında 18 iken 1930 yılında 44'e yükselmiştir. Bu dönemde kurulan bankalardan ilki, Türkiye İş Bankası'dır (1924). Türkiye İş Bankası Türkiye Cumhuriyeti'nin özel sermaye ile kurulan ilk büyük bankasıdır. Bu dönemde devlet eliyle kurulan bir banka da Emlak Bankası'dır (1927). Bankanın kuruluş amacı, uzun süren savaşlarla yıkılmış ülkenin hızla imarı için yapı ve onarım işlerine kredi vermektir. Bu dönemde kurulan diğer bankalar ise, Türkiye Tütüncüler Bankası, Egebank ve Eskişehir Bankası'dır.

2.2.2. Devlet Bankacılığı Dönemi

Bankacılık açısından 1933-38 yıllarını karakterize eden olay, önemli devlet bankalarının sözkonusu dönemde ardı ardına kurulmuş olmasıdır. Bu dönemde Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda ekonomik gelişmenin özel sektör eliyle gerçekleştirilmesi stratejisinden ayrılarak devletçilik görüntüsü önem kazanmıştır⁴⁰. Uygulanan ekonomik önlemler, kamu bankalarının yaygınlaştırılması şeklinde bankacılığa yansımıştır. Bu bankalar sırasıyla şöyledir; Sümerbank (1933)⁴¹, Belediye (İller) Bankası (1933), Etibank

³⁸Ekrem Keskin, **Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Bankacılık** (İstanbul: Beta Yayınevi, 1996), s.36

³⁹Öztin Akgüç, **100 Soruda Türkiye'de Bankacılık** (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1987), s.20.

⁴⁰Öztin Akgüç, **Cumhuriyet Dönemi'nde Bankacılık Alanında Gelişmeler**, (Ankara: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No:71,1975), s.23.

⁴¹1933 yılında kurulan Sümerbank 1995 yılında özelleştirilmiştir.

(1935)⁴², Türkiye Halk Bankası (1938), Denizbank (1938)⁴³, Yapı ve Kredi Bankası (1944).

Kamu bankalarının ağırlık kazandığı bu dönemde rakamsal gelişmeler ise şöyledir; özkaynaklar üç kat artmış, banka şube sayısı düşmüş, devlet bankalarının kuruluşu ve kurumsal düzenlemeler dışında bankacılık sektöründeki gelişmeler birinci dönemdeki düzeyin altında tutulmuştur. Büyük depresyon ve II. Dünya Savaşı'nın olumsuz etkileri bu durgunluğun başlıca nedeni olmuştur⁴⁴.

2.2.3. Özel Bankacılık Dönemi

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle ekonomik hayat canlanmış, savaş yıllarının yarattığı kıtlıklar ve enflasyon, özellikle ticaret ve tarım sektöründe varlıklı bir sınıfın doğmasına yol açmış, özel kesimde sermaye birikimi hızlanmıştır. Diğer taraftan batı ülkeleriyle yakın ekonomik ve politik ilişkilere girilmiş, yabancı ülkelere ve uluslararası finans kuruluşlarından kredi alma olanakları genişlemiştir⁴⁵.

Bu ortam içinde özel bankalar hızla gelişmeye başlamıştır. Özellikle 1950 yılından sonra özel teşebbüse ait yeni bankalar kurularak hızlı bir gelişim göstermişlerdir. Bu dönemde 3'ü özel kanunla olmak üzere, saptanabildiği kadarıyla 30 adet yeni banka kurulmuş ve 1943 yılı sonunda 42 olan banka sayısı 1960 yılı sonunda 59'a yükselmiştir⁴⁶.

1945-60 döneminde üçü özel yasalarla olmak üzere 30 banka kurulmasına karşın bunların büyük bir bölümü uzun ömürlü olmamıştır⁴⁷. Söz konusu dönemde kurulup da günümüzde faaliyetini sürdüren önemli

⁴²31.12.1997 tarihi itibarıyla kamu sermayeli ticaret bankaları grubunda yer almaktadır. Eski adı olan Etibank Bankacılığı A.O., 20.3.1998'de Etibank A.Ş. olarak değiştirilmiştir.

⁴³1938 yılında kurulan Denizbank'ın 1940 yılında faaliyetleri sona ermiştir.

⁴⁴Ertuğrul, Zaim, a.g.e., s.21

⁴⁵Keskin, a.g.e., s.97.

⁴⁶Akgüç, 1975, a.g.e., s.29.

⁴⁷Akgüç, 1997, a.g.e., s.43.

bankalar şunlardır; Garanti Bankası (1946), Akbank (1948), T.Vakıflar Bankası (1954), Pamukbank (1955).

2.2.4. Çok Şubeli Bankacılık Dönemi (Planlı Dönem)

Beş Yıllık Kalkınma Planları'nin uygulanmaya başladığı bu dönemde, banka kaynaklarının hangi alanlarda ve nasıl kullanılacağı yine planlarda belirtilmiştir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi'nde (1963-1967), ekonomik kalkınmanın gereği olarak farklı finansman kuruluşlarının oluşması ve bunların değişik ihtiyaçlara cevap verecek düzeyde faaliyet göstererek var olan kurumlarda da gerekli düzenlemelerin yapılması konusundaki öneriler değerlendirilmiştir. Özellikle KİT'lerin kredi ihtiyaçlarının tek kurum tarafından karşılanması amacıyla Devlet Yatırım Bankası'nın kurulması öngörülmüştür.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi'nde (1968-1973), 1968 yılına kadar mevduat, bankaların tek kaynağı durumundadır. Bu durum kredi sisteminin gelişmesini olumsuz yönde etkilemiştir. II. BYKP Dönemi'nde bu sorunun önemi vurgulanarak para-kredi sistemine ilişkin öneriler bu doğrultuda yoğunlaşmıştır. Ancak arzu edilen büyüklüğe ulaşamamıştır.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi'nde (1973-1978), II. BYKP'da öngörülen görüşler doğrultusunda sektörün genişlemesinden çok, mevcut kaynakları ekonominin ihtiyaçlarına cevap verebilecek alanlara kanalize etme süreci içinde sağlam bir yapıya kavuşturulması üzerinde durulmuştur. III. BYKP döneminde mali kurumların sayısı birleşmeler yoluyla azalmış olup bankacılık sektörüne yeni kurumlar katılmıştır⁴⁸.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi'nde (1978-1983), bankacılık sektöründe tasarrufların ekonomik ve toplumsal hedeflere yönelik alanlara kanalize edilmesi, banka kredilerinin gelir grupları ve coğrafi bölgelere uygun bir şekilde dağıtılarak, bankaların sistem içinde etkinliklerinin arttırılması

⁴⁸DESİYAB (Devlet Sanayi İş Yatırım Bankası).Yurt dışında çalışan vatandaşların tasarruflarını birleştirip, verimli bir şekilde değerlendirme bankası.

ARAP TÜRK BANKASI Cumhuriyet Dönemi'nde yabancı sermaye çoğunluğu ile kurulan ilk bankadır. Amacı petrol krizi ile doğan arap sermayesindeki fazlalığı, ülkeye çekip dünya piyasalarına açılmaktır.

görüşlerine yer verilmiştir. Ancak 1980'deki liberal rüzgar ile bu kabul gören öneriler işlerlik kazanamamıştır⁴⁹.

Planlı dönemde kurulan bazı bankalar şunlardır: T.C. Turizm Bankası (1960), Sınai Yatırım ve Kredi Bankası (1963), Devlet Yatırım Bankası (1964), DESİYAB (1976), Arap Türk Bankası (1977).

2.2.5. İhtisas Bankacılığı Dönemi

24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararlar, ekonomide serbest piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırmayı amaçlamıştır. Bankacılık sektörü 1980 yılında uygulamaya konulan yapısal uyum programının öncesine kadar yerli ve yabancı bankaların piyasaya girişine kapalı, dış muameleleri sınırlı, rekabet ortamının olmadığı, faiz oranlarının para otoriterlerince belirlendiği, ithal ikamesine yönelik sanayi finansmanını üstlenmiş, şube açma ve mevduat toplama içerisinde kendi statik yapısını değiştirememiş bir durum sergilemektedir. Yapısal uyum programının finansal politikaları, var olan kısıtlayıcı düzenlemeleri kaldırarak rekabet ortamı yaratmayı ve sonuçta da etkinliği artırmayı amaçlamıştır. Bu nedenle sektör yerli ve yabancı kuruluşlara açılmış bir anlamda sisteme giriş kolaylaştırılmıştır⁵⁰.

Ekonomide liberal politika ile etkinlik arttırılmaya çalışılmış, ancak dışa açılma sürecinin başladığı 1980'li yıllarının ikinci yarısından itibaren artan kamu açıkları, buna bağlı olarak yükselmeye başlayan enflasyon ve bozulan temel ekonomik dengeler finans sistemini de etkilemeye başlamıştır. Önceleri kamu finansman açığı, dış borçlanmaya dayalı dış kaynaklarla çözülmeye çalışılmış, ancak sonraları bu kanalda tıkanıklıkların başlamasıyla iç borçlanmaya ağırlık verilmiştir. Özellikle bu dönemde, bankacılık devletin önemli ölçüde borçlanmasını finanse eden bir sektör haline gelmiştir. Bu olgu bankaların asli fonksiyonlarının nisbi önemini azaltan etkiler yaratmaya başlamıştır⁵¹. Bir diğer ifadeyle bankacılık sistemi asli fonksiyonu olan tasarrufçulardan yatırımcılara fon transfer etme fonksiyonundan uzaklaşarak, kamu kesimine fon transfer eder hale gelmiştir.

⁴⁹"Türk Bankacılık Tarihi", **Bankacılar Dergisi** (Yıl:2, Sayı:5, 1991), s.59.

⁵⁰Ertuğrul, Zaim, **a.g.e.** s.25-26.

⁵¹İlhan Uludağ **1997 Yılında Finans Kesiminde Muhtemel Gelişmeler** (İstanbul:İktisadi Araştırma Vakfı Yayınları), s.39.

1988-89 yıllarında makro ekonomik ve parasal göstergelerin kısa bir süre de olsa iyileşmesi ve Merkez Bankası'nın sıkı para politikasını yürürlüğe koyması gibi gelişmeler, finans sisteminde umut ve güven verici olmuştur. Ancak 1990'ların ilk yıllarında Körfez Krizi'nin ortaya çıkması (1991), erken genel seçimin gündeme gelmesi, bankacılık sektörünü büyük ölçüde etkilemiştir.

Örneğin, Körfez savaşının başlaması ile birlikte gerek TL, gerek DTH'ında hızlı bir geriye çekiliş yaşanmıştır. Enflasyonist beklentiler ve kamunun finansman ihtiyaçlarının mali sistem üzerinde yarattığı baskı, mevduat faizlerinin yükselmesine sebep olmuş ve bankalar bir faiz yarışına girmişlerdir. Bu durum, mevduat faizlerinin artmasıyla birlikte bankaların maliyetlerin yükselmesine neden olmuştur.

1993 yılında Tahkim Kanunu'nun çıkarılmasıyla Hazine'nin Merkez Bankası'na olan borçların tahkim edilmesi, arkasından ek bütçeye gidilerek bu yolla Merkez Bankası'ndan kullanılan ek avanslar, o dönemde çok sık yapılan Hazine Bonusu İhalelerinin İptali, finans sistemini olumsuz etkilemiştir⁵².

1994 yılı ise Türk ekonomisinde kökleri önceki yıllara dayanan yapısal sorunlarla (kamu açıkları, yüksek enflasyon, cari işlem açığı) birlikte, ekonomide alınan bir çok yanlış karar, tüm ekonomiyi olduğu gibi bankacılık sektörünü de krize sürüklemiştir⁵³.

1994 yılında yaşanan ekonomik kriz Türkiye'nin kredi notunu düşürmüş, Türk bankacılık sisteminin yurt dışından orta ve uzun vadeli borçlanma olanağını önemli ölçüde yok etmiş, yurt içinden toplanan kaynakların da kısa vadeli oluşu ve T.C. Merkez Bankası'nın 1989 yılının sonlarından itibaren bankacılık kesimine açtığı orta ve uzun vadeli kredi olanakları dondurması nedeniyle bankacılık sektörü, firmaların gereksinim duydukları orta ve uzun vadeli yatırım kredilerini sağlayamaz hale gelmiştir⁵⁴. 1994 krizi ancak, mevduat sigorta limitindeki sınırın kaldırılması ile 5 Nisan 1994 günü

⁵²Aynı, s.40.

⁵³Ertuğrul, Zaim a.g.e. s.79.

⁵⁴Ahmat İlerigelen, 1998 Yılı'nın İlk Çeğreğine Girerken Banka Sanayi Finans İlişkilerinde Yaşanan Sorunlar", **İktisat Dergisi** (Sayı.378, Yıl 5, 1998), s.6.

durdurulmuş ve bankacılık sistemine güven, görelî olarak sağlanmışır⁵⁵. Bu güven diğêr yıllarda da devam etmiştir.

2.3. TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNİN GENEL YAPISI VE ÖZELLİKLERİ

Türkiye’de kuruluş amaçları, bünyeleri, çalışma alanları birbirinden farklı pek çok banka faaliyet göstermektedir. Ülkemizde yabancı sermaye ile başlayan bankacılık, ekonomik gelişmeye paralel olarak gelişimini sürdürmüş, Türk banka sistemi de mutlak olarak belirli bir düzeye gelmiştir. Sistemde yer alan kamu ve özel bankaların etkinliklerini ortaya koymak için sistemin genel özelliklerinin de ele alınması gerekmektedir.

2.3.1. Türk Banka Sisteminin Genel Yapısı

Türkiye bankacılık alanında karma ekonomik düzeni benimsemiş bir ülkedir. Türk Banka Sistemi içinde faaliyet gösteren bankalar incelendiğinde, bu yapıya uygun bir banka sisteminin oluşturulduğu gözlenebilir. Sistem içerisinde Merkez Bankası’nın yanısıra, özel kanunlarla kurulmuş kamu sektörüne ait bankalar ile özel sektör bankaları yanyana faaliyet göstermektedir. Bankalarımızın, kesin bir uzlaşma konusu olan yatırım alanını finanse etmeleri ve aynı zamanda ticaret bankacılığı denilen kısa ve uzun vadeli alanda çalışmaları, Türk banka sistemine karma sistem niteliği vermektedir⁵⁶.

Türkiye Bankalar Birliği’nin yapmış olduğu gruplandırmaya göre Türk banka sistemi’ni incelersek genel olarak bankaları dört gruba ayırabiliriz. Bunlar; Merkez Bankası (Emisyon Bankası), Ticaret Bankaları, Kalkınma ve Yatırım Bankaları ve Yabancı Bankalar’dır.

---

⁵⁵Ali İhsan Karacan, **Bankacılık ve Kriz** (Tütünbank Finans Dünyası Yayınları No:1, 1996), s.179.

⁵⁶Tezer Öcal, Ö. Faruk Çolak, **Para Banka** (Ankara: İmge Kitapevi, 1988), s.90.

2.3.1.1. Merkez Bankası

Türk banka sistemi'nin temelinde, 1931 yılında faaliyete geçen Merkez Bankası vardır. Kurulduğunda sermayesinin %15'i doğrudan Hazineye ait olan Merkez Bankası, 1970 yılında çıkartılan 1211 sayılı Merkez Bankası Kanunu ile; sermayesinin en az %51'i Hazineye ait bir banka konumuna gelmiştir.

Merkez Bankası'nın banknot çıkarma yetkisi dışında (1999 yılına kadar verilmiş olan banknot ihraç etme yetkisi 5.4.1994 tarihli yasayla süresiz olarak uzatılmıştır) yasal olarak; para ve kredi politikasını kalkınma planları ve yıllık programlara uygun biçimde yürütmek, hükümetle birlikte milli paranın iç ve dış değerini korumak amacıyla gerekli önlemleri almak, ulusal paranın hacim ve tedavülünü bu kanun gereğince düzenlemek, bankalara ödünç para verme işlemlerini yürütmek gibi görevleri bulunmaktadır⁵⁷.

2.3.1.2. Ticaret Bankaları

Genellikle sanayi ve ticaret kesiminin işletme kredisi ihtiyacını karşılayan ticaret bankalarının Türk banka sistemi içinde önemli bir yeri vardır. Bu bankalar orta ve uzun vadeli kredi açabileceği gibi, iştirakler yoluyla başta sanayi olmak üzere çeşitli alanlara da yatırım yapabilmektedirler. Ticaret bankaları sermayelerinin kamu ve özel sektöre ait olmasına göre iki gruba ayrılır.

Kamu sermayeli ticaret bankaları, ilgili oldukları alana kredi vermek ve üretimi artırmak amacıyla özel yasalarla kurulmuş, ticaret faaliyetlerini sürdürmekte olan bankalardır. 1923 yılına gelinceye kadar geçen süre içinde kurulan en önemli ulusal banka T.C. Ziraat Bankasıdır. Bu banka en eski ulusal banka olarak bankacılık tarihine geçmiştir. 1998 yılına kadar faaliyetlerini sürdüren diğer kamu ticaret bankaları T.C. Emlak Bankası, Türkiye Halk Bankası, Türkiye Vakıflar Bankası ve Etibank'tır⁵⁸.

⁵⁷Dirimtekin, Öcal, Parasız, Berberoğlu, a.g.e., s.60.

⁵⁸31.12.1997 tarihi itibarıyla kamu sermayeli ticaret bankaları grubunda yer almaktadır. 20.3.1998 tarihinde adı Etibank A.Ş. olarak değişen bu banka Banka Etibank, Denizbank ve Anadolubank olarak üç bölüme ayrılmış ve devlet bu bankaların isim haklarını satmıştır.

Türkiye'de özel sermayeli bankaların kuruluşları çok değişik zamanlarda olmuştur. Özel sermayeli bankalar birbirinden farklı özelliklere sahiptir: Bazılarının şube sayısı çok (1997 itibariyle Türkiye İş Bankası 823, Akbank 507, Yapı Kredi Bankası 378), bazılarının ise az sayıdadır (Anadolubank, Bayındırbank, MNG Bank).

2.3.1.3. Kalkınma ve Yatırım Bankaları

Yatırım bankaları sermaye piyasasında faaliyet göstermek, sermaye piyasa araçları kullanarak sağlanan kaynaklarla yatırım yapmak, işletmelerin etkin bir yönetim ve sağlıklı bir yapıya kavuşmaları amacıyla devir ve birleşme konuları dahil danışmanlık hizmetleri vermek, mevduat toplanması hariç tüm bankacılık hizmetlerini yapmak üzere kurulurlar. Kalkınma bankaları ise, yukarıda belirtilen yatırım bankacılığı faaliyetlerine ek olarak özkaynakları ve idaresi kendine bırakılan fon ve benzeri kaynaklardan kredi vermek üzere faaliyet gösterirler⁵⁹.

Bu grup altında kamu, özel ve yabancı bankalar bulunmaktadır. Kamu sermayeli bankalar; İller Bankası, Türkiye Kalkınma Bankası, Türkiye İhracat ve Kredi Bankası ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, özel sermayeli ve yabancı bankalara ise; Tat Yatırım Bankası, Yatırımbank A.Ş., Tabib Yatırımbank, Bankers Trust örnektir.

2.3.1.4. Yabancı Bankalar

Türkiye'ye gelmeye özellikle 1980'den sonra başlayan yabancı bankalar çoğunlukla dış ticaret alanında faaliyet göstermektedirler. Dış ticaret finansmanı ile ilgilenen bu bankalar teminat mektupları vermekte, döviz işlemleri yapmaktadır⁶⁰. Aşağıdaki Tablo 2.1.'den de Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların sayısı genel olarak görülmektedir.

⁵⁹Yener Altunbaş, Ayhan Sarısu, **AB Sürecinde Türk ve Avrupa Bankacılık Sistemlerinin Karşılaştırılması** (İstanbul: TBB Yayınları, Yayın No:200, 1996), s.11.

⁶⁰Keskin, a.g.e., s.91.

Tablo 2.1.

TÜRKİYE'DE FAALİYET GÖSTEREN BANKALAR		
1.EMİSYON BANKASI (TCMB)		1
2.TİCARET BANKALARI		41
KAMU SERMAYELİ BANKALAR	5	
ÖZEL SERMAYELİ BANKALAR	36	
3.YABANCI BANKALAR		18
TÜRKİYE'DE KURULMUŞ YABANCI BANKALAR	7	
TÜRKİYE'DE ŞUBE AÇAN BANKALAR	11	
4.KALKINMA VE YATIRIM BANKALARI		13
KAMU SERMAYELİ BANKALAR	3	
ÖZEL SERMAYELİ BANKALAR	7	
YABANCI SERMAYELİ BANKALAR	3	
TOPLAM		73

Kaynak: Bankalarımız1997

2.3.2. Türk Bankacılık Sisteminin Oligopolistik Yapısı

Mikro ekonomik teoriye göre oligopol piyasalar, birbirlerine etki edecek kadar az sayıda satıcının, sonsuz sayıda alıcı ile karşı karşıya geldiği piyasalardır⁶¹. Bir piyasanın oligopol olarak adlandırılabilmesi için o piyasadaki firmaların birbirlerinin hareketlerini dikkate almak zorunda olmaları gerekir⁶². Türk bankacılık sistemi de çok sayıda bankaların bulunmasına karşın, bunlardan ancak birkaçının piyasayı etkileyebilecek büyüklükte olduğu piyasaya giriş ve çıkışların önemli ölçüde kısıtlandığı, oligopolist bir yapıya sahiptir.

Türk bankacılık sisteminde rekabetçi ve tekel piyasadadan sözetmek mümkün değildir⁶³. Piyasada az sayıda banka egemendir. Türk bankacılık sisteminde çok sayıda banka bulunmakla birlikte görece olarak büyük ölçekli bankaların kontrolü altındadır. Piyasada çok sayıda bankanın bulunmasına

⁶¹Zeynel Dinler, **Mikro Ekonomi** (Bursa: Ekin Kitapevi Yayınları ,1994), s.332.

⁶²Türkay, **a.g.e.**, s.232.

⁶³Tuncay Artun, **İşlevi, Gelişimi, Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye'de Bankacılık** (İstanbul: Tekin Yayınevi,1980), s.57.

rağmen Tablo 2.2'den de görüldüğü gibi, on büyük bankanın toplam aktiflerine göre yoğunlaşma oranları toplamı %62.5 gibi çok yüksek bir düzeydedir.

Tablo 2.2. 1988-1997 Yılları Arasında Toplam Aktiflere Göre On Bankanın Yoğunlaşma Oranları

Toplam Aktif (%)										
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
T.C. Ziraat Bankası	19.1	20.8	19.1	17.9	18.1	17.0	17.7	16.9	18.2	16.4
T. İş Bankası	12.1	10.5	10.1	9.4	9.1	8.0	9.5	9.1	7.6	7.0
T. Emlak Bankası	8.5	9.2	6.5	9.3	9.7	9.0	8.5	7.1	6.5	5.1
Yapı ve Kredi Bankası	7.2	6.2	6.2	6.4	6.2	6.7	6.9	7.1	6.2	6.4
Akbank	7.1	5.7	6.4	6.3	5.6	5.4	6.0	5.7	5.2	6.0
T. Vakıflar Bankası	4.7	5.2	5.1	5.6	5.7	5.3	4.4	5.3	5.3	5.7
T. Halk Bankası	4.2	4.5	9.9	7.9	7.5	7.0	5.2	5.1	4.7	4.7
T. Garanti Bankası	3.6	3.7	3.8	1.0	3.6	3.7	4.2	3.9	4.5	6.2
Pamukbank	3.2	3.7	4.2	4.6	4.5	4.1	4.6	4.1	3.8	4.1
Türk Ticaret Bankası	-	-	2.6	2.8	2.6	2.0	3.1	2.6	2.3	1.3
Toplam	69.7	69.5	74.9	74.2	72.6	69.0	70.1	66.9	64.3	62.5

Kaynak: Bankalarımız 1997, a.g.y., Altunbaş, Sarısu, a.g.e., s.26-27.

Türk bankacılık sisteminde sektöre giriş ve çıkışlar sınırlamalara tabidir. Bu sınırlamalar daha çok hukuki niteliktedir. Bankaların kuruluşu ülkemizde kamu yönetiminin çeşitli yasal tedbirlerle denetim altına alınmıştır⁶⁴. Söz konusu kanun maddeleri uyarınca Türkiye'de kurulacak bankalarda anonim şirket olmalarının yanısıra minimum 6 trilyon TL ödenmiş sermayeye sahip olmaları şartı aranmaktadır⁶⁵.

⁶⁴Türk bankacılık sistemine giriş şartları 3182 sayılı Bakanlar Kanunu ve buna ilişkin olarak T.C.Başbakanlık Hazine Müsteşarlığınca hazırlanan Bankaların Kuruluş ve Faaliyete Geçme Esaslarına İlişkin Yönetmelik tarafından belirlenmektedir. Türkiye'de banka kurulması ve yabancı ülkede kurulu bankaların Türkiye 'de açacakları ilk şubenin tabi olacağı hukuki şartlar 3182 sayılı Kanun'un 4.5.6.7.maddelerinde belirlenmiştir.

⁶⁵B.Leyla Özdicle, "Türk Bankacılık Sektöründe Piyasa Yapısı", Hazine Dergisi (Sayı:6, Nisan:1996), s.46.

2.3.3. Holding Bankacılığı

Bankacılık sektöründe diğer bir olgu da holding bankacılığının hüküm sürmesidir. Türkiye’de faaliyette bulunan hemen hemen bütün özel bankalar belirli bir sermaye grubunun veya holdinglerin doğrudan ya da dolaylı olarak kontrolü altındadır⁶⁶.

Bu anlamda Türkiye’de holding bankacılığı, 1970’lerde kredi hacminin daraldığı dönemlerde yoğunlaşmaya başlamıştır. Büyük grup ve holdingler artan kredi ihtiyaçlarını kendi bankalarını kurarak gidermek istemişlerdir. 1983 yılında çıkarılan 3182 sayılı Bankalar Kanunu’yla, bankaların iştiraklerine verdikleri kredilere ciddi sınırlamalar getirilmiştir. Buna karşın holdingler farklı küçük bankalar kurarak bu sınırlamayı aşmışlardır⁶⁷. Bu dönemden sonra da özel bankaların sayısında büyük bir artış yaşanmıştır.

Günümüzde, belirli bir holding veya kuruluşun kontrolünde olduğu bilinen özel bankalardan bazıları ise şunlardır. Akbank (Sabancı Grubu), Toprakbank (Toprak Holding), Garanti Bankası (Doğuş Holding), Denizbank (Zorlu Holding), Bayındırbank (Bayındır Holding), Koçbank (Koç Grubu) Yaşarbank (Yaşar Holding) vb.

2.3.4. Şube Bankacılığı Özelliği

Bankalar arası rekabetin, mevduat faizlerinin banka dışında belirlendiği bir ortamda, mudilerine mümkün olduğunca yakın olarak daha çok mevduat toplamak ve bu mevduatı daha yüksek faiz oranları ile plase etme arzusu, çok şubeli bankacılığın gelişmesine neden olmuştur⁶⁸.

Ancak 1980’li yılların başlarında tasarrufları teşvik ederek mali sistemi çekmek amacıyla, faiz oranlarının reel olarak pozitif düzeyde kalması yönünde alınan kararlar sistemi önemli ölçüde etkilemiştir. Yükselen faiz oranlarıyla birlikte mevduat faiz oranlarının da artması üzerine bankalar,

⁶⁶Keskin, a.g.e., s.105.

⁶⁷Çolak, 1996, a.g.e., s.54.

⁶⁸Altunbaş, Sarısu, a.g.e., s.21.

personel ve diğer işletme giderlerini düşürmeye çalışmışlardır⁶⁹. Bu dönemde şube sayılarını azaltma zorunluğu hisseden bankalar, mevcut şubelerini birleştirerek, otomasyona geçilerek daha etkin ve verimli çalışmalarını sağlayacak ortamı yaratmaya çalışmışlardır⁷⁰.

1995 yılından sonra bankaların şube sayılarında tekrar bir artış gözlemlenmiştir. Bazı küçük ve orta ölçekli bankaların hızla büyüme stratejisi izlemeleri, kaynak olarak mevduata dönüş eğilimi, 1995 ve 1996 yıllarında şube sayılarının hızla artmasına neden olmuştur⁷¹. Bu eğilim 1997 yılında da devam etmiştir. Özellikle özel sermayeli ticaret bankaları grubunda bulunan az şubeli bankalar şube sayılarını arttırmaya başlamışlardır. 1996 yılında 6442 olan toplam şube sayısı 1997'de 6819'a ulaşmıştır (Tablo 2.3.).

Şube sayısına bağlı olarak personel sayısında da artış olmuştur. 1997 yılında toplam personel sayısı 154.864'e ulaşmıştır.

Tablo 2.3. 1988-1997 Yılları Arasında Kamu ve Özel Bankaların Şube ve Banka Sayıları

		1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Kamu Mevduat Bankaları	a	8	8	8	8	6	6	6	5	5	5
	b	2953	2972	2975	3027	3001	3005	2917	2875	2886	2915
Özel Mevduat Bankaları	a	26	24	25	26	31	32	39	32	33	36
	b	3457	3501	3455	3325	3077	3095	3063	3226	3429	3764
Toplam	a	34	32	33	34	37	38	35	37	38	41
	b	6410	6473	6430	6352	6078	6100	5980	6101	6315	6679

Kaynak: Bankalarımız 1997, a.g.y., Altunbaş, Sarısu, a.g.e., s.26-27.

(a) Toplam banka sayısı

(b) Toplam Şube sayısı

⁶⁹Zeynep, Ada, **Türk Banka Sisteminin Yapısı (1980-1990)** (Ankara: DPT Üçüncü İzmir İktisat Kongresi, 1992), s.91.

⁷⁰Altunbaş, Sarısu, a.g.e., s.22.

⁷¹Akgüç, 1997, a.g.e., 8.

2.4. TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNİN SORUNLARI

Hem ticari, hem de hizmet işletmeleri olarak kendine has özellikler gösteren ticari bankaların başarılı olmaları, sektöre olduğu kadar ülke ekonomisine de önemli katkılar sağlar. Bankaların başarısı, bir işletme olarak belirlenen amaç ve hedeflere en kısa yoldan ulaşması yani etkinliğin sağlanmasıyla mümkündür. Bankacılığın hedeflerine ulaşmasını engelleyen, gerek banka içinden gerekse banka dışından kaynaklanan faktörler vardır. Bu faktörlerden doğan sorunları en aza indirmeyi başaran bankalar etkinliklerini de arttıracaktırlardır.

Türkiye'de bankacılık sektörü, Türk mali piyasasının en önemli kurumsal yapısını oluşturmaktadır. Para ve sermaye piyasalarında yeni ve değişik kurumların, araçların ve yöntemlerin devreye girmesi, bankaların işlevlerini büyük oranda artırmıştır. Bununla beraber, alınan önlemlere rağmen özellikle 1980'li yıllardan beri bazı sorunlar da sektörü etkilemeye devam etmektedir. Türk bankacılık sektörünün başlıca sorunları şunlardır:

2.4.1. Ekonomik Gelişmedeki İstikrarsızlıklar

Bankalarla faaliyetini sürdürdüğü ekonomi arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Ekonominin gelişme derecesi, sorunları, doğal olarak bankacılık sistemine de yansımaktadır. Dolayısıyla bankaların sorunları, eksiklikleri, ekonominin genelinden soyutlanarak incelenemez, değerlendirilemez⁷². Ekonomideki istikrarsızlıkların en önemlileri enflasyon, iç borçlanma, dış açık ve dış borçlardır.

2.4.1.1. Enflasyondan Kaynaklanan Sorunlar

Türk ekonomisi son 17 yıllık dönemde serbest piyasa mekanizmasına geçiş ve dışa açılma yönünde belirli bir aşama kaydetmiş olmakla beraber, genişleyen kamu finansman açıkları ile birlikte, kronikleşen yüksek enflasyonun etkisiyle istikrarlı bir gelişme sürecine girememiştir. Yüksek enflasyon ve ekonomik konjoktürdeki dalgalanmalar döviz kuru ve faiz riskini

⁷²Akgüç, 1987, a.g.e., s. 254.

artırırken sektör büyük ölçüde nakite dayanan özvarlıklarını enflasyona karşı korumada zorlanmaktadır.⁷³ Enflasyon dönemlerinde bankaların nominal olarak artmış gözükten karları gerçekte (reel olarak) azalmakta ve özkaynakları reel kayba uğramaktadır. Enflasyonist koşullar bankaların kaynak maliyetini ve işletme giderlerini artırmakta, yükselen kaynak maliyetlerinin etkisiyle artan kredi faizleri özellikle düşük riskli plasman olanaklarını daraltmaktadır⁷⁴.

Fiyat istikrarsızlığının yaşandığı Türkiye’de faizin piyasa güçleri tarafından kontrol edilmesi de zorlaşmıştır. Serbest faiz uygulamalarının⁷⁵ gündemde olduğu bazı dönemlerde enflasyon, enflasyonist bekleyişler ve bunlara bağlı olarak şiddetlenen spekülasyon davranışlar karşısında bankalar, tasarrufları kendilerine çekebilmek için faizleri artırma gereği duymuşlardır. Buna ilave olarak, toplam sabit giderleri görece olarak az olan, mali bünyeleri çok güçlü olmayan bankalar, çeşitli dönemlerde aralarındaki centinmenlik anlaşmalarını bozarak veya bu anlaşmalara hiç katılmayarak, mevduata verdikleri faizleri önemli ölçüde arttırma yoluna gitmişlerdir. Bu türden çıkışlar piyasada istikrarın sağlanmasını güçleştirdiği için faizler ya resmi olarak ya da üstü kapalı bir biçimde para otoritelerince bir üst sınıra bağlanmak zorunda kalmaktadır⁷⁶.

Enflasyon nedeniyle uygulanan yüksek faizin Türk banka sistemi içinde yarattığı diğer bir sorun ise problemlili kredilerin ulaştığı boyutlardır. Özellikle artan faiz yükü, banka alacaklarının tahsilini sınırlandırıcı bir etki yaratmaktadır. Vadesinde ödenmeyen alacaklar banka kaynaklarının akışkanlığını azalttığı gibi, kaynak maliyetinin artması sonucunu da doğurmaktadır. Dolayısıyla enflasyonun aşağı çekilmesi ile hem banka kredilerini donmuş karakterden kurtarmak, hem de tahsili gecikmiş alacakların

⁷³ İlker Parasız, **Para Banka ve Finansal Piyasalar** (VI.Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1997), s. 107.

⁷⁴ "Türk Bankacılığının Sorunları ve Bankacılık Sisteminde Öneriler", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi** (Yıl: 30, sayı:10 Ekim 1993), s.69.

⁷⁵ Mevduat ve kredi işlemlerine uygulanacak faiz oranlarını belirleme ve serbest bırakma yetkisi Bankalar Kanunu ile Bakanlar Kurulu’na verilmiştir. Bakanlar Kurulu da bu yetkilerini Merkez Bankası’na devredebilmektedir. 5 Ocak 1995 tarihli Merkez Bankası Tebliği ile yapılan düzenleme Türkiye’de bankalarca resmi mevduat hariç, mevduata ve kredilere uygulanacak sabit ve azami değişken faiz oranlarının serbestçe belirleneceğini hükme bağlamıştır.

⁷⁶ Keskin, **a.g.e.**, s.126

kaynak maliyetine yansıyan yükünü azaltmak mümkün olur. Bankaların ise takipteki alacaklarını teminat yönünden güçlendirmesi, yeni risklerin oluşmaması için gereken tedbirleri alması gerekir⁷⁷.

2.4.1.2. İç Borçlanma Sorunu

Türk ekonomisinin bankacılığını etkileyen sorunlardan birisi de kamu açıklarıdır. Türkiye’de enflasyonun en önemli nedenleri arasında sayılan kamu açıkları, kamunun kaynak arayışını arttırmaktadır. Böyle bir arayış içinde halka veya çoğunlukla bankalara başvurulmaktadır. Devletin açıklarını kapatmak amacıyla, kısa vadeli ve yüksek faizle borçlanır duruma gelmesi, ticari bankalar üzerinden daha az kaynağı daha yüksek maliyetle elde edilmesi durumunu doğurmuştur.

Bu durumda bankaların topladıkları fonların önemli bir kısmının getirisi yüksek devlet iç borçlanma senetlerine plase edildiği görülmektedir. Ayrıca devlet iç borçlanma senetlerinin disponibl değer sayılması ve disponibilitate oranının oldukça yüksek düzeyde oluşu, bankaların bu açıdan da kaynaklarını bu menkul kıymetlere yatırmalarına yol açmaktadır. Bu senetlerin kısa vadede yoğunlaşması, ekonominin ve buna bağlı olarak bankacılık kesiminin de kısa vadeli kredilerde yoğunlaşmasına neden olmaktadır ki, aslında ekonominin üretim ve yatırım açısından en çok ihtiyaç duyduğu krediler, orta ve uzun vadeli olanlardır⁷⁸.

Ayrıca devletin kamu açıklarını kapatmak için halktan yüksek faizle borçlanması, bankalara kaynak akışını azaltmakta ve bankaların halktan alabilecekleri kaynakları sınırlandırmaktadır. Finansman gereksiniminin şiddetine ve ekonomik konjoktüre göre bankaları kamu senetleri almaya yönelten borçlanma uygulamaları, devleti kaynak kullanımında bankacılık sistemine rakip hale getirmektedir⁷⁹. Bu durum Türk bankacılık sisteminde sorunlara yol açmakta ve bankaların etkinliklerini azaltmaktadır.

⁷⁷Parasız, a.g.e., s. 107.

⁷⁸Uludağ, a.g.e., s.55

⁷⁹Keskin, a.g.e., s.126.

2.4.1.3. Dış Açıklar ve Dış Borçlar

Türk ekonomisinin bankacılığı etkileyen üçüncü sorunu, dış açıklar ve dış borçlardır. Gelişmekte olan bir çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de kaynak gereksiniminin bir kısmı yurt dışından karşılanmaktadır. Ekonominin döviz gereksinimi nedeniyle, bir yandan her yıl dış borç alınmak zorunda, diğer yandan dış borçlar yıldan yıla artış göstermektedir. Döviz gereksinimi ve artan dış borçlar, devleti bankacılık sisteminden döviz sağlamaya yöneltmekte; döviz spekülasyonları şiddetlenmekte, paranın değer kaybı hızlanmakta, bu fiyatlara yansımaktadır.⁸⁰ Fiyatlara yansıyan bu durum, enflasyonun getirdiği olumsuzluklar olarak geri dönmektedir.

2.4.2. Yüksek Kaynak Maliyeti

Ticaret bankalarının fon kaynaklarının en önemlisi topladıkları mevduatlarıdır. Son yıllarda mevduat dışı fon temininde kaydedilen gelişmelere rağmen mevduat yine de sektörün en önemli kaynağını oluşturmaktadır ve mevduata uygulanan faiz oranları kaçınılmaz bir biçimde, enflasyon oranları ile yakın ilişki içindedir. Serbest faiz sistemine geçilmesiyle faizler enflasyon paralelinde seyretmeye başlarken mevduat kompozisyonunun vadeli mevduatlar lehine gelişmesi sonucu mevduatın maliyeti önemli ölçüde artmıştır⁸¹. Reel pozitif faiz politikasından vazgeçilmediği sürece bu kaynağın bankalara olan faiz maliyetini önemli ölçüde düşürme olanağı bulunmayacaktır⁸². Bu gelişme serbest piyasa ekonomisi gerçeğinin doğal bir sonucu olmasına rağmen, kaynak maliyeti aynı zamanda toplam disponibilitate ve mevduat munzam karşılığı ayırma zorunluluğu ile Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu primleri, Gider Vergisi kesintileri, kredilerin maliyetini yükselten diğer unsurlardır⁸³.

Bankalar yüksek maliyetlerle topladıkları kaynağın ancak bir bölümünü (% 50 civarı)⁸⁴ değerlendirebilmektedirler. Bu nedenle mevduat faizi ile

⁸⁰Aynı.

⁸¹Parasız, a.g.e., s.108.

⁸²Ada, a.g.e. s.32.

⁸³Parasız, a.g.e., s.108.

⁸⁴Ada, a.g.e., s.33.

bankaların plase edilebilir kaynak maliyeti arasında önemli bir marj oluşmakta, böylelikle bankalar yüksek maliyetle fon aktaran müesseseler durumunda gözükmetedir⁸⁵. Marjı belirleyen en önemli unsurlardan biri de işletme giderleridir. Bu giderler içinde en önemli payı personel giderleri oluşturmaktadır.

1980 öncesinde personel istihdam etmek, şube ağını genişletmek rasyonel sayılmaktaydı. 1980'lerden sonra ise reel faiz politikası ve otomasyondaki gelişmeler, kardaki bir çok şubenin durumunu olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle büyük bankalar giderlerini azaltmak için şube kapatma, personel sayısında indirim gitme gibi politikalar izlediler. Ancak son zamanlarda bankacılık sektörünün daha çok mevduat toplama ihtiyacı içinde olması, yeniden çok şubeli bankacılığın gelişmesine neden olmuştur.

2.4.3. Hızlı Teknolojik Gelişmeler

Dünyada meydana gelen hızlı teknolojik gelişmeler, bankacılık alanında da etkisini göstermiştir. Teknolojik olanaklar bankaların sunmuş olduğu hizmetleri artırmış ve yaygınlaştırmıştır. Teknolojik gelişmenin getirdiği dünya finans piyasaları ile entegrasyon sürecinde olan bankacılık sektörü, gelişmiş ülkelerde yaygın bir şekilde leasing, factoring, forfaiting gibi mali hizmetler ile swap, forward, future, option gibi risk yönetim unsurlarını uygulamaları, sektörün dünya finans piyasaları ile entegre olma imkanlarını arttıracaktır⁸⁶. Ancak Türkiye'de bu uygulamalar ile ilgili olarak koordinasyon eksikliği ve hukuki engeller, ayrıca ekonomik istikrarsızlık nedeniyle bir takım zorluklar ortaya çıkmaktadır.

Gerek bireysel bankacılık alanında gerek uluslararası bankacılık işlemlerinde son yıllarda kaydedilen gelişmeler, sektöre yeni boyutlar kazandırmıştır⁸⁷. Bugün TCMB Disk Santralizasyon Müdürlüğü'nün hizmetleriyle bankalar, kendi müşterileri için firma konsolide riskini ve limitini öğrenebilmektedir. Ancak bu bankaya müracaat eden ilk kredi müşterisi ise bu konuda yeterli bilgi elde edememektedir. TCMB'nin bilgi aktarımı 20 gün

⁸⁵Gülden Ülgen, "Türk Bankacılığın Sorunları ve Bankacılık Sisteminde Öneriler", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi** (Yıl:30, Sayı:10, Ekim 1993), s.71.

⁸⁶Aynı, s.59.

⁸⁷Ada, a.g.e., s.38.

içinde olmakta ve müşteri riskinin içinde müşterinin devlete olan borçları bulunmaktadır. Bu nedenle, bankalararası ayrıca bir istihbarat ve rating kurumuna da ihtiyaç duyulmaktadır⁸⁸. Bu da hızlı teknolojik ağ sistemiyle mümkün olabilecektir.

2.4.4. Kamu ve Özel Bankalar Arasındaki Haksız Rekabet Koşulları

Türk banka sistemi içinde kamu bankalarının önemli bir paya sahip olması sektörde haksız rekabete yol açmaktadır. Özel ve kamu sermayeli bankalar arasındaki söz konusu ayrıcalıklar temelde yasal ve yönetsel farklılıktan kaynaklanmaktadır. Kamu sermayeli bankalara verilen özel görevler banka kaynak ve faaliyetinin rantabl olmayan alanlara yönelmesine ve rekabet gücünün zayıflamasına neden olmaktadır. Örneğin; Türkiye’de yaratılan toplam tasarrufların büyük bir bölümüne kamunun el koyması, bankaların asli fonksiyonu olan özel sektöre kredi vermekten uzaklaşarak hazine bonusu alımıyla, kamu kesimine kredi açmaya dönüşmüş durumdadır⁸⁹. Bu durum ise özel sektöre verilen kredilerin reel anlamda giderek küçülmesine neden olurken finans sisteminin de bozulmasına neden olmuştur.

Piyasa ekonomisine geçişle ilgili tüm söyleme karşı rakamların ortaya koyduğu gerçek, tasarrufların giderek daha büyük kısmına piyasa mantığının dışında olan kamu kesiminin el koyması olmuştur. Bu durumda da tasarrufları tekrar sisteme döndüren ana odak, piyasa mantığı ile çalışan finans piyasaları ve özel kurumlar (özel bankalar) yerine kamu kesimi ve onu temsil eden politikacı veya bürokrattır⁹⁰.

Kamu bankalarının ana statülerinin, örgütlenme biçimlerinin, personel kadrolarının ve sermayelerinin ancak belirli bürokratik aşamalardan geçilerek değiştirilebilmesi, günümüzde hızlı bir değişim gösteren ekonomik ve mali koşullara uyum sağlanmasını, gerekli önlem ve kararların hızlı bir şekilde

⁸⁸Uludağ, a.g.e., s.59.

⁸⁹Ümit Erol, “2000’e Doğru Türk Finans Piyasasının Genel Görünümü Sorunlar ve Yapısal Bozukluklar” *İktisat Dergisi* (Sayı:378, Nisan: 1998), s.19.

⁹⁰Aynı, s.20.

alınmasını ve rasyonel işletmecilik uygulamasını zorlaştırmaktadır.⁹¹

Türk bankacılık sektörüne giriş imkanlarının kolaylaşmasına karşılık çıkışın, kamuoyunda yaratacağı olumsuz etki nedeniyle pek normal karşılanmaması ve sınırlandırılması, serbest piyasa şartlarını bozan diğer bir önemli faktördür. Haksız rekabete yol açan böyle bir durumun önlenmesi için sisteme girişler kadar çıkışların da serbest olması gerekmektedir⁹².

Kamu bankalarının yanında özel finans kurumlarına tanınan ayrıcalıklar da haksız rekabete yol açmaktadır. Türk mali sistemi içinde yer almakla birlikte Türk Bankacılık Sistemi dışında bulunan özel finans kurumları, bankacılığa çok benzeyen işlemler yapmakta, fakat bankalara uygulanan kısıtlamalara tabi bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu kurumlar ile bankalar arasında olması gereken rekabet eşitliği, bankaların aleyhine bozulmuş durumdadır⁹³.

2.4.5. Sermaye Yetersizliği Sorunu

Türk bankacılık sektörünün en önemli sorunu sermaye yetersizliğidir. Özkaynakların toplam pasifler içindeki payı asgari %8 olarak öngörülmesine rağmen bankalar bu orana uymakta zorlanmaktadırlar. Sermayenin güçlendirilmesi için kar dağıtım politikasının gözden geçirilmesi ve ödenmiş sermayenin nakit girişi yoluyla artırılması gerekmektedir⁹⁴.

Türkiye'deki bankacılık sisteminin özellikle son yıllarda sermaye yetersizliği sorununa, özkaynaklarını otofinsman şeklinde gelir yaratarak yaklaştığı görülmektedir. Nitekim 1980'den itibaren bankaların bilançolarında açık pozisyonların giderek arttığı ve özkaynak takviyesinin belirli bir ölçüde açık pozisyondan elde edilen karlarla karşılandığı göze çarpmaktadır. 1994'te yaşanan kriz ile bankalar pozisyonlarını kapamak durumunda kalmışlardır⁹⁵.

⁹¹Parasız, **a.g.e.**, s.109.

⁹²Aynı.

⁹³Ada, **a.g.e.**, s.36.

⁹⁴Aynı.

⁹⁵Balak, Seymen, **a.g.e.**, s.83.

2.4.6. Küçük Bankaların Çoğunlukta Olması

Sektörde diğer önemli bir sorunda gerek aktif gerekse sermaye büyüklükleri açısından küçük bankaların çoğunlukta olmasıdır. Sektörde banka sayısı 1980'lere göre artmış olmakla birlikte bazı yabancı ve milli bankalar, hem toplam aktifler hemde özsermaye büyüklüğü açısından son derece yetersiz olup, bu bankaların fon kaynağı sadece interbank ve uluslararası finans piyasalarıdır. Bu nedenle bu bankaların, gerek iç, gerekse dış piyasada rekabet edebilecek güçleri yoktur⁹⁶.

1989 yılında başlayıp, 1990 programı ile daha da etkinlik kazanan aşırı değerlendirilmiş kur politikası, Türkiye'de mali sistemdeki bunalımın hazırlayıcısı olmuştur. TCMB'nin uyguladığı politika, mali sistem içerisinde yer alan bankalara düşük maliyetli döviz cinsinden yabancı kaynak elde etme olanağı sağlamıştır. Nitekim 1989-92 arasında bankalar oldukça karlı çalışmışlardır. Bankaların döviz cinsinden elde ettikleri kaynakları geri ödeme döneminin geldiği 1993 yılı sonunda, kur makasının da kapsanması (Hazine ve TCMB'nin artık bu sektöre rant yaratma gücünün kalmaması, makasın kapanma nedenidir) ile mali kesim, açık pozisyonlarının yarattığı baskı ile karşı karşıya kalmıştır. Açık pozisyonların bu baskının yüksek olduğu bankalar ise özellikle, yeterli özsermayeye sahip olmayan küçük bankalar olmuştur⁹⁷.

2.4.7. İştiraklerin ve Sabit Kıymetlerin Büyüklüğü

Bankacılık sektörünün sermaye yapısına ilişkin bir diğer sorunu, iştiraklere ve sabit kıymetlere yatırılan kaynakların büyüklüğüdür. İştiraklere yatırılan kaynakların bir çoğu yeterli getiriye sağlayamamaktadır. Bu nedenle iştirakler bir çok banka için yük teşkil etmektedir. Bankaların bankacılık faaliyetlerine daha fazla kaynak ayırmalarını sağlayabilmek amacıyla Bankalar Kanunu'ndaki yeni düzenlemeler çerçevesinde özkaynak-iştirak ilişkisinin %100'den, %50'ye indirilmesi öngörülmüştür⁹⁸.

⁹⁶Parasız, a.g.e., s.110.

⁹⁷Ömer Faruk Çolak, **Finansal Piyasalar ve Para Politikası** (Ankara: Alkım Yayınları, 1996), s.59-60.

⁹⁸Balak, Seymen, a.g.e., s.83.

2.4.8. Holding Bankacılığı Sorunu

Türkiye’de bazı bankaların holdinglerin kontrolü altında olmaları ekonomik açıdan bağımsız ve bankacılık açısından rasyonel bir yönetim politikası izlemelerini güçleştirmektedir. Bu yapı, bankaların çeşitli mali sorunla karşı karşıya gelmesine neden olabilir. Örneğin, bankanın ait olduğu holding ekonomik açıdan güç durumda ise, kaynak gereksinimi daha da artmakta, gereksinimlerini karşılamak amacıyla almış olduğu kredileri geri ödemekte büyük güçlüklerle karşılaşmakta veya tamamen ödeyemez duruma düşmektedir. Almış olduğu kredileri geri ödemekte zorlanan kurum, içinde bulunduğu sorunları bankaya yansıtmakta, sonuçta banka ve bankacılık sistemi bu durumdan olumsuz etkilenmektedir.

2.4.9. Oligopolistik Yapıdan Kaynaklanan Sorunlar

Türk banka sisteminin sorunlarından birisi de, oligopolistik yapı özelliğinden kaynaklanmaktadır. Piyasada faaliyette bulunan bankalar tarafından yaratılan giriş engellerini küçük farklar yaratarak piyasaya sürdükleri ürünlerle hizmet bağımlılığı oluşturmaya ve yoğun reklam kampanyalarıyla pekiştirmeye çalıştıkları görülmüktedir.

Daha önce oligopolist yapının özelliklerinde de belirtildiği gibi sisteme giriş, çeşitli hukuki şartlarla da zorlaştırılmıştır. Hem asgari 6 trilyon ödenmiş sermaye tutarının oldukça yüksek oluşu, hem de girişe ilişkin olarak geçirilecek süreçlerde yerine getirilmesi gereken şartların ağırlığı ve formalitelerin çokluğu nedeniyle, Türk bankacılık sistemine giriş potansiyel banka kuruluşları üzerinde büyük ölçüde caydırıcı etki yaratmaktadır. Yani bir anlamda piyasaya giriş tam rekabet ya da teknelci rekabet piyasalarındaki gibi serses de değil ancak güçleştirilerek engellenmiş bulunmaktadır.

2.5. TÜRK BANKA SİSTEMİNDE TİCARİ BANKALARIN BİLANÇO YAPILARI

Bu bölümde Türkiye’de bankacılık sisteminde yer alan kamu ve özel sermayeli ticaret bankalarının, konsolide bilançolarından hareketle, kaynak ve kaynakları kullanım yapıları incelenecektir. Bu inceleme, kamu ve özel bankaların etkinliklerinin analizine yardımcı olacaktır. Bankaların kaynakları bilançolarının pasif kalemlerini, kaynak kullanım yapıları ise aktif kalemleri oluşturmaktadır.

Türkiye Bankalar Birliği’nin hazırladığı konsolide bilançolarda ele alınan kamu ve özel bankalar ise şunlardır;

i. Kamu Sermayeli Ticaret Bankaları

Etibank A.O.
T.C. Ziraat Bankası
Türkiye Emlak Bankası A.Ş.
Türkiye Halk Bankası A.Ş.
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.

ii. Özel Sermayeli Ticaret Bankaları

Adabank A.Ş.
Akbank T.A.Ş.
Alternatif Bank A.Ş.
Anadolu Bank A.Ş.
Bank Ekspres A.Ş.
Bank Kapital A.Ş.
Bayındır Bank A.Ş.
Birleşik Türk Körfez Bank A.Ş.
Demirbank T.A.Ş.
Denizbank A.Ş.
Egebank A.Ş.
Ege Giyim Sanayiciler Bankası A.Ş.
Eskişehir Bankası T.A.Ş.
Finans Bank A.Ş.
İnterbank
İktisat Bankası T.A.Ş.
Kentbank A.Ş.
Koçbank A.Ş.
Milli Aydın Bankası T.A.Ş.

MNG Bank A.Ş.
 Oyakbank A.Ş.
 Pamukbank T.A.Ş.
 Sitebank A.Ş.
 Sümerbank A.Ş.
 Şekerbank T.A.Ş.
 Tekstil Bankası A.Ş.
 Toprakbank A.Ş.
 Türk Dış Ticaret Bankası A.Ş.
 Türk Ekonomi Bankası A.Ş.
 Türk Ticaret Bankası A.Ş.
 Türkiye Garanti Bankası A.Ş.
 Türkiye İmar Bankası T.A.Ş.
 Türkiye İş Bankası A.Ş.
 Türkiye Tütüncüler Bankası Yaşarbank A.Ş.
 Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.
 Yurt Ticaret Kredi Bankası A.Ş.⁹⁹

Bankaların Aktif-Pasif yapıları incelenirken, bunları oluşturan kalemlerin yıllar itibariyle gelişimi ve toplam içindeki payları göz önünde tutulacaktır. Bu örneğin, pasifleri oluşturan bir kalemin yapısını ve toplam pasiflerin de özelliklerini yansıtacaktır.

2.5.1. Bankaların Kaynak Yapısı

Yukarıda sayılan bankaların, 31.12.1997 tarihine göre düzenlenmiş konsolide bilançolarından hareketle, bankaların pasif kalemleri özkaynaklar, mevduatlar, mevduat dışı kaynaklar, diğer pasifler ve kardan oluşmaktadır.

2.5.1.1. Özkaynaklar

Bilançoların pasif kalemleri içinde önemli bir yere sahip olan özkaynaklar, ödenmiş sermaye, yedek akçeler, sabit kıymet ve yeniden değerlendirme fonundan oluşmaktadır.

---

⁹⁹31.12.1997 Tarihi itibariyle bankaların türlerine göre dağılımı. Bkz. **Bankalarımız 1997**, (T.B.B. Yayınları No:205 1998), s.11546-11547.

Aşağıdaki Tablo 2.4'te T.B.B'nin Bankalarımız yayınlarında açıklanan kamu ve özel sermayeli bankaların, konsolide bilançolarından elde edilen özkaynak değerleri ve özkaynakların bir önceki yıla göre yüzde değişimleri yer almaktadır.

Tablo 2.4. Özkaynakların Yıllar İtibariyle Gelişimi

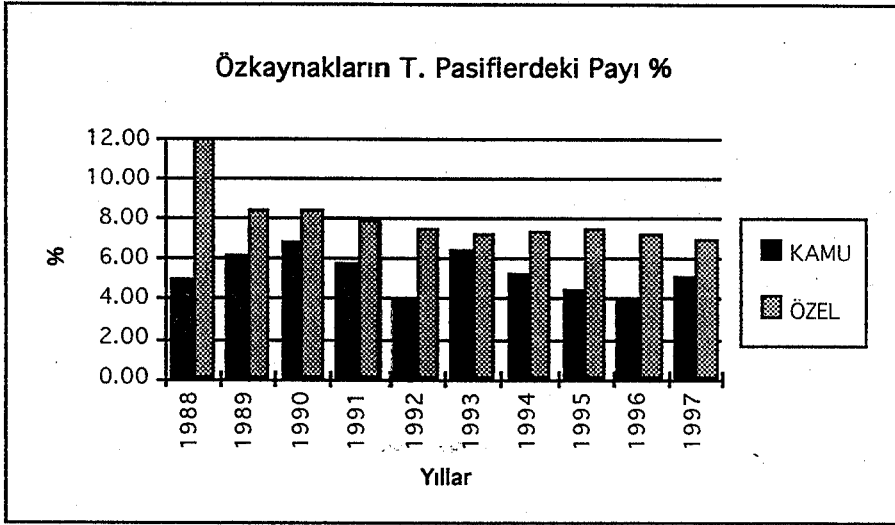
ÖZKAYNAKLAR				
Milyar TL				
YILLAR	KAMU	ÖZEL	KAMU %	ÖZEL %
1988	1 337	3 697	-	-
1989	2 757	4 005	106.21	8.33
1990	4 776	6 322	73.23	57.85
1991	6 668	11 018	39.61	74.28
1992	8 821	19 266	32.29	74.86
1993	24 273	36 483	175.17	89.36
1994	41 689	73 183	71.75	100.59
1995	66 725	159 022	60.05	117.29
1996	137 885	337 279	106.65	112.10
1997	340 687	732 592	147.08	117.21

Kaynak: **Bankalarımız 1997, 1996, 1995, 1994, 1993, 1992** (Türkiye Bankalar Birliği Yayınları)'ndan derlenmiştir.

Yukarıdaki tabloda dikkati çeken nokta, 1989 yılında kamu bankalarının özkaynakları 1988 yılına göre %106.21 artarken, aynı dönemde özel bankaların özkaynaklardaki artış %8.83 olmuştur. Bunun nedeni; 1989 yılının Ekim ayında bankaların sermaye ve özkaynaklarını, riskleri karşılayabilecek bir düzeye çıkarılması ve sermaye yetersizliğinden doğabilecek riskin azaltılması amacıyla, 3182 sayılı Bankalar Kanunu'na dayanılarak bir tebliğ çıkarılmasıdır. Bu tebliğe göre özkaynakların toplam pasifler içindeki payının asgari % 5 olması öngörülmüştür¹⁰⁰. Aşağıdaki Şekil 2.1.'de bu durum daha açık bir şekilde görülmektedir.

¹⁰⁰Sevdil Yıldırım, Oğuz Altun, **Türk Bankacılık Sisteminin Değerlendirilmesi 1980-1993** (SPK Araştırmalar Dairesi Yay. No.7. 1995)

Şekil 2.1.

1988 yılında özkaynakların toplam pasifler içindeki payı %12 olan özel bankalar, 1989'da bu oranı küçültmek için sermayelerini az bir oranda arttırmışlardır. Bu durum yukarıdaki Tablo 2.4'den de görülmektedir. Kamu bankalarında ise aynı dönemde özkaynaklarının toplam pasifler içindeki payı düşüktür.

1992 yılında bu oranın asgari %8 olması öngörülmesine¹⁰¹ rağmen, özel bankalarda özkaynakların toplam pasifler içindeki oranı %7-8 aralığında, kamu bankalarında 1993'ten sonra düşerek %4-5 aralığında gerçekleşmiştir. Bu durum kamu bankalarının özkaynaklarının özel bankalara göre daha yetersiz olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi Türk bankacılık sektöründe temel sorunlardan biri özkaynak yetersizliği sorunudur. Yukarıdaki şekil bize, kamu bankalarında özkaynak yetersizliğinin özel bankalara göre fazla olduğunu göstermektedir.

¹⁰¹Balak, Seymen, a.g.y., s.64.

2.5.1.2. Mevduatlar

Türk bankacılık sisteminin en önemli fon kaynağını mevduatlar oluşturmaktadır. Mevduatların yıllar itibariyle gelişimi aşağıdaki Tablo 2.5'de yer almaktadır.

Tablo 2.5. Mevduatların Yıllar İtibariyle Gelişimi

TOPLAM MEVDUATLAR				
Milyar TL				
YILLAR	KAMU	ÖZEL	KAMU %	ÖZEL %
1988	15 659	23 575	-	-
1989	27 625	37 434	76.42	58.79
1990	46 220	46 805	67.31	25.03
1991	76 968	86 043	66.53	83.83
1992	151 835	148 358	97.27	72.42
1993	237 372	298 992	56.34	101.53
1994	559 216	691 459	135.59	131.26
1995	1153 326	1439 199	106.24	108.14
1996	2707 521	3281 700	134.76	128.02
1997	5001 653	7115 503	84.73	116.82

Kaynak: Bankalarımız 1997, a.g.y.

1988 yılı içinde enflasyon oranı yüksek olmuş, bununla birlikte mevduat faizlerini indirerek enflasyon beklentilerini kırma, mevduat bileşimini vadeli mevduat lehine kaydırarak likiditeyi azaltma çabaları da sonuçsuz kalmıştır. Ekim 1989'da TL'den kaçışı önlemek amacıyla, daha önce Merkez Bankası tarafından belirlenen faiz oranları, resmi mevduatlar hariç olmak üzere serbest bırakılmıştır¹⁰².

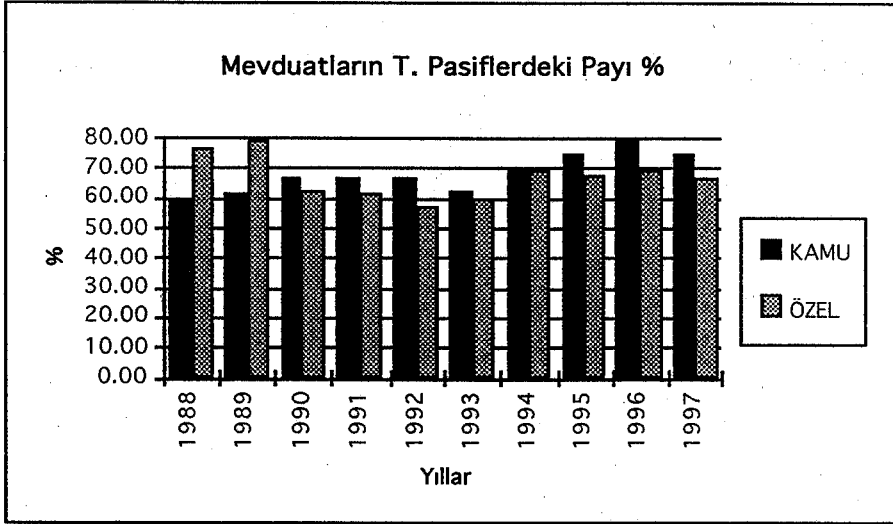
Bu durum mevduat faizlerinin çok yüksek bir düzeye çıkmasına ve yatırımcıların büyük ölçüde TL mevduatına dönmelerine neden olmuştur. Ancak yüksek faizle toplanan mevduatı krediye plase etmede güçlüklerle karşılaşan bankalar, mevduat faizlerini tedricen düşürmeye başlayınca, mevduat artışı da 1989'dan 1992'ye kadar yavaşlamıştır. Özellikle özel bankaların mevduatlarının toplam pasifler içindeki payı da 1989 yılından

¹⁰²Şule Bilir, "1986'dan 1990'a Türk Bankacılık Sektörü", **Bankacılar Dergisi** (Yıl 2, Sayı 5, 1991), s.16.

sonra gerilimeye başlamış ve %60 seviyelerine düşmüştür¹⁰³. Bu durum aşağıdaki Şekil 2.2'den de görülebilir.

Şekil 2.2.

1994'te kamu borçlanma faizlerini düşürme çabalarının yoğunlaşmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan kurlardaki dalgalanma ve ardından gerçekleştirilen devalüasyon, mevduatların çekilmesine ve çekilen mevduatın önce büyük bankalara ve devlet tahviline, ardından da dövizle yönelmesi, sistemde büyük bir kriz yaratmıştır¹⁰⁴. 1994 kriziyle birlikte 3 özel bankanın iflas etmesi mevduat sahiplerinin özel bankalara olan güvenini kırmıştır¹⁰⁵. Buna ek olarak kamu bankalarının devlet güvencesinde olması, 1994'den sonra mevduatların kamu bankalarına yönelmesine ve kamu bankaları mevduatlarının toplam mevduatlar içindeki payının da yükselmesine neden olmuştur. Bu durum yukarıdaki Şekil 2.2'den de görülmektedir.

¹⁰³Ada, a.g.e., s.81.

¹⁰⁴Karacan, a.g.e., s.178-179.

¹⁰⁵Kriz ortamında artan belirsizlik nedeniyle bankacılık sistemiyle ilgili tartışmalar yoğunlaşmış, Türk Turizm Yatırım ve Dış Ticaret Bankası A.Ş., Marmarabank A.Ş. ve Türk İthalat ve İhracat (İmpexbank) Bankası A.Ş.'nin yurtiçi ve yurtdışı taahütlerini karşılayamamaları nedeniyle, mevduat toplama ve bankacılık işlemleri yapma yetkileri 1994 yılı içinde 94/5456, 95/5483, 94/5585 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kaldırılmıştır. Bu uygulama piyasada bir güven bunalımına yol açmıştır.

2.5.1.3. Mevduat Dışı Kaynaklar

Toplam pasiflerin yaklaşık %10-15'ini mevduat dışı kaynaklar oluşturmaktadır¹⁰⁶. Mevduat dışı kaynakların en önemli kalemleri, alınan krediler (TCMB, yurtiçi bankalar, yurtdışı bankalar), fonlar ve menkul kıymetlerdir. Mevduat dışı kaynaklar kısaca; bankaların diğer finans kurumlarından aldıkları krediler şeklinde de tanımlanabilir.

Tablo 2.6. Mevduat Dışı Kaynakların Yıllar İtibariyle Gelişimi

MEVDUAT DIŞI KAYNAKLAR				
Milyar TL				
YILLAR	KAMU	ÖZEL	KAMU %	ÖZEL %
1988	4 901	4 753	-	-
1989	7 626	8 498	55.60	78.79
1990	12 728	9 420	66.90	10.85
1991	17 885	17 776	40.52	88.70
1992	38 711	48 659	116.44	173.73
1993	71 601	137 100	84.96	181.76
1994	112 887	94 216	57.66	-31.28
1995	161 921	198 415	43.44	110.60
1996	279 523	575 817	72.63	190.21
1997	566 459	1691 804	102.65	193.81

Kaynak: Bankalarımız 1997, a.g.y.

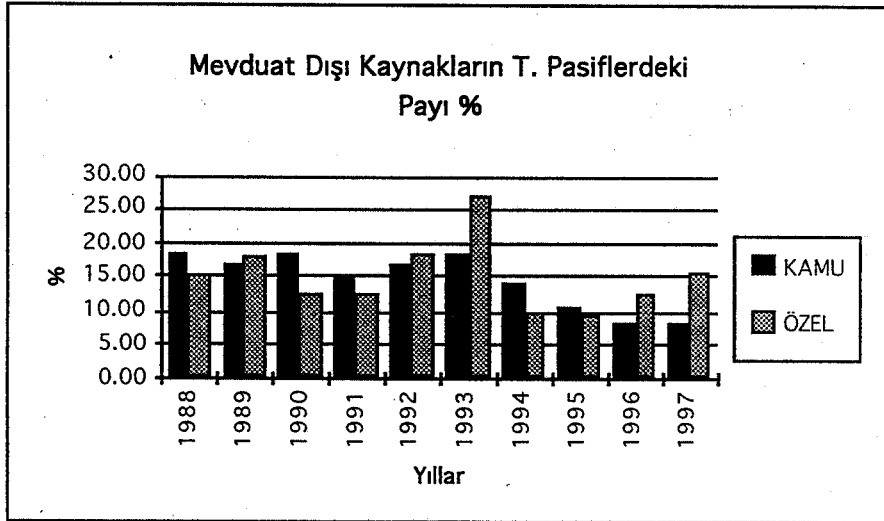
Bankaların kullandıkları mevduat dışı kaynakların 1988-1997 dönemi itibariyle gelişimi yukarıdaki Tablo 2.6.'da, mevduat dışı kaynakların toplam pasifler içindeki payı da aşağıdaki Şekil 2.3'te görülmektedir.

Genel olarak kamu bankalarında mevduat dışı kaynakların toplam pasifler içerisindeki oranı, 1993 yılına kadar dengeli bir seyir izlemiş, 1993 yılından sonra azalmıştır. Özel bankalarda ise bu oran dalgalı bir görünüm sergilemektedir. 1989 yılında çıkarılan 32 sayılı karar ile sermaye hareketlerine getirilen serbesti, yurt içinde süregelen yüksek nominal faiz oranları ile TL'nin 1989'dan itibaren reel olarak değer kazanmaya başlaması

¹⁰⁶"Türk Bankacılık Sistemi 1996", **Bankalar Birliği Dergisi**, (Sayı.18, 1996), s.3.

ile birleşince, yurt dışından borçlanma daha cazip hale gelmiştir¹⁰⁷. Bu, özel bankaların yurt dışından sağladıkları kaynakların artmasına neden olmuştur.

Şekil 2.3.

1994 yılı içerisinde, ekonomide meydana gelen dengesizlikler nedeniyle, özel bankaların mevduat dışı kaynak maliyetleri artmış, bu hem mevduat dışı kaynakların azalmasına, hem de mevduat dışı kaynakların toplam pasifler içindeki oranının düşmesine neden olmuştur. 1994 yılındaki krizle birlikte, Türkiye'nin yurt dışı kredi notunun düşmesi, mevduat dışı kaynaklar içerisinde yer alan TCMB kredilerinin banka kaynakları içindeki payının azaltılması yönünde alınan karar, mevduat dışı kaynakların toplam pasifler içindeki oranının 1995 ve 1996 yıllarında da düşük kalmasına neden olmuştur¹⁰⁸.

2.5.1.4. Diğer Pasifler

Bankacılık sektöründe mevduatın ardından ikinci büyük grubu diğer pasifler oluşturmaktadır. Diğer pasifler; faiz ve gider reeskontları, ödenecek vergi ve harçlar, karşılıklar ve sınıflandırılmayan diğer pasiflerden oluşmaktadır.

¹⁰⁷Balak, Seymen, a.g.y., s.67.

¹⁰⁸Akgüç, 1997, a.g.e., s.8.

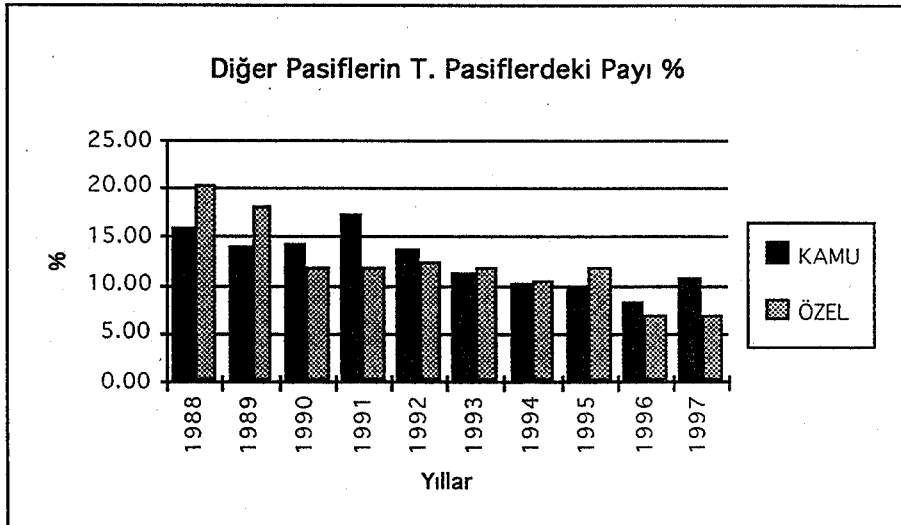
Tablo 2.7. Diğer Pasiflerin Yıllar İtibariyle Gelişimi

DİĞER PASİFLER				
Milyar TL				
YILLAR	KAMU	ÖZEL	KAMU %	ÖZEL %
1988	4 277	6 319	-	-
1989	6 402	8 752	49.68	38.50
1990	9 984	8 968	55.95	2.47
1991	20 128	16 676	101.60	85.95
1992	30 967	32 109	53.85	92.55
1993	43 159	59 399	39.37	84.99
1994	80 475	104 440	86.46	75.83
1995	153 291	248 013	90.48	137.47
1996	281 351	328 064	83.54	32.28
1997	729 593	747 000	159.32	127.70

Kaynak: Bankalarımız 1997, a.g.y.

Bu başlık altında toplanan kalemlerdeki değişmeler ve diğer pasiflerin toplam pasifler içindeki oranı, aşağıdaki Tablo 2.7 ve Şekil 2.4'te görülmektedir.

Şekil 2.4

Şekil 2.4'ten de görüldüğü gibi, genel olarak kamu ve özel bankalarda, 1988-1997 yılları arasında diğer pasiflerin toplam pasifler içindeki payı

azalma eğilimindedir.

2.5.1.5. Net Kar

Bankaların pasifleri içindeki son kalem net karıdır. Aşağıdaki Tablo 5'te bankaların karlarının yıllar itibariyle gelişimi yer almaktadır. 1988-1997 dönemi içerisinde bankaların karlarında önemli değişiklikler meydana gelmiştir.

1990'lı yıllarda karların azalmasının en önemli nedeni bankaların net faiz gelirlerindeki düşüşten kaynaklanmaktadır. Çünkü mevduat faiz oranlarının serbest bırakılmasıyla, mevduat toplamak için yarış haline giren bankalar mevduat faiz oranlarını yükseltmişlerdir. Bu faiz giderlerinin artmasına, dolayısıyla net faiz gelirlerinin de düşmesine neden olmuştur.

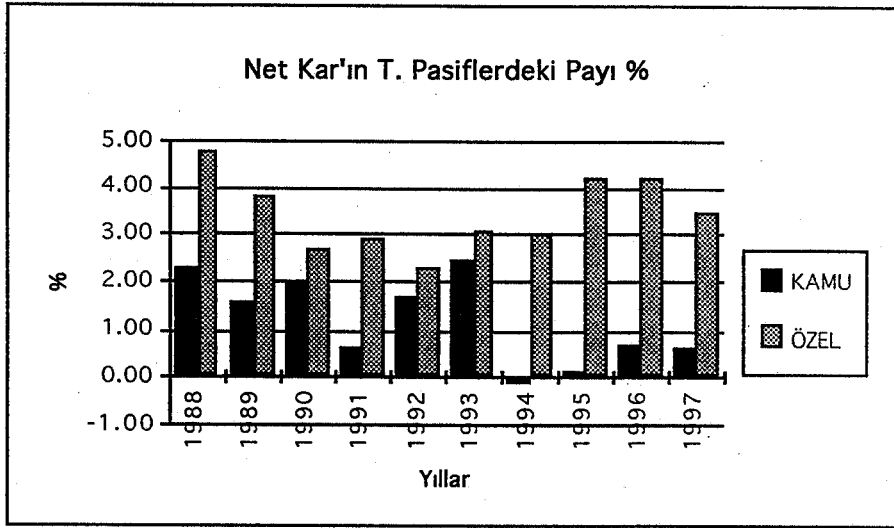
Tablo 2.8.'de 1994 yılındaki krizin özellikle kamu bankalarını etkilediği ve zarar etmelerine neden olduğu görülmektedir. Özel bankaların karlarında ise önemli bir etkiye neden olduğu görülse de, bankaların yayınladıkları bilançoların tam olarak doğru açıklanmadığı, yani giydirilmiş bilanço olduğu dikkate alındığında, bu dönem için özel bankaların etkin çalıştığı tam olarak söylenemez.

Tablo 2.8. Net Karın Yıllar İtibariyle Gelişimi

NET KAR				
Milyar TL				
YILLAR	KAMU	ÖZEL	KAMU %	ÖZEL %
1988	625	1 490	-	-
1989	720	1 809	15.20	21.41
1990	1 380	2 053	91.67	13.49
1991	758	4 091	-45.07	99.27
1992	3 850	6 093	407.92	48.94
1993	9 552	15 545	148.10	155.13
1994	-1 413	30 305	-114.79	94.95
1995	2 149	89 655	-252.09	195.84
1996	22 643	198 436	953.65	121.33
1997	42 931	373 252	89.60	88.10

Kaynak: Bankalarımız 1997, a.g.y.

Şekil 2.5

Şekil 2.5'te ise net karın toplam pasifler içindeki oranları yer almaktadır. Daha önce belirtildiği gibi, 1988 yılından itibaren net karın azalması ile birlikte, toplam pasifler içindeki oranı da düşmüştür. 1994 yılını kamu bankalarının zararlar kapamaları karın toplam pasifler içindeki oranının da negatif (-) olmasına neden olmuştur. 1994 yılından sonra banka karlarında reel olarak en hızlı artış 1980 yılından sonra, 1995 yılında olmuştur¹⁰⁹. 1996 yılında ise net kardaki artışa paralel olarak net karın toplam pasifler içindeki payı da artış göstermiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde ise kamu bankalarının karlılıkları özel bankalara göre daha düşük kalmıştır.

2.5.2. Kaynak Kullanım Yapıları (Aktifler)

Banka bilançolarının başlıca aktif kalemleri ise; likit aktifler, krediler, donuk aktifler ve diğer aktiflerden oluşmaktadır. Sırasıyla ele alınacak olan bu değerlerin görünüşleri şöyledir:

¹⁰⁹1995 yılında bankaların birleştirilmiş net karları toplamı bir önceki yıla TEFE baz alındığında reel olarak % 73.9 oranında artış göstermiştir.

2.5.2.1. Likit Aktifler

Bankaların likit aktifleri, kısa vadeli nakit ihtiyacını karşılamak üzere, gerek kendi bünyelerinde gerekse diğer bankalarda bulundurdıkları nakit değerler, menkul değerler cüzdanı ve munzam karşılıklardan oluşmaktadır. Bankaların ellerinde bulundurdıkları nakit değerler ani nakit taleplerinin karşılanmasında başvurulan ilk kaynaklardır¹¹⁰.

Bankaların likit aktifleri cari varlık kalemi olarak da adlandırılabilir. Özellikle mevduat sahiplerinden gelebilecek beklenmedik taleplerin zamanında ve süratle ödenmesini sağlamaktadır. Aşağıdaki Tablo 2.9'da bankaların likit aktif değerleri ve likit aktiflerin bir önceki yıla göre değişimi, Şekil 2.6'da ise likit aktiflerin toplam aktifler içindeki oranı yer almaktadır.

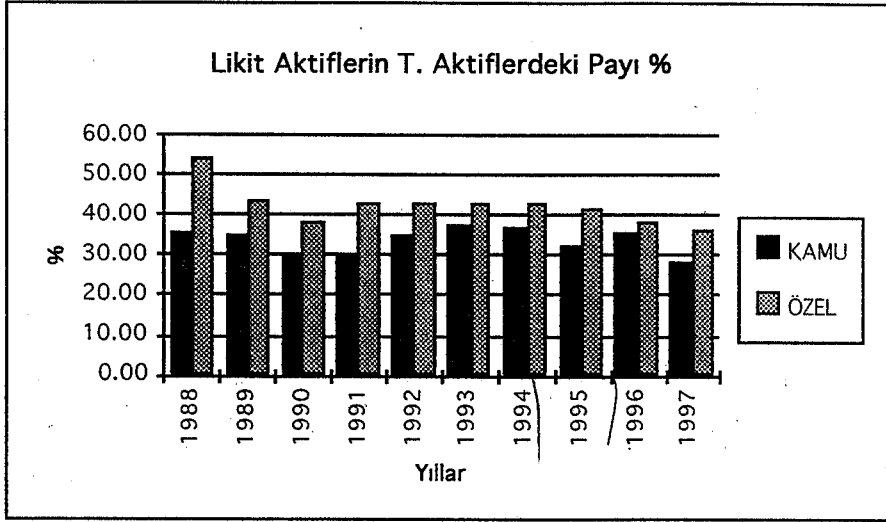
Tablo 2.9. Likit Aktiflerin Yıllar İtibariyle Gelişimi

LİKİD AKTİFLER				
Milyar TL				
YILLAR	KAMU	ÖZEL	KAMU %	ÖZEL %
1988	9 703	16 921	-	-
1989	15 865	20 921	63.51	23.64
1990	21 081	28 705	32.88	37.21
1991	35 266	59 924	67.29	108.76
1992	78 755	113 660	123.32	89.67
1993	144 543	220 574	83.54	94.06
1994	292 712	427 121	102.51	93.64
1995	502 749	889 798	71.76	108.32
1996	1206 686	1814 853	140.02	103.96
1997	1882 228	3901 316	55.98	114.97

Kaynak: Bankalarımız 1997, a.g.y.

¹¹⁰Yıldırım, Altun, a.g.e., s.125.

Şekil 2.6.

Likit aktiflerin yıllar itibariyle gelişimi, genelde artış eğilimindedir. Gerek kamu gerekse özel bankaların 1991-1994 yılları içinde likit aktiflerin artmasına neden olan kalem menkul değerler cüzdanıdır. Özellikle ekonomide belirsizliğin yaşandığı dönemlerde bankaların likit kalemlerini risksiz olan kamu borçlanma araçlarına yönlendirmeleri nedeniyle menkul değerler cüzdanı da artış eğilimine girmiştir. Likit aktiflerin artmasına neden olan diğer kalem de bankaların diğer bankalarda buldukları nakit değerlerdir¹¹¹.

Likit aktif yeterliliği açısından önemli bir ölçüt olan bankaların cari varlıklarının toplam aktiflere oranı ise; yukarıda Şekil 2.6'dan gözlenilmektedir. 1988-1997 yılları arasında likit aktif değerlerin toplam aktiflere oranında 1990 ve 1997 yılları dışında önemli bir azalma olmamıştır. 1990 yılındaki azalma, bu yıl içerisinde para istikrarının sağlanmamış olması ile bankaların likidite oranını düşük tutmalarındadır. 1997 yılındaki azalmanın nedeni ise bu yıl içerisinde ekonomik birimlerin repo tercihleri nedeniyle, bankaların menkul değerler portföyünü azaltmalarındadır¹¹².

Likit aktiflerin toplam aktiflerdeki payı genel olarak Şekil 2.6'dan da görüldüğü gibi, özel bankalarda daha yüksektir. Bu durum özel bankaların ani nakit taleplerini daha çabuk karşılayabileceklerini göstermektedir.

¹¹¹Balak, Seymen, a.g.y., s.58.

¹¹²Bankalarımız 1997, a.g.e., s.1-44.

2.5.2.2. Krediler

Bankaların temel faaliyet alanlarından birisi de kredi vermektir. Bankaların verdiği krediler vadeleri itibariyle, kısa, orta ve uzun vadeli ihtisas kredileri olmak üzere üçe ayrılabilir. Banka kredileri vade yapıları itibariyle incelendiğinde, mevduatta olduğu gibi, ekonomideki enflasyonist süreçten dolayı, orta ve uzun vadeli kredilerin payı düşük, kısa vadeli kredilerin payı ise yüksektir.

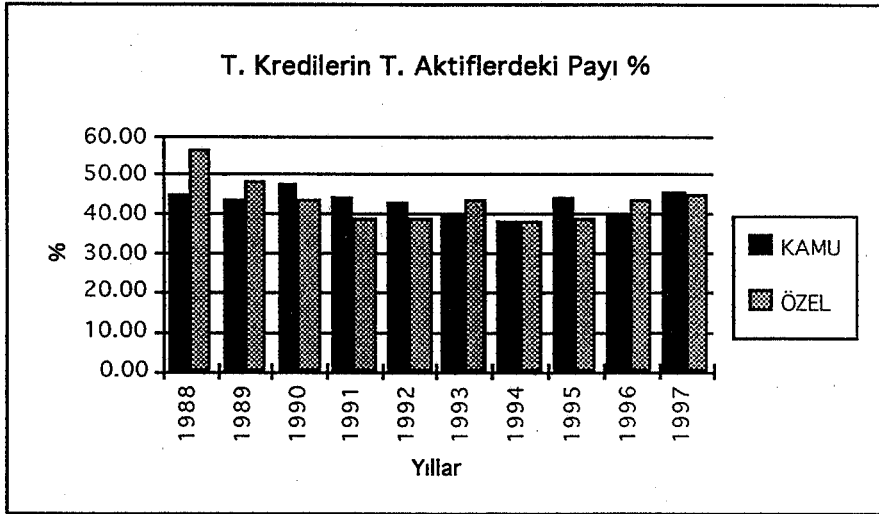
Aşağıdaki Tablo 2.10'da toplam kredilerin kamu ve özel bankalara göre dağılımı ve bir önceki yıla göre gelişimi yer almaktadır. Tabloda 1988-1993 yılları arasında kamu bankalarının kredilerindeki artış oranı, özel bankalara göre daha yüksek olmuştur. 1994 yılında ise özel bankaların verdikleri krediler reel olarak düşmüştür. 1994 yılından sonra da özel bankaların kredileri, kamu bankalarına göre daha çok artmıştır.

Tablo 2.10. Toplam Kredilerin Yıllar İtibariyle Gelişimi

TOPLAM KREDİLER				
Milyar TL				
YILLAR	KAMU	ÖZEL	KAMU %	ÖZEL %
1988	12 056	17 591	-	-
1989	19 815	23 135	64.36	31.52
1990	33 085	33 116	66.97	43.14
1991	51 481	54 022	55.60	63.13
1992	97 304	101 277	89.01	87.47
1993	154 031	221 917	58.30	119.12
1994	300 835	377 607	95.31	70.16
1995	684 272	834 766	127.46	121.07
1996	1353 394	2056 533	97.79	146.36
1997	3053 559	4795 703	125.62	133.19

Kaynak: Bankalarımız 1997, a.g.y.

Şekil 2.7.

Kredilerin toplam aktifler içindeki payını gösteren Şekil 2.7'den de görüldüğü gibi, 1994 yılında hem kamu bankalarında hem de özel bankalarda kredilerin oranı diğer yıllara göre en düşük seviyeye ulaşmıştır. Mali piyasalarda başlayan 1994 yılındaki krizin etkisiyle, kamu ve özel bankaları, ekonomideki belirsizlik nedeniyle açık pozisyonlarını kapatmak amacıyla döviz ve likidite taleplerini arttırarak, kredi arzlarını kısıp daha önceden açılmış olan kredilerini tahsil etme çabası içerisine girmişlerdir. Krizin getirdiği iç talebin azalmasına bağlı olarak, reel kesimin de kredi talebini dondurmasıyla kredi arzının daralmasına etkili olmuştur. Dolayısıyla 1994 yılında kredilerin aktifler içindeki payı azalmıştır.

1994 yılından sonra ise kamu ve özel bankaların toplam kredilerindeki artış, kredilerin aktif içerisindeki payını da arttırmıştır. 1995 yılında % 124.7, 1996 yılında %122.7, 1997 yılında ise %129.4 oranında ortalama artış gösteren krediler, 1970-1997 döneminde en yüksek artış hızına bu yıllarda ulaşmıştır¹¹³. Genel olarak banka kredilerindeki gelişmeler on yıllık bir dönemde incelendiğinde (Tablo 2.10, Şekil 2.7) düzenli bir gelişme yoktur. Bunun nedeni ekonominin tam anlamıyla istikrara kavuşamaması ve fiyat artışlarının çok yüksek olmasıdır.

¹¹³Akgüç, 1997, a.g.e.,s.29.

2.5.2.3. Donuk Aktifler

Bankaların bilançolarında aktifler içinde yer alan diğer bir kalem de donuk aktiflerdir. Donuk aktifler; takipteki alacaklar (gecikmiş ya da sorunlu alacaklar), iştirakler, bağlı değerler ve net sabit kıymeklerden oluşmaktadır.

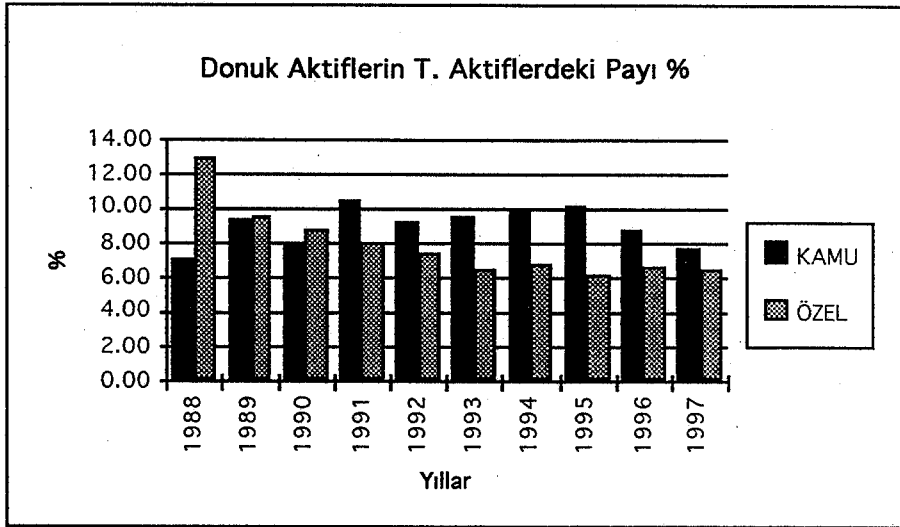
Aşağıdaki Tablo 2.11'de donuk aktiflerin yıllar itibariyle gelişimi yer almaktadır. Dikkati çeken nokta özellikle 1994 yılında donuk aktiflerin önemli ölçüde arttığıdır. Bunun nedeni, 1994 yılındaki ekonomik krizle birlikte bankaların sorunlu alacaklarının artması donuk aktifleri de arttırmıştır.

Tablo 2.11. Donuk Aktiflerin Yıllar İtibariyle Gelişimi

DONUK AKTİFLER				
Milyar TL				
YILLAR	KAMU	ÖZEL	KAMU %	ÖZEL %
1988	1 874	4 021	-	-
1989	4 219	4 500	125.13	11.91
1990	5 643	6 603	33.75	46.73
1991	12 249	11 197	117.07	69.57
1992	20 895	19 406	70.59	73.31
1993	37 069	32 614	77.41	68.06
1994	79 486	67 373	114.43	106.58
1995	158 443	130 771	99.33	94.10
1996	301 844	313 867	90.51	140.01
1997	512 758	689 964	69.88	119.83

Kaynak: Bankalarımız 1997, a.g.y.

Şekil 2.8.

Yukarıdaki Şekil 2.8'de ise donuk aktiflerin toplam aktifler içindeki oranı yer almaktadır. Bu bize aktif değerlerin ne kadarının donuk aktiflere bağlandığını gösterir. Yani diğer bir deyişle bankaların ellerindeki kaynakları hangi oranda etkinsiz kullandıklarının bir göstergesidir.

Şekil 2.8'den de görüleceği gibi özel bankaların donuk aktiflerinin toplam aktiflere oranı düzenli bir şekilde düşüş halindedir. Kamu bankalarında ise, özellikle ekonomik istikrarsızlıkların olduğu yıllarda kaynakların etkin bir şekilde kullanmadığı yani, 1991 ve 1994 yılları içerisinde donuk aktiflerin toplam pasifler içindeki payının arttığı görülmektedir.

2.5.2.4. Diğer Aktifler

Banka bilançolarının aktif kalemlerinden sonuncusu diğer aktifler kalemidir. Diğer aktifler, devlet tahvilleri hesabı, faiz ve gelir reeskontları ve sınıflandırılmayan aktifler hesaplarından oluşmaktadır.

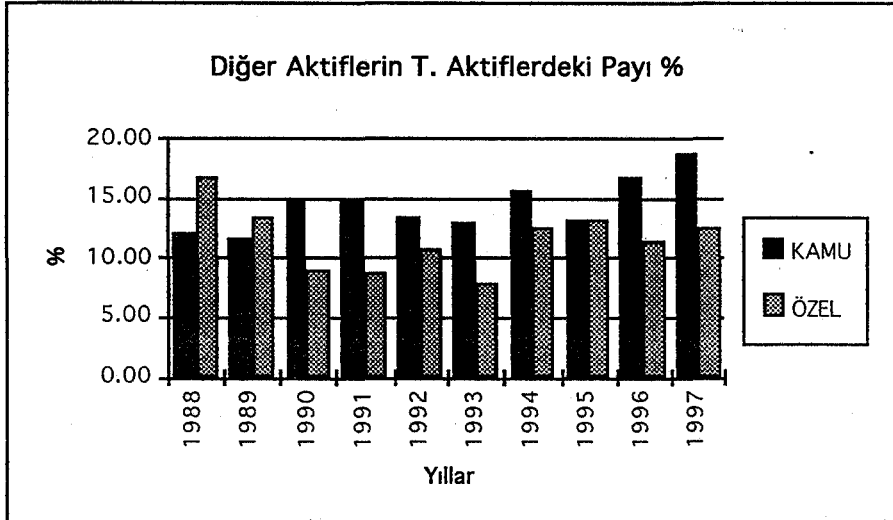
Aşağıda diğer aktiflerin yıllar itibariyle gelişimi Tablo 2.12'de ve diğer aktiflerin toplam aktifler içindeki dağılımı Şekil 2.9'da yer almaktadır.

Tablo 2.12. Diğer Aktiflerin Yıllar İtibariyle Gelişimi

DİĞER AKTİFLER				
Milyar TL				
YILLAR	KAMU	ÖZEL	KAMU %	ÖZEL %
1988	3 206	5 155	-	-
1989	5 250	6 310	63.76	22.41
1990	10 253	6 660	95.30	5.55
1991	17 502	12 177	70.70	82.84
1992	29 750	28 266	69.98	132.13
1993	49 214	39 521	65.43	39.82
1994	122 709	125 324	149.34	217.11
1995	201 755	279 085	64.42	122.69
1996	567 063	536 059	181.07	92.08
1997	1248 444	1340 086	120.16	149.99

Kaynak: Bankalarımız 1997, a.g.y.

Şekil 2.9.

Diğer aktiflerin toplam aktifler içindeki oranından da görüldüğü gibi 1994 yılından itibaren diğer aktifler oranı yükselmeye başlamıştır. Kamu bankalarında diğer aktiflerin toplam aktifler içindeki payı özel bankalara göre daha yüksektir. Bunun anlamı likit değerlerin kamu bankalarında daha az olmasıdır. Bu aynı zamanda, kamu bankalarının etkinliklerinin düşük olduğunu gösterebilir.

BÖLÜM 3

KAMU VE ÖZEL BANKALARIN ETKİNLİK ANALİZİ

Bu bölümde Türk banka sisteminde yer alan kamu ve özel bankaların etkinlikleri konsolide bilanço ve gelir tablolarındaki bazı temel büyüklüklerden yararlanarak değerlendirilecektir. Etkinlik ölçümünde kullanılabilecek teknikler Birinci Bölüm'de ele alındığında, bankaların etkinlik ölçümü için en uygun tekniğin rasyo analiz ve veri zarflama yöntemi olduğu ortaya çıkmıştır. Burada ise rasyo analiz ve veri zarflama yöntemleri kullanılarak kamu ve özel bankaların etkinlikleri karşılaştırılmaktadır.

3.1. RASYO ANALİZ YÖNTEMİ

Bu yöntemle mali tablolardaki kalemler arasında matematiksel ilişki kurmak suretiyle bankaların etkinliği, verimliliği, karlılığı, likiditesi ve özkaynak yeterliliği gibi birçok oranın hesaplanmasıyla kamu ve özel bankaların etkinliklerinin karşılaştırılmasında genel yargıya varmak mümkün olabilmektedir. Bankaların bilanço ve gelir tablolarının analizinde kullanılan oranlar sektör içi değerlendirme yapma özelliği taşıdığı gibi ayrıca bankaları kamu ve özel banka oranlarıyla karşılaştırarak mali bünyedeki etkinliği değerlendirme imkanını da vermektedir.

Bu doğrultuda yapılacak olan rasyo analiz çalışmasında kullanılan oranları üç gruba ayırmak mümkün olacaktır. Bunlar;

- i. Etkinlik Rasyoları
- ii. Verimlilik Rasyoları
  - a) Karlılık Rasyoları
  - b) Şube Başına Düşen Verimlilik Rasyoları
  - c) İnsan Gücü Falilet Etkinliği Rasyoları
- iii. Diğer Rasyolar
  - a) Likidite (Cari Oran) Rasyosu
  - b) Güvenilirlik Rasyoları

şeklinde gruplandırılabilir.

3.1.1. Etkinlik Rasyoları

Bankacılık açısından değerlendirildiğinde etkinlik tanım itibariyle banka kaynaklarının ne derece etkin kullanıldığını gösteren, amaca ulaşmadaki başarı derecesidir. Bu doğrultuda yapılacak rasyo analiz kapsamında ele alınacak etkinlik oranları şöyledir:

3.1.1.1. Toplam Giderler / Toplam Gelirler

Toplam giderin toplam gelire bölümünden oluşan etkinlik rasyosu, bankaların genel etkinliğinin ya da bankaların yönetim mekanizmasının ve gerçekleşen değerlerin çok yaygın, güvenilir bir göstergesidir. Yüksek performansla çalışan bankalarda bu oran düşüktür.

3.1.1.2. Toplam Gider / Toplam Aktifler

Bankaların faiz giderleri ile faiz dışı giderlerin toplamından oluşan toplam faaliyet giderlerinin bütün bilanço varlıklarına oranıdır. Bu oranın düşük olması bankalar tarafından tercih edilir. Çünkü toplam gider toplam aktif rasyosu etkinlik açısından, bankaların maliyet minimizasyonunu ne kadar sağlayabildiklerinin bir göstergesidir.

3.1.1.3. Toplam Krediler / Toplam Mevduatlar

Mevduatın ne kadarının kredi olarak plase edildiğini ve yabancı kaynaklar (özkaynak dışında yer alan aktif kalemler) içinde önemli bir paya sahip olan mevduatın, yıllar içinde faiz politikalarına bağlı olarak nasıl bir değişme sergilediğini gösterir. Etkinlik açısından önemli bir göstergedir. Bu rasyonun yüksek olması bankaların temel fonksiyonlarını gerçekleştirmedeki etkinliğini gösterir.

3.1.1.4. Takipteki Alacaklar / Toplam Krediler

Donuk aktifler içerisinde yer alan takipteki alacaklar kalemi toplam krediler içinde problemlü kredilerin payını gösterir. Problemlü kredilerin toplamından oluşan takipteki alacaklar, bankaların etkinliği açısından düşük tutulmalıdır. Ancak bankaların en çok gizledikleri kalemlerden birisi de budur. Bankaların kamuoyuna açıkladıkları bilançolarla, bağımsız denetim şirketleri tarafından denetlenmiş bilançolardaki takipli kredilerde ortaya çıkan farklılıklar da bu durumun göstergelerindedir.

3.1.1.5. Faiz Dışı Giderler / Toplam Aktifler

Bankaların personel, kıdem tazminatı, vergi ve harçlar, kira, amortisman gibi giderleri faiz dışı giderler kaleminde toplanır. Bankalar mümkün olduğunca bu tür giderleri minimize ederek etkinliği yükseltmek eğilimindedirler. Bu rasyonun düşük olması etkinliğin yüksek olduğunun bir göstergesidir.

3.1.2. Verimlilik Rasyoları

Bankacılık kesiminde işlemlerin niteliği gereği verimlilikle ilgili oranlar üç grupta toplanabilir. Birinci alt grupta karlılıkla ilgili oranlar sözkonusudur.

Karlılık rasyosu analizi, bankacılık sektöründe yönetimin geçmişteki performansını ve verimliliğini gösterdiği gibi, bankaların gelecekteki gelir yaratma gücünü de ortaya koyar. Genel bir kural olarak bir bankaya duyulan

güvenin o bankanın karlılığının devamlılığına bağlı olduğu söylenebilir¹¹⁴. Etkinliğin sağlanması için de karlılığın yüksek olması gerekir. Bu doğrultuda bankaların karlılığını belirlemede kullanılan en yaygın rasyolar şunlardır:

3.1.2.1. Net Kar / Toplam Aktifler

Aktif karlılığı rasyosu olarak da ifade edilen bu rasyo, kullanılan her TL için elde edilen karlılığın bir ölçüsü olduğu gibi ayrıca, bankaların aktiflerinin ne kadar verimli kullanıldığını gösterir.

3.1.2.2. Net Kar / Özkaynaklar

Özkaynaklar karlılığını gösteren bu kavram banka özkaynaklarının ne kadar verimli kullanıldığını ifade eder. Ortalama rasyo değeri kamu bankaları için %40, özel bankalar için %45 'dir. Hesaplama ortaya çıkan değerlerin çok yüksek olması da sakıncalıdır. Çünkü, oranların yüksekliği, bankaların düşük özkaynaklara sahip olmalarının bir göstergesi olabilir.

3.1.2.3. Net Kar / Mevduatlar

Mevduat karlılığı rasyosudur. Bankaların toplamış oldukları mevduatları ne kadar karlı ve verimli kullandıklarını gösterir.

3.1.2.4. Net Kar / Toplam Krediler

Bu rasyo da diğer karlılık oranlarında olduğu gibi kredi karlılığını göstermektedir. Tanımı itibariyle kısaca, bir birim kredi başına düşen net karı ifade eder.

---

¹¹⁴Belkıs Seval, Selim Seval, **Bankacılıkta Kullanılan Formüller, Oranlar ve Analizler** (İstanbul: Pamukbank Eğitim Yayınları, 1997), s.322.

3.1.2.5. Net Faiz Geliri / Toplam Aktifler

Aktif başına düşen net faiz gelirini gösteren rasyodur. Bankanın aktif yönetiminin ne kadar verimli ve etkin olduğunu gösterir.

Verimlilik oranlarının ikinci alt bölümünü "insan gücü faaliyetlerin etkinliğine ilişkin rasyolar" oluşturmaktadır. Bu rasyolar:

3.1.2.6. Personel Giderleri / Toplam Aktifler

Bankaların faiz dışı giderler içerisinde en büyük gider kalemini oluşturan personel giderlerinin toplam aktiflere bölümü, bankaların verimlilik analizinde yardımcı olacak bir diğer rasyodur. Bu oranın düşüklüğü kullanım yapısının verimliliğini gösterir.

3.1.2.7. Personel Giderleri / Mevduatlar

İşgücüne ilişkin verimlilik oranlarından bir diğeri, personel giderlerinin mevduatlara bölümüyle oluşan rasyodur. Bankalar verimliliklerini artırmak amacıyla bu rasyoyu mümkün olduğunca düşük tutmaya çalışırlar.

3.1.2.8. Mevduatlar / Personel Sayıları

Personel başına düşen mevduat miktarını ifade eder. Bu oranın yüksek çıkması bankacılık sektöründeki personelin verimli çalıştığını gösterir.

3.1.2.9. Net Kar / Personel Sayıları

Asıl işgücünün ne kadar verimli olduğunu gösterecek olan oran net kar personel sayıları oranıdır. Bu oran, işgücü başına düşen net karı gösterir, bu ise emeğin verimliliğinin bir ölçütüdür. Bu oranın yüksek çıkması bankalarca istenen bir durumdur.

Verimlilikle ilgili rasyoların üçüncü alt grubunu oluşturan oranlar; şube başına düşen toplam mevduatlar ve net faiz gelirleridir.

3.1.3. Diğer Rasyolar

3.1.3.1. Cari Oran

Bu grupta ele alınacak ilk değişken likiditeyi ölçen cari orandır. Daha öncede belirtildiği gibi cari oran bankanın kısa vadede yükümlülüklerini yerine getirme gücünü göstermektedir. Bu oranını yüksek çıkması, bankaların etkin çalıştığına bir göstergesidir. Mali sektör dışında faaliyet gösteren işletmelerden farklı olarak bankalar değişik bir likidite ölçüsü benimserler. Bu ölçü mevduatın her an paraya çevrilebilme gücünü gösterir. Bankaların cari oranı, likit aktiflerin toplam aktiflere oranı olarak ifade edilir.

Diğer rasyolar içerisinde ele alınacak ikinci değişken de, bankaların güvenilirliği ile ilgili oranlardır. Bankaların güvenilirliği özkaynak yeterliliği ile ortaya çıkar. Bu doğrultuda bankaların özkaynak yeterliliğini ortaya koyan oranlar şöyle ifade edilebilir;

3.1.3.2. Özkaynaklar / Toplam Krediler

Bu rasyo bankaların güvenilirlik oranı olarak ele alınabilir. Bu oranın büyüklüğü tasarruf sahipleri için olumlu olmasına karşın, oranın küçüklüğü banka hissedarları açısından tercih sebebidir.

3.1.3.3. Özkaynaklar / Mevduatlar

Bu rasyo toplam mevduatın banka yükümlülüklerinin en önemli kısmını oluşturması nedeniyle mevduat sahipleri ile alacaklıların olası bir zarara karşı korunmasının güvencesini gösterir.

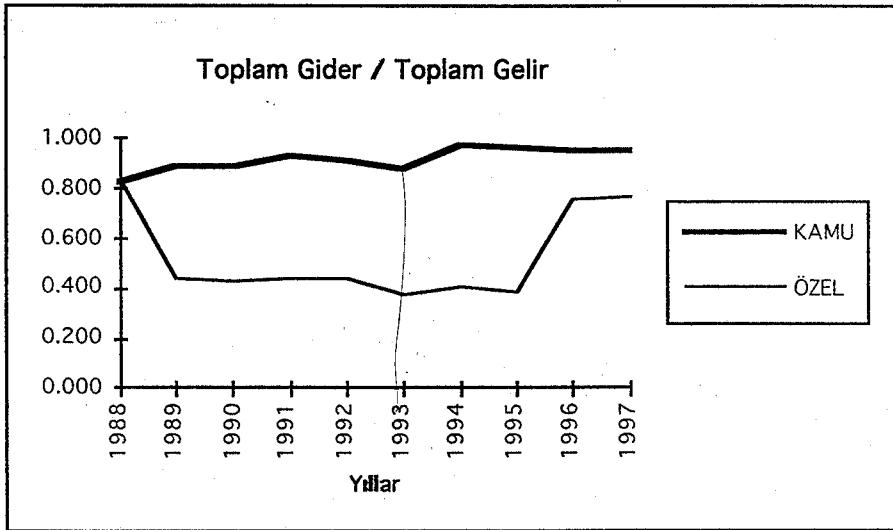
3.2. KAMU VE ÖZEL BANKA RASYOLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Türk banka sistemi içinde kamu ve özel bankaların rasyo analiz tekniği dahilinde etkinliklerinin ölçülmesi için gerekli olan bilanço ve gelir tablolarındaki bazı temel büyüklükler bir önceki bölümde ele alınmıştır. Burada amaç, sektör içindeki banka gruplarının etkinliklerini rasyo analizi dahilinde karşılaştırılması ve aradaki farklılığın ortaya konulmasıdır. Analizde kullanılan rasyolar Ekler'de verilmiştir.

3.2.1. Etkinlik Rasyoları

Etkinlik analizinde gelir ve maliyet yöntemiyle ilgili bilgiler, toplam gelir-toplam gider rasyosundan elde edilir. Şekil 3.1, 1988-97 yılları arasında bankacılık sisteminde gerek mülkiyet gerekse aktif varlıklara göre banka gruplarının toplam giderlerin toplam gelirlere oranını vermektedir.

Şekil 3.1

Bu rasyonun düşük olması bankalar için istenen ve hedeflenen bir durum olmasına karşın Şekil 3.1'den de görüldüğü gibi, kamu bankalarının

özel bankalara göre toplam gider toplam gelir rasyosu oldukça yüksektir. Bu durum bize 1988-1997 yılları arasında kamu bankalarının özel bankalara göre daha yüksek maliyetle kaynak kullanıp, daha az gelir elde ettiklerini ifade etmektedir.

Özel bankalar, toplam giderleri 1995 yılında artış göstermesine rağmen, kamu bankalarına göre etkinliklerini yine de sürdürmüşlerdir. Ekonomide enflasyonun yüksek seviyelerde seyredeceği beklentisi, faiz oranlarının yıl içerisinde yüksek seyir izlemesi, ekonomide günlük vadede gerçekleşen repo işlemlerinin fazlalığı bir anlamda bankaların maliyetinin de yükselmesine neden olmuştur. Bu arada açık pozisyondaki büyümeye bağlı olarak kambiyo işlem zararları da büyümüştür. Tüm bu etkenler özel bankalarda toplam giderlerin artmasına yol açmıştır. Ayrıca bu dönemde menkul kıymet işlemlerinin banka dışına çıkartılması, sermaye piyasası işlem gelirlerinin banka gelirleri içinde önemli ölçüde azalmasına yol açmış, bu durum da faiz dışı gelirleri düşürmüştür.

1997 yılının ikinci yarısından itibaren vergi kanunundaki belirsizlikle¹¹⁵ Körfez Krizi'nde yaşanan gerginlik bankacılık sisteminin yavaşlamasına neden olmuştur. Yukarıda bahsedilen olaylar toplam giderde artışa neden olmuş, bu da toplam giderin toplam gelire oranını da yükseltmiştir.

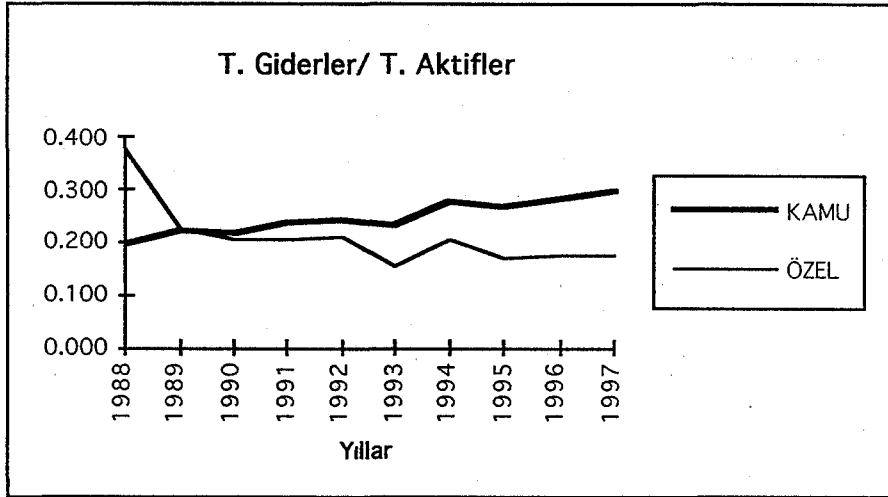
Toplam gider, toplam aktife oranlandığında, kamu ve özel bankaların on yıllık dönem içerisindeki etkinliği, özel bankalarda daha yüksek olduğu Şekil 3.2'de görülmektedir. Bu rasyo özellikle bankaların etkinliğinin ölçülmesinde önemli olan maliyet minimizasyonunun karşılaştırılmasında kullanılmaktadır.

Özel bankaların 1990'lı yıllarda mevduat dışı kaynaklara yönelmeleri sonucu sektörün mevduatlara ödedikleri faizlerin toplam giderler içindeki payı azalmıştır. 1993 yılına kadar toplam gider kalemi içerisinde önemli bir paya

¹¹⁵Banka mevduat faizi, hazine bonusu ve devlet tahvili ile döviz cinsinden faiz geliri diye adlandırılan İratlar Gelir Vergisi Kanunu'nda menkul sermaye iradı başlığı altında yer almakta ve bu kanuna göre vergilendirilmektedir. Bahsedilen faiz ve repo gelirlerinin vergilendirilmesi 1993 yılında çıkartılan kanuna vergi mevzuatına dahil edilmiştir. Ancak bu tarihten günümüze kadar geçici bir madde ile her yıl bu kanunun uygulanması ertelenmiştir. 55. hükümetten yeni bir erteleme karar çıkmayınca kanun otomatik olarak devreye girmiştir. Böylece 1997 yılında faiz, repo ve döviz elirinin belirli bir orandan fazlasının vergilendirilmesi gündeme gelmiştir.

sahip olan faiz giderleri azalma eğiliminde iken, 1994 yılında mali sektördeki olumsuz gelişmeler sonrasında tekrar artmaya başlamıştır.

Şekil 3.2

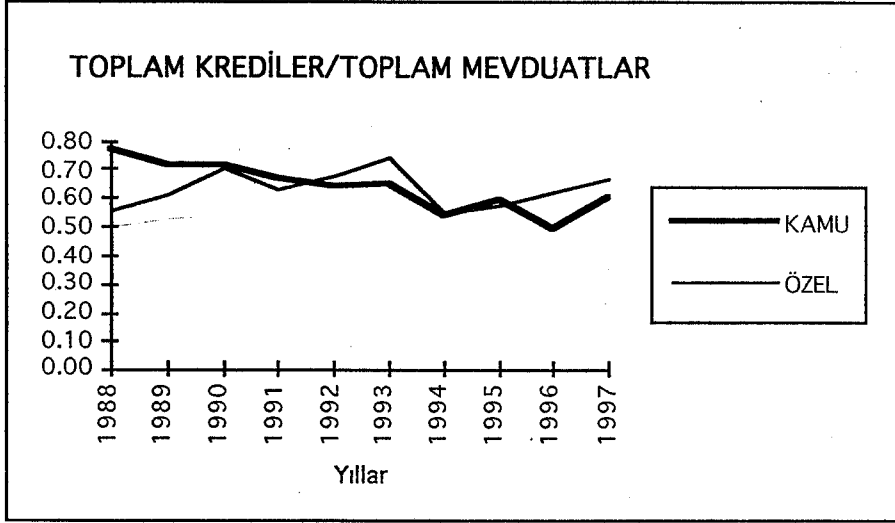
1994 senesinde meydana gelen ekonomik kriz bankacılık sektöründe de derin bir şekilde yaşanmış, sektör 1993 yılı ortalamasına göre 1994 yılında %24.4 gibi büyük bir küçülme yaşamıştır¹¹⁶. 1993 yılına göre 1994 yılında toplam giderdeki artış kamu bankalarında %143.42, özel bankalarda %163.26 olmuştur. Bu nedenle, gerek kamu gerekse özel bankaların aktif kalemlerinde meydana gelen düşüşün de etkisiyle 1994 yılındaki toplam gider toplam aktif oranı artış göstermiştir. 1995 yılından sonra ise, toplam gider toplam aktif rasyosunda belirli bir yükselme görülmüştür. Bunun sebebi, mevduata verilen faiz oranındaki hızlı artış ile, mevduat bankacılığının gündeme getirdiği personel sayısındaki artışa bağlı olarak personel giderlerindeki yükselme ile açıklanabilir.

Etkinlik analizinde kullanılan bir diğer rasyo da bankaların toplamış oldukları mevduatın ne kadarını plase ettiğini gösteren toplam kredilerin toplam mevduatlara oranıdır. Şekil 3.3'ten de görüldüğü gibi toplam kredi

¹¹⁶Ayhan Sarısu, **Türk Bankacılık Sisteminin Genel Yapısı, Temel Özellikleri ve Kamu Bankalarının Bölünerek Özelleştirilmesi** (Ankara: Hazine Müsteşarlığı EAGM, 1996), s.18.

toplam mevduat rasyosu dalgalı bir seyir göstermiştir. Bu dalgalanmanın en önemli sebebi, yıllar itibariyle fiyat artış hızlarının farklı olmasıdır. Kamu ve özel bankalar arasındaki mevduatları başarıyla krediye dönüştürebilme güçleri ise hemen hemen aynıdır.

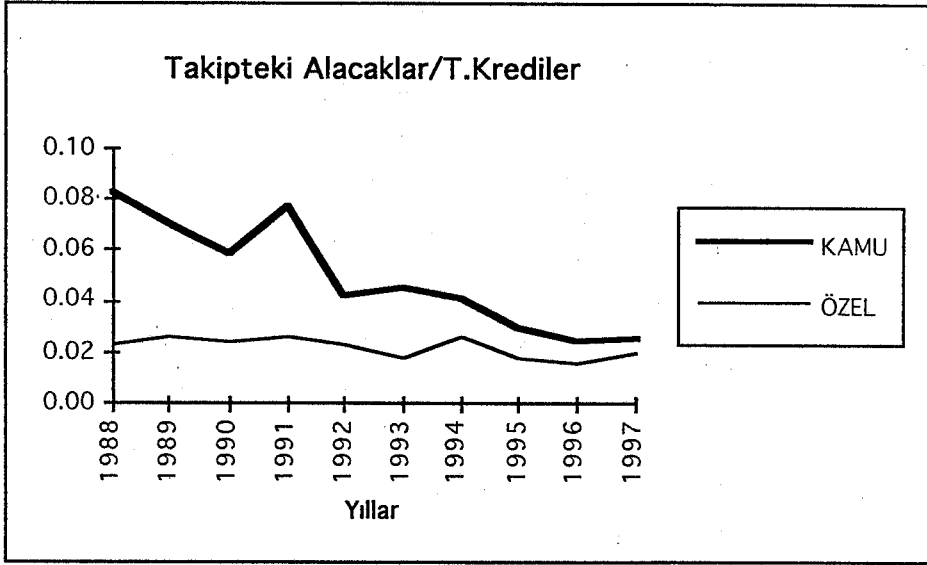
Şekil 3.3

1988-92 yılları arasında kamu bankalarının verdiği kredilere bağlı olarak toplam kredi toplam mevduat rasyosu özel bankalarda yüksek olmuş, 1992 yılından sonra bu durum tersine dönmüş ve özel bankaların elindeki mevduatı plase etmedeki etkinliği artmıştır.

Kullanılan girdi tutarının toplam riskini gösteren bir diğer etkinlik oranı da tahsili gecikmiş alacakların toplam kredilere bölümüdür. Bu oranın yüksek olması banka kredi kullandırma mekanizmasının hatalı veya kredi politikasının yanlış olduğunu ortaya koymaktadır.

Şekil 3.4

1988-97 yılları arasında takipteki alacakların toplam kredilere oranını gösteren, Şekil 3.4'ten de anlaşılacağı gibi özel bankaların kredi politikalarının kamu bankalarına göre daha etkin olduğu ortaya çıkmıştır. On yıllık dönem içerisinde, takipteki alacakların toplam kredilere oranı özel bankalarda %2 düzeyinde iken, bu oran kamu bankalarında %8'den %3'lere gerilemiştir. Ancak 1991 yılında kamu bankalarında önemli bir artış meydana gelmiştir. Dönem içerisinde enflasyon ve faiz oranlarının yüksek seviyede seyretmesi, GSMH büyüme oranlarının zayıflaması ve Körfez Krizi'nin etkisiyle ekonominin durgunlaşması, kredi geri ödeme risklerini de arttırarak 1991 yılında kamu bankalarının takipteki alacaklar kaleminin bir önceki yıla göre %103.28 artmasına neden olmuştur.

Takipteki alacaklar toplam krediler rasyosuna bakarak, kamu bankalarının 1988 yılına göre kredi kullandırma mekanizmasını her geçen yıl daha doğru kullandığı, ancak buna rağmen özel bankaların daha etkin olduğu görülmektedir.

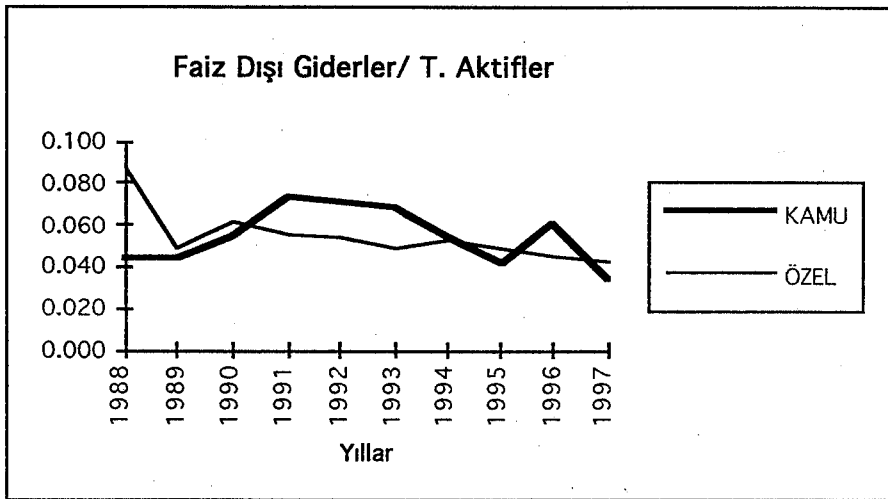
Bankaların etkinliklerini artırmak için mümkün olduğunca minimize etmeye çalıştıkları bir diğer rasyo, faiz dışı giderlerin toplam aktiflere oranıdır. Bu oran 1988-97 yılları arasında özel bankalarda azalma trendi içinde görülürken kamu bankalarında ise istikrarsızlık sergilemektedir.

1988-97 yılları arasında faiz dışı giderler toplam aktif oranının kamu bankalarında en hızlı arttığı dönem 1989-91 ve 1996 yılı olmuştur. 1989-91 yılları içerisindeki artışın en büyük sebebi, kambiyo zararı, bankaların yabancı para birimleri üzerinde yapılan işlem ve kurlarda aşırı yükselmelerdir¹¹⁷.

1996 yılında meydana gelen artışın nedeni ise, diğer faiz dışı giderlerde (personel giderleri, vergi resim ve harçlarla diğer giderlerde) meydana gelen artışlardır¹¹⁸.

Şekil 3.5

Yukarıda yapılan etkinlik analizlerinden de anlaşılacağı gibi Türk bankacılık sektöründe kamu ticaret bankalarına göre, özel ticaret bankalarının daha etkin çalıştıkları ortaya çıkmaktadır.

3.2.2. Verimlilik Rasyoları

3.2.2.1. Karlılık Rasyoları

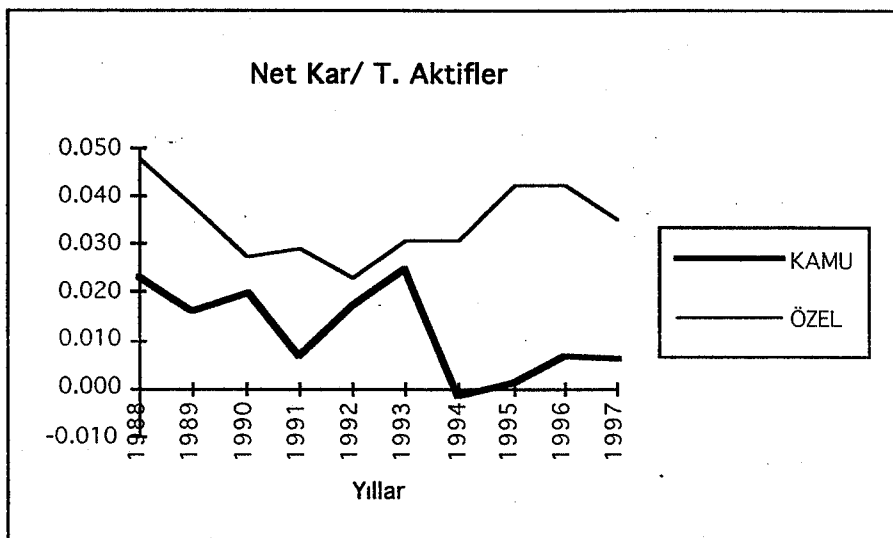
Verimlilik analizinin birinci alt bölümünü oluşturan en önemli rasyo, aktiflerin ne kadar karlı olduğunu gösteren aktif karlılığı rasyosudur. Net karın

¹¹⁷Balak, Seymen a.g.e., s.85.

¹¹⁸ Bankalarımız 1996, a.g.e.

toplam aktife bölümünden oluşan bu rasyonun 1988-97 yılları içindeki hareketi dalgalı bir görünüm içerisindedir. Bu düzensizliğin nedeni banka karları ile ekonominin büyüme hızları arasındaki ilişkidir. Ekonominin hızla büyüdüğü 1990, 92, 93, 95 ve 96 yıllarında banka karlarında bir artış görülürken, büyüme hızlarının nispeten düşük olduğu 1989, 1991 ve 1994 yıllarında banka karları da azalmıştır¹¹⁹. Bu durum aynı zamanda bütün karlılık rasyolarını benzer şekilde etkilemektedir.

Şekil 3.6

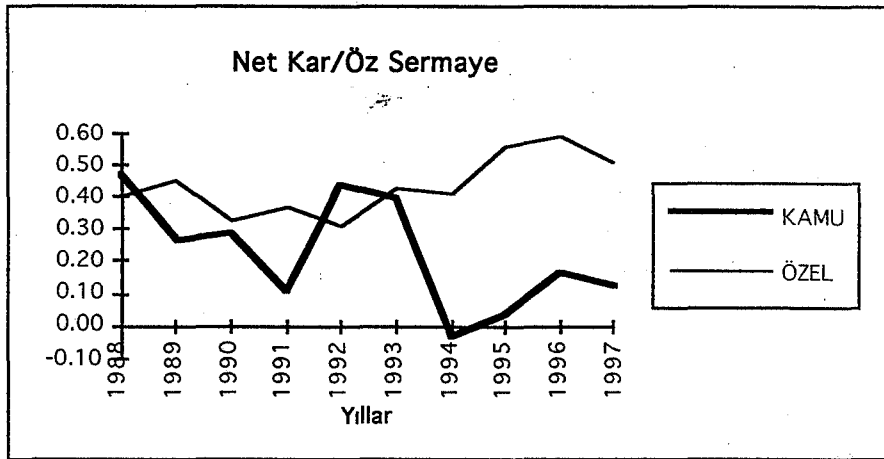

Şekil 3.6'dan da görüldüğü gibi, kamu bankalarının aktif karlılıkları, özel bankalara göre daha düşüktür. Özellikle 1991 ve 1994 yıllarında düşük büyüme ve ekonomik kriz nedeniyle, kamu bankalarının karları azaldığından bu, aktif karlılığının da düşmesine neden olmuştur.

Özkaynakların ne kadar verimli kullanıldığını gösteren rasyo ise özkaynak karlılığı rasyosudur. Net karın özkaynaklara bölümüyle elde edilen özkaynak karlılığı rasyosu Şekil 3.7.'de verilmiştir. Aktif karlılığında olduğu gibi, net kardaki dalgalanmalar özkaynak karlılığını da aynı biçimde etkilemektedir.

¹¹⁹Akgüç, 1997, a.g.y. s.6.

Şekil 3.7

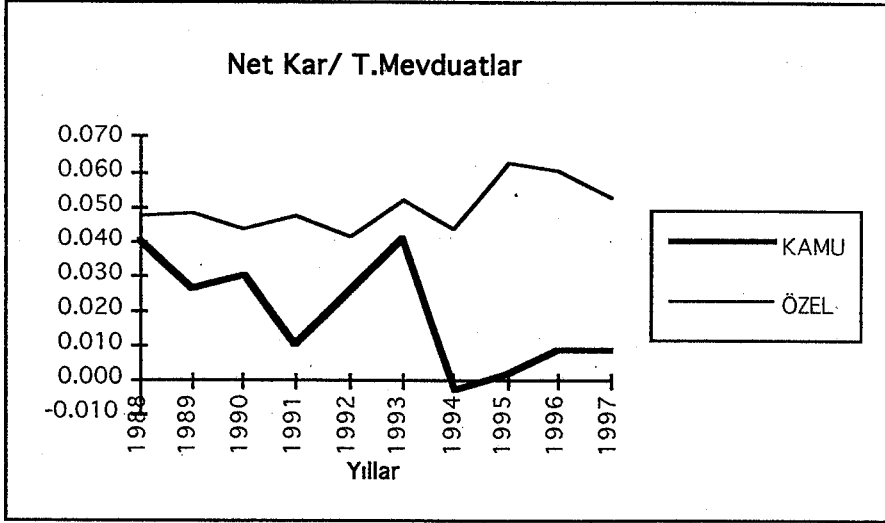
Özel bankaların özkaynak karlılıkları 1990, 1992 ve 1994 yıllarında azalırken, 1995 ve 1996 yıllarında artmıştır. Kamu bankalarının özkaynak karlılıkları 1989, 1991 ve 1994 yıllarında düşmüş, 1992 ve 1996 yıllarında yükselmiştir. Diğer karlılık oranlarında olduğu gibi özkaynak karlılığı da düzenli değil, belirli bir dalgalanma içerisindedir. Bu dalgalanmanın boyutu kamu bankalarında Şekil 3.7'den de görüldüğü gibi daha düzensizdir.

Gerek kamu gerekse özel bankalar arasında gözlemlenen özkaynak karlılıklarındaki dalgalanmaların en önemli sebebi ekonomik gelişmedeki istikrarsızlıklarla beraber, bankaların yeni hizmet ve kredi türlerini geliştirmede çok başarılı olmamaları, kaynak maliyetinin artması, mevduat ve kredi kaynakları üzerindeki yükler, yeniden değerlendirme sonucu banka kaynaklarının artması ve yönetim hataları sonucu olarak özetlenebilir¹²⁰.

Bankaların toplamış oldukları mevduatların verimli bir şekilde kullanıp kullanmadığı, mevduat karlılığı oranı ile belirlenir. Bankaların mevduat karlılıkları, aşağıdaki Şekil 3.8'den görülebilir.

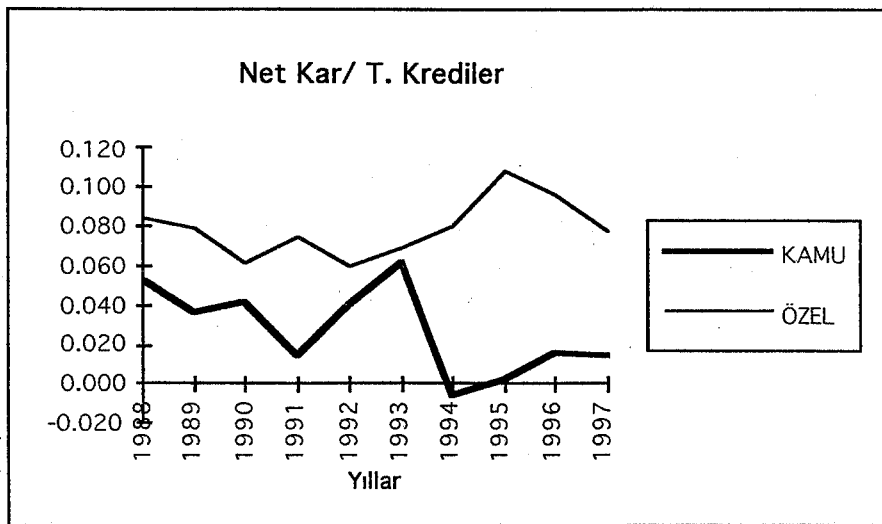
¹²⁰Öztiin Akgüç, "1995 Yılında Bankalar, Mevduat ve Krediler" **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi** (Yıl 33, Sayı9, 1996), s.7.

Şekil 3.8

Ele alınabilecek diğer bir karlılık oranı da, net karın toplam kredilere oranını gösteren kredi karlılığıdır. Kredi karlılığı da diğer karlılık oranlarında olduğu gibi, net karın ekonomik gelişmeler karşısında değişiminden etkilenmiştir. Bu etkinin kamu bankalarında özel bankalara göre, daha büyük olduğu da görülmektedir.

Şekil 3.9. Net Kar / Toplam Krediler

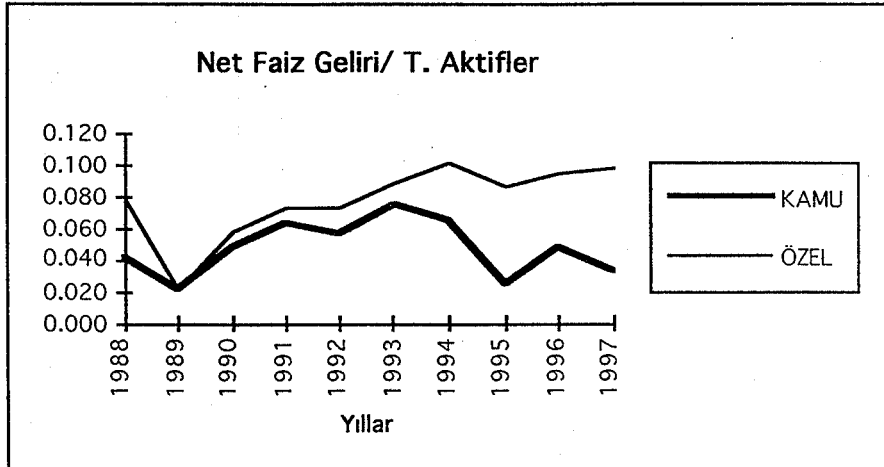

Bankacılık sektöründe karlılık trendindeki belirsizlikler karlılık rasyolarında büyük bir hareketlenmeye neden olmuştur. Bankacılık sektöründe karlılık, ekonomik performansla yakın ilişki içerisinde. Özellikle 1991-1994 yılları ile 1993-1996 yılları birbirine çok benzer süreçlerdir. 1993 ve 1996 yıllarında hızlı ekonomik büyümeye bağlı olarak bankaların karlılıkları da yükselmiştir. Özellikle 1989, 1991 ve 1994 yıllarında ekonomik durgunluk ve krizle birlikte karlılıkların azalması tesadüfi değildir.

Sonuç olarak, 1988-1997 yıllarında Türk bankacılık sisteminde kamu ve özel bankaların aktif, özkaynak ve kredi karlılık oranları karşılaştırıldığında, özel bankaların kamu bankalarına göre daha karlı olduğu şekillerden de görülmektedir. Dolayısıyla özel bankaların kamu bankalarına göre daha verimli çalıştıkları ortaya çıkmaktadır.

Karlılık analizi içerisinde ele alınabilecek diğer bir oran da, bankanın yönetim yeteneğini gösteren, net faiz geliri toplam aktiflere oranıdır. Bu oran yoluyla bir karşılaştırma yaptığımızda, özel bankaların kamu bankalarına göre daha iyi bir yönetim yeteneğine sahip olduğu görülmektedir.

Şekil 3.10

Şekil 3.10'dan da görüldüğü gibi, gerek kamu gerekse özel bankalarda net faiz geliri toplam aktif rasyosu 1989 yılında düşmüştür. Bu düşüşün önemli bir nedeni, 1988 yılındaki aşırı enflasyonu kırmak amacıyla, faizlerin serbest

birakılarak mevduat faizlerinin yükselmesidir. Bu durum bankaların faiz giderlerini artırarak net faiz gelirinin düşmesine neden olmuştur.

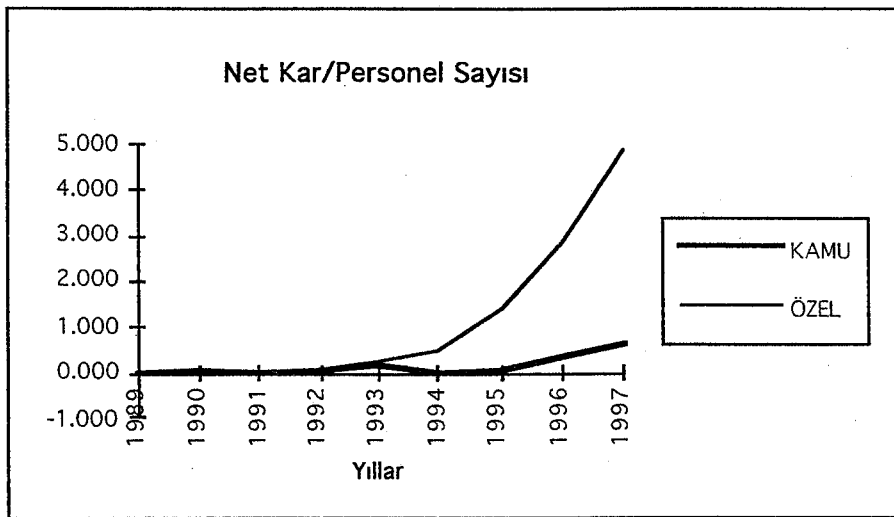
1990 yılından itibaren net faiz gelirlerindeki artışla birlikte, net faiz geliri toplam aktif oranları hem kamu hem de özel bankalarda artışlar göstermiştir. 1990 yılı sonrası yaşanan bu hızlı artış eğiliminin, kamunun borçlanma gereği ve buna bağlı olarak kamu menkul kıymetlerinden elde edilen yüksek faiz kazançlarının etkisi olmuştur¹²¹. 1994 yılındaki ekonomik kriz nedeniyle bankaların net faiz gelirlerinin toplam aktif içindeki oranı düşmüş, ancak bu düşüş özel bankalarda kamu bankalarına göre daha az olmuştur.

3.2.2.3. İnsan Gücü Faaliyet Etkinliği

Verimlilik analizi içinde yer alan ikinci alt bölümde, insan gücünün ne kadar etkin kullanıldığını gösteren oranlar yer almaktadır. Bu oranlardan birincisi, bankalarda çalışan personel başına düşen net kar oranıdır.

Personel başına düşen net kar aşağıdaki Şekil 3.11'den görüldüğü gibi 1993 yılından itibaren özel bankalarda kamu bankalarına göre daha yüksek bir düzeydedir.

Şekil 3.11

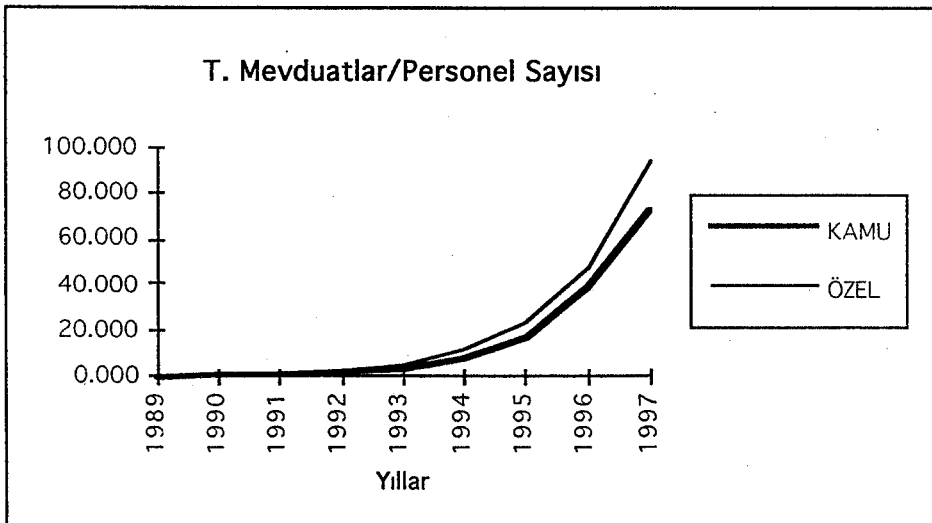
¹²¹Yıldırım, Altun, a.g.y., s.131.

Özelleştirmeye birlikte kamu bankalarında çalışan personel sayılarının azalmasına rağmen net kardaki istikrarsızlık personel başına düşen net karı büyük ölçüde etkilemiştir. 1989 yılında kamu bankalarında çalışan personel 80141, 1997 yılında 69218'dir. Özel bankalarda ise 1989 yılında 68041 olan personel sayısı, 1994 yılında 59161'e gerilemiş, 1997 yılında ise 76601'e ulaşmıştır. 1994 yılından sonra özel bankaların personel sayıları artış göstermesine karşın, özellikle 1995 ve 1996 yıllarında net faiz gelirlerinin çok büyük artışlar göstermesi, personel başına net faiz gelirini de arttırmıştır (1997 yılında, kamu bankalarında personel başına düşen net kar 0.62 milyar TL iken, özel bankalarda 4.873 milyar TL olarak gerçekleşmiştir).

Ancak yukarıdaki oran, enflasyondan arındırılmasa da önemli olan, kamu ve özel bankalar arasındaki farkın giderek açıldığıdır. Bunun anlamı ise özel bankaların personellerinin kamu bankaları personellerine göre daha etkin ve verimli kullanıldığıdır.

Bankalardaki işgücünün ne kadar verimli çalıştığına yönelik bir diğer rasyo, mevduatın personel sayısına bölümünden oluşur. Bu rasyo bir personelin ne kadar mevduat toplayabildiğini de gösterir.

Şekil 3.12

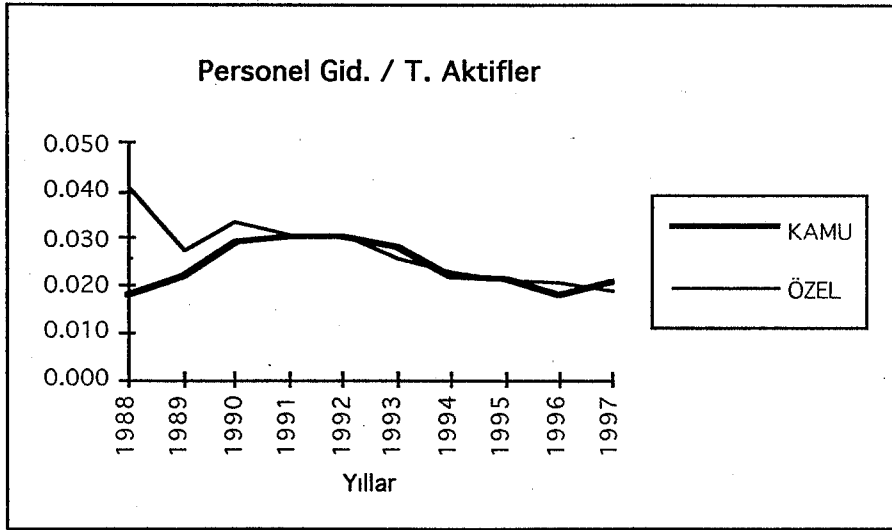
Enflasyona bağlı olarak bir gelişim sergileyen bu orana bakıldığında

özel bankalarda çalışan personelin, kamu bankalarında çalışanlara göre biraz daha fazla mevduat topladıkları görülmektedir.

1997 yılında kamu bankasında çalışan bir personel 72.259 milyar TL mevduat toplamışken, özel bankada çalışan bir personel 92.890 Milyar TL mevduat toplamıştır. Bu durum da özel banka personelinin kamu bankası personelinden daha verimli olduğunu göstermektedir.

Ancak yukarıdaki iki rasyoda ortaya çıkan sonuçlar, enflasyonun etkisiyle yanlış yorumlamara yöneltebilir. Bu nedenle işgücü verimliliği daha net bir şekilde ortaya koymak için, personel giderlerinin toplam aktiflere ve toplam mevduatlara oranlanması daha doğru olacaktır.

Şekil 3.13

Yukarıdaki Şekil 3.13'de personel giderlerinin toplam aktiflere oranlanmasıyla, toplam aktiflerin ne kadarının personel giderlerine ayrıldığı ortaya konulmuştur. 1990 yılından önce özel sermayeli bankaların personel giderlerinin yüksek olması nedeniyle oran yüksektir. Özel bankalarda personel giderlerinin yüksek olmasının nedeni ise, kalifiye personel ihtiyacının cazip ücretler verilerek karşılanmak istenmesidir.

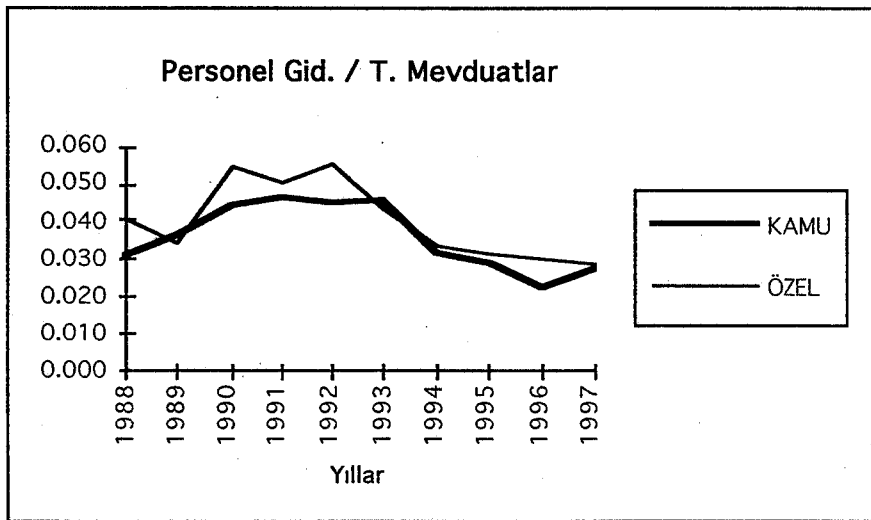
1992 yılından sonra da gerek enflasyonun etkisiyle personel

giderlerinin reel olarak azalması, gerekse toplam aktiflerin artması, personel giderlerinin toplam aktifler içindeki payının da azalmasına neden olmuştur. Ancak bu oranın 1992'den sonra, hem kamu bankalarında hem de özel bankalarda aynı düzeyde olması, hangisinin daha etkin olduğu sorusuna tam bir cevap verememektedir.

Aşağıdaki Şekil 3.14'te ise personel giderlerinin toplam mevduatlar içindeki oranı gösterilmektedir. 1989-1992 yılları arasında bu oran özel bankalarda kamu bankalarına göre yüksektir. 1993 yılından itibaren ise, gerek toplam mevduatlardaki hızlı artışın, gerekse personel giderlerinin reel olarak azalmasının etkisiyle personel giderlerinin toplam mevduatlar içindeki payı azalmıştır.

Şekil 3.14

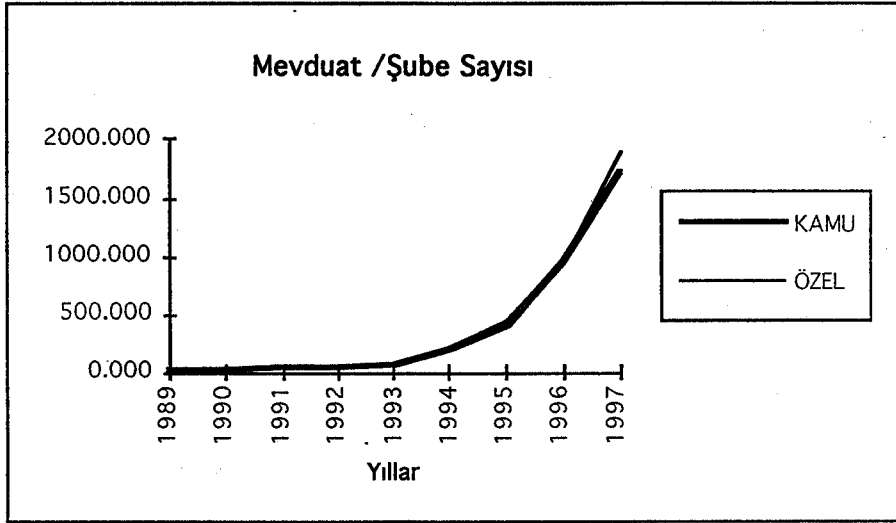
İşgücünün verimliliği konusunda genel bir değerlendirme yapmak gerekirse şunlar söylenebilir. Özel bankalarda çalışan personel başına net kar ve mevduatlar, kamu bankalarında çalışanlara göre daha yüksektir. Personel giderlerinin toplam aktiflere ve toplam mevduatlara oranına bakıldığında, son yıllarda personel giderlerinin bu kalemler içindeki payı azalma eğilimindedir. Kamu bankalarında çalışan bir personelin 1997 yılındaki maliyeti yaklaşık olarak 1.977 milyar TL iken, özel bankalarda çalışan bir personelin maliyeti ise 2.626 milyar TL'dir. Bu bize kamu

bankalarının daha ucuz maliyetlerle personel çalıştırdığını göstermektedir.

3.2.2.4. Şube Başına Düşen Verimlilik Rasyoları

Burada bankaların şubelerinin ne kadar etkin ve verimli çalıştıklarını gösteren rasyolar bulunmaktadır. Bunlardan biri şube başına düşen mevduat oranıdır. Bu oran aşağıdaki Şekil 3.15'te yer almaktadır.

Şekil 3.15

Bankaların toplam mevduatları özellikle 1994 yılından sonra büyük bir artış eğilimindedir. 1989-1997 yılları arasında kamu bankalarının şube sayılarında artış ve azalışlar yaşanmıştır. Özel bankalarda ise 1995 yılına kadar şube sayılarında bir azalma, 1995'den sonra da artma söz konusudur.

Kamu bankalarının şube sayılarının azalma nedeni bilindiği gibi, özelleştirme nedeniyle kamu bankalarının sayısının azalmasıdır. Özel bankalarda 1995 yılından sonra şube sayılarında artışın nedeni, yeni bankalarla birlikte, az şubeli bankaların büyüme politikalarını benimseyerek şube sayılarını arttırmalarıdır¹²². 1988-1994 yılları arasında şube sayılarının azalması, TL mevduatının çekiciliğini yitirdiği, 1995-1997 yılları arasında ise

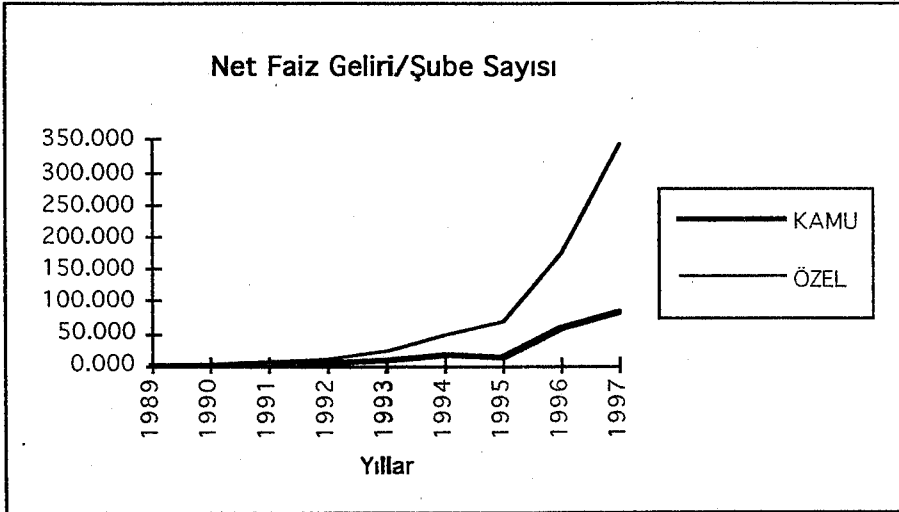
¹²²Bankalarımız, 1997, a.g.e., s.49.

izlenen yüksek faiz politikalarıyla, TL'nin tekrar cazip hale gelerek şube sayılarının arttığı gözlemlenmektedir. Öte yandan bankacılık sektöründe yaşanan hızlı otomasyon, şube başına personel sayısının azalmasına neden olduğu için bankalar yeniden şube sayılarını arttırmaya yönelmişlerdir.

Kamu ve özel bankaların şube başına mevduatlarını gösteren Şekil 3.15'e bakıldığında, kamu ve özel bankaların hemen hemen aynı miktarlarda mevduat topladıkları ortaya çıkmaktadır. Ancak şubelerin verimliliğini ölçme ve hangisinin daha verimli çalıştığını söyleme açısından, net bir durum bulunmamaktadır.

İkinci rasyo ise şube başına düşen net faiz geliri rasyosudur. Aşağıdaki Şekil 3.16'da bunu görmek mümkündür. 1992 yılından itibaren net faiz gelirlerindeki artışla beraber, özel bankaların şubeleri başına düşen faiz gelirleri de katlanarak artmıştır. 1997 yılında bir özel banka şubesi ortalama olarak 343.168 milyar TL, aynı yılda bir kamu bankası şubesi ortalama olarak 78.983 milyar TL net faiz geliri elde etmiştir. Bu da özel banka şubelerinin daha verimli olduklarını ortaya koymaktadır.

Şekil 3.16

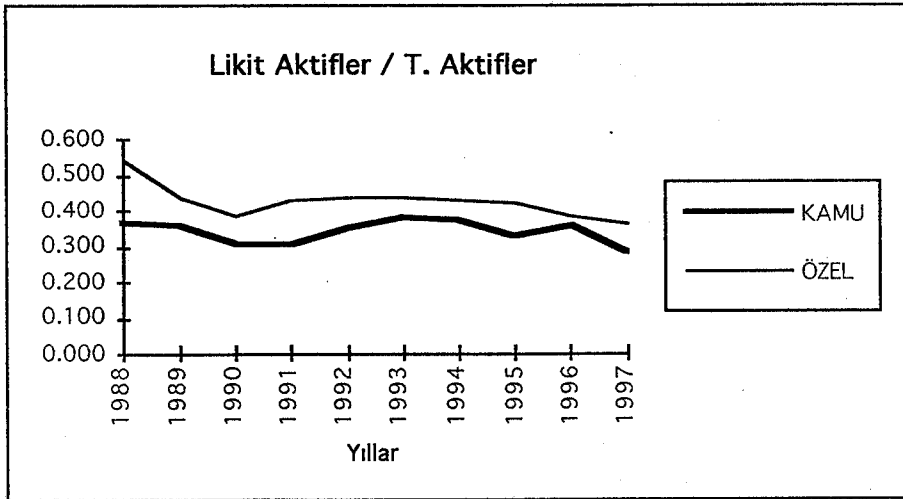

3.2.3. Diğer Rasyolar

Diğer oranların içerisinde ilk olarak ele alınabilecek oran, cari orandır. Nakit değerler, menkul değerler cüzdanı ve mevduat munzam karşılıklarından oluşan likit aktif kalemlerin, bankaların ani nakit taleplerini karşılamada öncelikle başvurulan kaynak olması nedeniyle, toplam aktifler içindeki konumu, bankaların etkin ve verimli çalıştıklarının bir göstergesi olarak kullanılmaktadır.

Aşağıdaki Şekil 3.17'den de görüleceği gibi cari oran kamu ve özel bankalarda istikrarlı bir seyir izlemektedir. Özel bankaların likit aktif kalemleri kamu bankalarına göre daha yüksektir. Bu, özel bankaların kısa vadede yükümlülüklerini yerine getirmede kamu bankalarına göre daha etkin olduklarını göstermektedir.

Şekil 3.17. Cari Oran

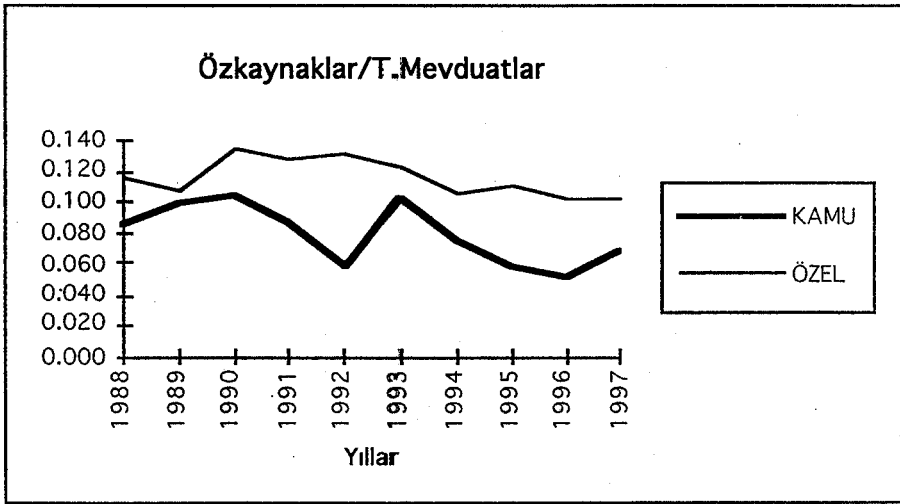
1989-1997 yılları arasında ele alınan bu oranın, 1991'deki ekonomik belirsizlikler, tasarruf sahiplerinin repo tercihleri nedeniyle bankaların menkul kıymetler portföyünü azaltmaları ve bu kaynakları kredi finansmanında kullanmaları, cari oranda küçük düşüşler yaratmıştır. Cari oranın diğer yıllardaki artışının sebebi ise özellikle menkul kıymetler cüzdanında meydana gelen artışlarla açıklamak mümkündür. Menkul kıymetler portföyü; devlet iç

borçlanma tahvilleri ve hazine plasman bonolarından oluşmaktadır.

Bankaların güvenilirliğini tespit etmek için kullanılacak oranlardan ilki, özkaynakların toplam mevduata oranı, ikincisi de özkaynakların toplam kredilere oranıdır.

Özkaynakların toplam mevduata bölümünden oluşan güvenilirlik oranı aşağıdaki Şekil 3.18'de görülmektedir. Mevduat sahipleri ile alacaklıların olası bir zarara karşı korunma güvencesini sağlamak için oluşturulan bu oranın 1988-1997 yılları arasında, özel bankalarda kamu bankalarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Şekil 3.18

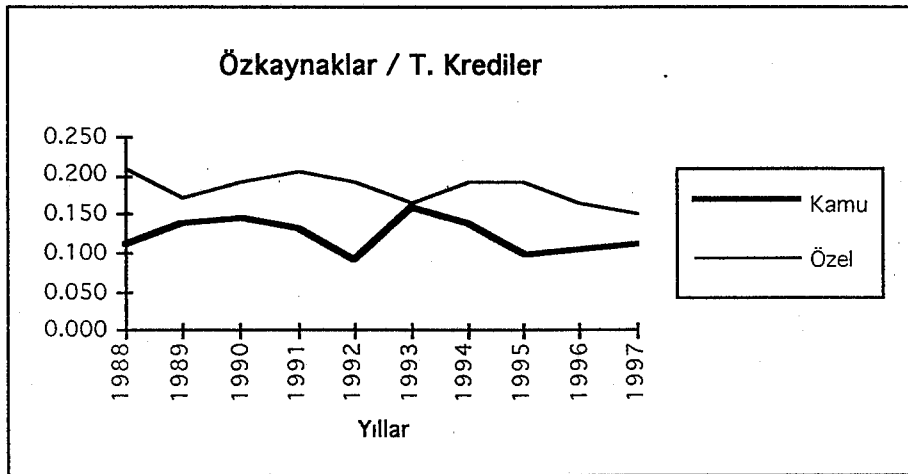

Bankacılık sektöründe tüketiciler açısından güvenilirlik oranı olarak da değerlendirilen özkaynaklar / toplam mevduatlar oranı, gerek bankacılık sektörünün bir birim yabancı kaynak için ayırdığı özkaynak miktarını göstermesi gerekse, mevduat çıkışlarını kaşılama gücünü göstermesi açısından yorumlanabilir. Söz edilen ilk açıdan soruna yaklaşıldığında oranın düşmesi bankanın finansal kaldıraç mekanizmasından yararlanma gücünün yükseldiği ve bunun karlılığı olumlu yönde etkilediği düşünülebilir. Bu anlamda Türkiye'de özel bankaların özkaynak / toplam mevduat oranında azalan bir trend gösterdiği, kamu bankalarında ise dalgalı bir seyir izlediği

görülmektedir. Genel olarak bu anlamda özel bankaların kamu bankaları karşısında daha karlı faaliyet gösterdikleri, mevcut fonları daha düşük bir özkaynak katkısı ile kullanarak finansal kaldıraçtan yararlandıkları söylenebilir.

Ele alınan oran yukarıda söz edilen ikinci açıdan değerlendirildiğinde ise, bankaların temel yabancı kaynak olan mevduatların bir birimi için ayırdıkları özkaynak miktarının yorumlanması gerekir. Buna göre Türk bankacılık sistemindeki özel bankaların sahip oldukları güvenilirlik rasyosu azalma trendi çizerken, kamu bankalarının dalgalanma eğilimi gösterdikleri anlaşılmaktadır. Gerek sisteme hızlı mevduat girişi, gerekse özkaynak artışının mevduat artışının gerisinde kalması bu sonucun temel gerekçeleri olarak düşünülebilir. Öte yandan sistem içerisinde özel bankaların kamu bankalarına göre daha yüksek bir güvenilirlik oranına sahip olduğu gözlenirken, bu güvenilirliğin özel bankalarda daha istikrarlı bir yapı sergilemesi dikkati çekmektedir.

Şekil 3.19

Yukarıda ele alınan güvenilirlik oranını tamamlayan bir diğer oran da özkaynakların toplam kredilere oranıdır. Bir birim kredi için ayrılan özkaynak miktarını ifade eden bu oranın yüksek olması, geri dönmeyen kredilerde bankanın zararı karşılama göcünün de yüksek olmasını ifade eder. Bu yönüyle özkaynaklar / toplam krediler oranı, aktif kalitesinin göstergesi

durumunda olan takipteki alacakların toplam aktiflere oranını da tamamlayıcı bir nitelik gösterir.

Yukarıda yaptığımız tespiti uygun olarak Türk bankacılık sisteminde özel bankalar kamu bankaları karşısında bir üstünlüğe sahiptir. Öte yandan özel bankaların sahip olduğu güvenilirlik oranının kamu bankalarına göre daha istikrarlı bir yapı sergilediği görülmektedir. Bu da özel kesim bankalarında kredi riski yönetimine özen gösterdiği ve bankacılık sektörünün kendi özkaynaklarını da kullanarak, kamu kesiminden daha düşük oranda bir riski müşterilerine yansıttığını ifade etmektedir.

3.3. KAMU VE ÖZEL SEKTÖR BANKALARINDA MALİ PERFORMANSIN ÖLÇÜMÜ

Bu bölümde Türk bankacılık sisteminde faaliyet gösteren ticari bankaların kamu ve özel olarak mülkiyet yapısına göre mali performansları açısından etkinlikleri karşılaştırılacaktır. Bu amaçla bir çok değişkeni göz önüne alarak tek bir mali performans ölçütü üreten veri zarflama analizi (data envelopment analysis) kullanılacaktır. Çünkü daha önce belirtildiği gibi rasyo analiz yönteminde, her hangi bir oran etkinlik ile ilgili boyutlardan sadece bir tanesini göz önüne alırken diğerlerini gözardı etmektedir. Bu nedenle etkinlik ölçümü çalışmalarında değişik oranların en anlamlı bir şekilde ağırlıklandırılarak tek bir ölçüte duyulan gereksinim, Veri Zarflama Yöntemi ile giderilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla önce kısaca yöntemle değinilecek, daha sonra analizde kullanılan oranların ortaya konulmasıyla elde edilen sonuçlara yer verilecektir.

3.3.1. Yöntem

Veri zarflama analizi aynı tür girdiler kullanarak, aynı tür çıktıları üreten ve birbirine benzer ekonomik karar birimlerinin karşılaştırmalı "etkinliklerinin" ölçülmesi amacıyla geliştirilmiş bir yöntemdir¹²³. Veri zarflama analizi herhangi bir gözlem kümesi içinde en az girdi bileşimini üreten "en iyi"

¹²³Yolalan, 1993, a.g.e., s.27.

gözlemleri belirler ve belirli varsayımlar altında bu gözlemlerden oluşan "etkinlik" sınırlarına göre diğer karar birimlerinin etkinliğini ölçmeye çalışır.

Matematiksel olarak yöntem aşağıdaki amaç fonksiyonunun belirtilen kısıtlar altında maksimum yapılması ile özetlenebilir:

$$P_i = \text{Max} \left(\frac{\sum \alpha_{ir} Y_{ir}}{\sum \beta_{jr} X_{jr}} \right)$$

Bu amaç fonksiyonunu maksimize ederken esas alınacak kısıtlar ise şunlardır:

- (1) $\frac{\sum \alpha_i Y_i}{\sum \beta_j X_j} \leq 100$ $i = 1, \dots, n$
 $j = 1, \dots, m$
- (2) $\alpha_i \geq 0$

Yukarıdaki eşitliklerde,

P_i = i banka grubu (kamu veya özel) için mali performans ölçütünü

α_{ir} = i banka grubu tarafından r'ninci çıktının ağırlığını

Y_{ir} = i banka grubu tarafından üretilen r'ninci çıktı miktarını

β_{jr} = j banka grubu tarafından r'ninci girdiye verilen ağırlığı

X_{jr} = j banka grubu tarafından kullanılan r'ninci girdi miktarını

ifade etmektedir.

3.3.2. Veri

Veri zarflama analizinin uygulanmasında kamu ve özel banka gruplarına ait 1988-1997 yıllarını içeren 10 yıllık verilerden oluşan 20 gözlem kullanılmıştır. Bu çalışmada bankaların mali performanslarının ölçütü amacıyla aşağıdaki iki faktör enazlamaya çalışılırken;

- i. aktif kalitesinin önemli bir göstergesi olan takipteki alacakların toplam aktiflere oranı (UPC / AT)

ii. giderlerin önemli bir göstergesi olan faiz dışı giderlerin toplam aktiflere oranı (ENI / AT)

aşağıdaki üç oran ise ençoklamaya çalışılmıştır:

i. özsermaye yeterliliği ve karlılığın göstergesi olan kar+öz kaynakların toplam aktiflere oranı ((P+C) / AT)

ii. gelir yapısının bir göstergesi olan net faiz gerilerinin toplam aktiflere oranı (NIR / AT)

iii. likiditenin bir göstergesi olan likit aktiflerin toplam aktiflere oranı (LA / AT).

Çalışmada kullanılan yöntem, gözlem kümesinde yer alan 1988-1997 dönemindeki her banka grubu için ağırlıklandırılmış çıktı / girdi oranını ençoklamaya çalışırken, en uygun ağırlıkları hesaplamaktadır. Hesaplanan bu ağırlıklar çerçevesinde gözlem kümesinde yer alan her banka grubu için sözkonusu oranın 100'den küçük ya da 100'e eşit olmasını şart koşmaktadır. Bu durumda en yüksek mali performansla sahip banka grubunun mali performans ölçütü 100 olmaktadır. Mali performans ölçütü 100 olan bankalar etkinlik sınırı üzerinde yer alırken, 100'den küçük ölçüt değerine sahip bankaların ise, etkinlik sınırından uzak oldukları ve mali performanslarının düzeltilmesi gereksinimi bulunduğu anlaşılmaktadır.

Veri zarflama analizi yöntemine göre incelenen her bir gözlem için aşağıdaki program çözülerek mali performans ölçütü elde edilir ve mali performans ölçüt değerine göre büyükten küçüğe doğru sıralanır.

$$P_i = \text{Max} \frac{\{\alpha_{i1}[(P + C) / AT] + \alpha_{i2}[NIR / AT] + \alpha_{i3}[LA / AT]\}}{\{\beta_{i1}[UPC / AT] + \beta_{i2}[ENI / AT]\}}$$

Kısıtlar ise aşağıdaki gibidir.

$$\frac{\{\alpha_{j_1}[(P+C)/AT] + \alpha_{j_2}[NIR/AT] + \alpha_{j_3}[LA/TA]\}}{\{\beta_{j_1}[UPC/AT] + \beta_{j_2}[ENI/AT]\}} \leq 100$$

$$\alpha_i \geq 0, \beta_i \geq 0$$

3.3.3. Analiz ve Sonuçları

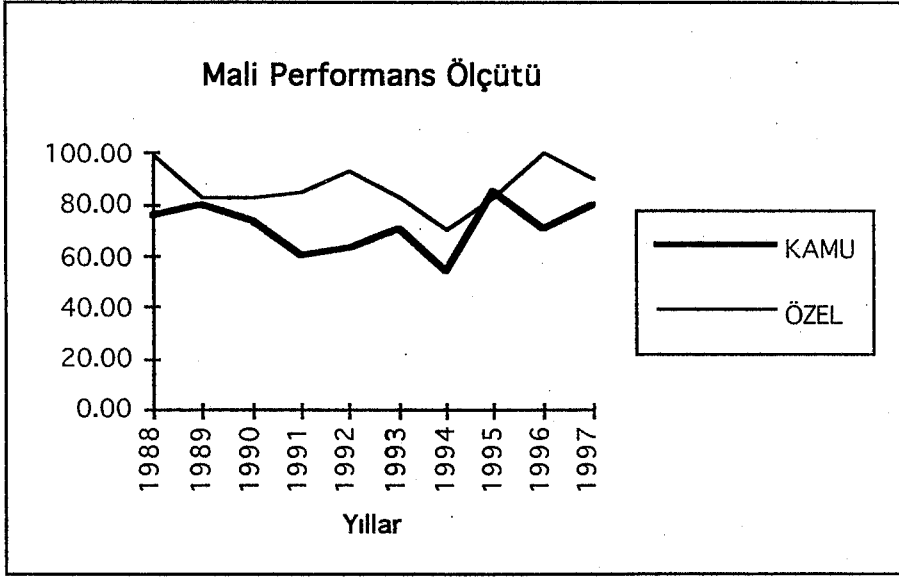
Veri zarflama analizi kullanarak elde edilen mali performans ölçütleri aşağıdaki Tablo 3.1'de verilmekte, kamu ve özel bankalarda mali performansın yıllara göre gelişimi de Şekil 3.20'de görülmektedir.

Veri zarflama analizi sonucunda elde edilen bulgular ışığında mali performans ölçütlerinin 100 ya da 100'e en yakın olan değerlere bakıldığında özel bankaların üst sıralarda, kamu bankalarının ise alt sıralarda yer aldığı görülmektedir.

Tablo 3.1. Bankaların Mali Performans Ölçütleri

Banka Grubu	Mali Performans	UPC/AT	ENI/AT	(P+C)/AT	NIR/AT	LA/AT
1 Özel Bankalar 1996	100.00	0.006	0.046	0.113	0.094	0.384
2 Özel Bankalar 1988	99.93	0.013	0.088	0.166	0.078	0.543
3 Özel Bankalar 1992	92.80	0.009	0.054	0.097	0.073	0.434
4 Özel Bankalar 1997	90.35	0.009	0.042	0.103	0.099	0.364
5 Kamu Bankaları 1995	89.31	0.013	0.042	0.044	0.026	0.325
6 Özel Bankalar 1991	85.20	0.010	0.055	0.107	0.073	0.426
7 Özel Bankalar 1990	83.21	0.011	0.061	0.111	0.057	0.381
8 Özel Bankalar 1989	83.20	0.012	0.049	0.122	0.022	0.439
9 Özel Bankalar 1993	82.90	0.008	0.049	0.103	0.089	0.435
10 Özel Bankalar 1995	82.84	0.007	0.050	0.117	0.088	0.417
11 Kamu Bankaları 1997	80.10	0.011	0.033	0.057	0.034	0.281
12 Kamu Bankaları 1989	79.65	0.030	0.044	0.066	0.022	0.351
13 Kamu Bankaları 1988	76.13	0.038	0.045	0.073	0.043	0.362
14 Kamu Bankaları 1990	74.24	0.028	0.054	0.088	0.049	0.301
15 Kamu Bankaları 1996	70.18	0.010	0.060	0.047	0.049	0.352
16 Kamu Bankaları 1993	70.11	0.018	0.068	0.087	0.075	0.402
17 Özel Bankalar 1994	70.10	0.010	0.053	0.104	0.102	0.428
18 Kamu Bankaları 1992	64.28	0.018	0.071	0.056	0.058	0.347
19 Kamu Bankaları 1991	60.14	0.034	0.073	0.064	0.064	0.303
20 Kamu Bankaları 1994	54.48	0.015	0.055	0.051	0.065	0.368

Şekil 3.20

Özel bankaların mali performans ölçütü içerisinde 100'e eşit veya en yakın olduğu yıllar 1996 ve 1988'dir. Kamu bankalarının ise en etkin performansa sahip olduğu yılın 1995 yılı olduğu görülmektedir. Diğer yönden kamu ve özel bankaların incelenen dönem içerisinde en düşük veya en etkinsiz performansa sahip olduğu yıl 1994 yılıdır. Bankacılık sisteminde gerek kamu gerekse özel bankalarda 1994 yılındaki etkin performansa sahip olmamasının en büyük nedeni, ekonomideki belirsizliklerle açıklanabilir. Şekil 3.20'den görüldüğü gibi Türkiye ekonomisinde olumsuz gelişmelerin yaşandığı 1994 yılında hem kamu hem de özel bankaların etkinlikleri azalmıştır.

Ancak yapılan analizde de görüldüğü gibi, incelenen dönem içerisinde özel bankaların da tam olarak etkin çalıştığını söylemek mümkün değildir. Bu dönemde dönemde özel bankaların etkinlik ortalaması 87.053, kamu bankalarının ise 72.136 gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu durum Türk bankacılık sisteminde faaliyet gösteren özel ve kamu bankalarının etkinlik sınırından uzak bir konumda faaliyet sürdürdüklerini işaret etmektedir.

Görüldüğü gibi rasyo analiz yöntemiyle hesaplanan; toplam gider toplam gelir, toplar gider toplam aktif, takipteki alacaklar toplam aktif ve faiz

dışı giderler toplam aktif rasyoları kamu bankalarında daha yüksektir. Özel bankalarda ise bu rasyolar daha düşük olduğundan, kamu bankalarına göre daha etkindirler. Bunun anlamı özel bankaların, etkinliğin en önemli şartlarından birisi olan maliyet minimizasyonunu, kamu bankalarına göre daha fazla sağladığıdır.

Özel bankalar aktif, özsermaye, mevduat ve kredi karlılıkları rasyolarına göre kamu bankalarından daha verimlidir. Bu rasyolar, etkinliğin diğer bir şartı olan maksimum hasılaya ulaşmada, özel bankaların kamu bankalarına göre daha başarılı olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca özel bankaların likidite ve güvenilirliğini gösteren rasyolara göre kamu bankalarından daha iyi bir mali yapıya sahip oldukları görülmüştür.

Rasyo analizde kullanılan oranlardan yararlanarak hesaplanan ve tek bir etkinlik ölçütü gereksinimini gideren veri zarflama yöntemi ile de özel bankaların etkinlik ölçütlerinin kamu bankalarından daha üst sırada oldukları görülmektedir. Sonuçta hem rasyo analizi hem de veri zarflama yöntemi ile etkinlikleri karşılaştırılan kamu ve özel bankalarda benzer sonuçlar bulunmuştur. Ancak dikkati çeken nokta ortalama etkinlik düzeylerinden görüldüğü gibi, genel olarak özel bankaların da tam olarak etkin çalışmadığıdır. Dolayısıyla, söz konusu kurumların etkinliklerinin sağlanması açısından yeniden düzenlemeye gereksinim gösterdikleri söylenebilir.

SONUÇ

Cumhuriyet'in kurulmasından sonra ekonomik gelişmeyi hızlandırabilmek için devlet tarafından bir çok işletme kurulmuştur. Özel sektörün sahip olduğu kaynakların, yeni Cumhuriyet'in ekonomik ve sosyal hedeflerini gerçekleştirmede yetersiz olması, yatırımların devlet tarafından yapılmasına neden olmuştur. Buna paralel olarak çeşitli sektörlerde finansman ihtiyacını karşılamak, ulusal sermaye birikimini oluşturmak ve finansal piyasaları kontrol etmek amacıyla kamu, bankacılık alanına da el atmıştır.

Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadar geçen süre içinde, finans kesiminin temel taşıını oluşturan bankacılık sektöründe önemli gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle son yıllarda büyüme ve değişim içine giren bankacılık sisteminde faaliyet gösteren kamu sermayeli bankaların sektör içindeki etkinlikleri tartışma konusu olmuştur. Çünkü ekonomik gelişmede finans piyasalarının etkinliği son derece önemlidir.

Etkinlik, girdilerin ekonomik, siyasi, teknolojik güç gibi bütün yolların kullanılarak üretimin en yüksek düzeye çıkarılması olarak ifade edilmektedir. Bankacılıkta etkinlik ise, bankaların tasarruf sahipleriyle yatırımcılar arasındaki finansal aracılık işlevlerini yerine getirme ve tasarrufların en verimli alanlara yönlendirilmesini sağlama işlevidir.

Bu çalışmada, bankacılık sektöründe yer alan kamu ve özel bankaların etkinliklerinin ölçülebilmesi ve karşılaştırma yapılabilmesi için mali analiz teknikleri kullanılmıştır. Etkinliğin ölçümünde kullanılacak en doğru analiz yöntemi rasyo analizidir. Rasyolar, bankacılık sistemindeki kamu ve özel bankaların konsolide bilançolarındaki temel büyüklüklerin oranlanmasıyla oluşur. Bu yöntem, kamu ve özel bankaların mali performanslarını

karşılaştırarak etkinliğin ortaya konulmasına ve veri zarflama analiziyle tek bir etkinlik ölçütü bulunmasına imkan verir.

Ancak daha önce Türk bankacılık sisteminin yapısal özelliklerinin, sorunlarının ve mali yapısının ortaya konulması, etkinlik analizinin ön bilgilerini oluşturmaktadır. Türk finans sisteminin en gelişmiş kesimi bankacılık sektörüdür. Genel olarak bankacılık sistemimiz, mevduat bankacılığı ağırlıklı, oligopolist piyasa koşullarında faaliyet gösteren, kamu kesiminin ağırlığının hissedildiği bir yapıdadır. Ayrıca sektörün, ekonomik istikrarsızlıklardan çabuk etkilenme, yüksek kaynak maliyeti, kamunun haksız rekabeti ve özkaynak yetersizliği gibi sorunları bulunmaktadır. Sektör kaynaklarının en büyük bölümünü mevduatlar oluşturmakta, likidite ise ekonomik istikrara göre şekillenmektedir.

1988-1997 döneminde Türk bankacılık sektöründe kamu ve özel bankaların etkinliklerini karşılaştırmada kullanılan rasyolar teker teker veya veri zarflama yöntemiyle tek bir ölçüt olarak incelendiğinde ortaya çıkan sonuç özel bankaların kamu bankalarından daha etkin olduğudur. Bu dönemde kamu ve özel bankaların etkinliği, daha çok ekonomideki yapısal sorunlar, ekonomik ve siyasi faktörlerdeki beklenmedik gelişmelerin etkisinde kalmıştır.

Günümüz koşullarında özel sektörün ekonomideki ağırlığı ve özel bankaların ulaştığı rekabet gücü dikkate alındığında, sistemdeki kamu bankaları, piyasadaki serbest rekabeti engellemekte, kaynakların etkin dağılımını önlemektedir. Bununla birlikte kamu bankaları devlet güvencesinin verdiği güçle özel bankalara nazaran daha kolay kaynak toplamaktadır.

Kamu bankalarının topladığı kaynakları devlete genellikle maliyetinin altında devrederek fon maliyetlerini yükseltmektedir. "Crowding-out" etkisi de denilen bu durum özel sektöre gitmesi gereken fonların devlet tarafından kullanılması sonucu özel sektörün dışlanmasıdır. Ayrıca kamu bankaları tarafından verilen kredilerin yetersiz örgütlenme, yeterince denetlenememesi ve siyasal iktidarın tercihleri doğrultusunda kullandırılma gibi sebeplerden dolayı geri dönüş oranı düşüktür.

Devletin belli sektörleri desteklemek amacıyla kurduğu bankaların, hedef sektörde düşük maliyetli krediler kullandırması politikasının sonuçlarının çok iyi araştırılması gerekmektedir. Devlet belli bir sektörün gelişmesini stratejik açıdan önemli görüyorsa, bu piyasadaki serbest rekabet

koşullarını bozmadan bütün bankalara eşit fırsat tanıyarak makro seviyede gerçekleştirmelidir. Bu şekilde kamu bankaları herhangi bir ayrıcalıklı uygulamaya tabi tutulmadan diğerlerinin aleyhine avantaj veya dezavantaja sahip olmadan faaliyetlerini sürdürebilirler. Bu durumda devlete ait olan bankalar tarafından desteklenen sektörlerle, bu destek tüm bankacılık sistemi tarafından yapılacaktır.

Devletin sosyal amaçlara yönelik uygulamaları kamu bankaları olmadan da yapılabilir. Belli sektöre devlet tarafından verilen desteklerin kamu bankaları aracılığıyla değil o sektöre kredi veren tüm bankalar tarafından verilmesi sağlanabilir. Belli sektörleri desteklemek için piyasa faizlerinin altında faiz oranlarıyla verilecek kredilerde aradaki faiz farkı ve yönetim giderleri devlet tarafından desteklenecek sektöre kredi veren bankalara ödenebilir. Burada amaç bankalar açısından bu sektöre verilecek kredilerin karlı ve cazip hale getirilmesidir.

Böylece belirlenen hedeflere ulaşmada bankacılık sisteminin tamamından faydalanılabilir. Bankaların serbestçe rekabet edebileceği bir ortamın hazırlanması ile kaynak dağılımında etkinlik sağlanacak ve verilen krediler amacına uygun olarak kullanılacaktır. Devletin burada yapması gereken bankacılık sistemini yoğun bir şekilde denetlemesi ve kontrol etmesidir. Denetim ve kontrol dışında devletin bankacılık sistemi içinde faaliyet göstermesi kaynakların etkin kullanımı açısından rasyonel olmamaktadır.

EKLER

	<u>sayfa</u>
EK A. TOPLAM AKTİFLERE GÖRE KAMU VE ÖZEL BANKALARIN PAZAR PAYLARI	95
EK B. KAMU VE ÖZEL BANKALARIN KONSOLİDE GELİR-GİDER KALEMLERİ	95
EK C. RASYO ANALİZDE KULLANILAN ORANLAR	98

**EK A. TOPLAM AKTİFLERE GÖRE BANKA GRUPLANININ
PAZAR PAYLARI (%)**

Toplam Aktif (%)										
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Kamu Sermayeli Ticaret Bankaları	43.4	46.5	44.8	42.4	43.1	39.9	39.6	37.7	38.3	34.6
Özel Sermayeli Ticaret Bankaları	43.1	41.2	43.5	45.9	46.0	52.3	49.2	52.0	52.7	55.4
Diğer Bankalar	13.5	12.3	12.0	11.7	10.9	10.9	11.2	10.3	9.0	10.0
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Bankalarımız 1997, a.g.y.

**EK B. KAMU VE ÖZEL BANKALARIN KONSOLİDE
GELİR VE GİDER KALEMLERİ**

TOPLAM GELİR				
Milyar TL	(Faiz Gelirleri + Faiz Dışı Gelirler)			
YILLAR	KAMU	ÖZEL	KAMU %	ÖZEL %
1988	6 449	13 974	-	-
1989	11 170	24 013	73.21	71.84
1990	17 161	36 143	53.63	50.51
1991	29 840	66 564	73.88	84.17
1992	60 116	128 291	101.46	92.73
1993	103 529	206 655	72.22	61.08
1994	227 360	491 329	119.61	137.75
1995	430 010	943 106	89.13	91.95
1996	1020 981	1090 014	137.43	15.58
1997	2108 609	2430 686	106.52	123.00

TOPLAM GİDER				
Milyar TL (Faiz Giderleri + Faiz Dışı Giderler)				
YILLAR	KAMU	ÖZEL	KAMU %	ÖZEL %
1988	5 336	11 705	-	-
1989	9 953	10 765	86.53	-8.03
1990	15 188	15 388	52.60	42.94
1991	27 832	29 625	83.25	92.52
1992	54 921	56 521	97.33	90.79
1993	90 920	77 768	65.55	37.59
1994	221 314	204 732	143.42	163.26
1995	415 537	365 534	87.76	78.54
1996	981 172	825 441	136.12	125.82
1997	2009 067	1888 685	104.76	128.81

TOPLAM FAİZ GELİRLERİ				
Milyar TL				
YILLAR	KAMU	ÖZEL	KAMU %	ÖZEL %
1988	5 296	11 396	-	-
1989	8 940	9 470	68.81	-16.90
1990	15 995	14 682	78.91	55.04
1991	30 999	29 074	93.80	98.02
1992	61 507	52 626	98.42	81.01
1993	93 733	100 610	52.39	91.18
1994	231 290	217 751	146.75	116.43
1995	389 754	445 717	68.51	104.69
1996	941 804	1052 073	141.64	136.04
1997	1986 687	2495 913	110.94	137.24

NET FAİZ GELİRİ				
Milyar TL (Faiz Gelirleri-Faiz Giderleri)				
YILLAR	KAMU	ÖZEL	KAMU %	ÖZEL %
1988	1 155	2 430	-	-
1989	996	1 032	-13.77	-57.53
1990	3 426	4 304	243.98	317.05
1991	7 489	10 261	118.59	138.41
1992	13 180	19 101	75.99	86.15
1993	28 913	45 065	119.37	135.93
1994	52 059	101 400	80.05	125.01
1995	39 548	186 737	-24.03	84.16
1996	166 723	443 939	321.57	137.73
1997	230 234	1061 452	38.09	139.10

FAİZ DIŞI GİDERLER				
Milyar TL				
YILLAR	KAMU	ÖZEL	KAMU %	ÖZEL %
1988	1 196	2 739	-	-
1989	2 009	2 327	67.98	-15.04
1990	3 780	4 606	88.15	97.94
1991	8 457	7 686	123.73	66.87
1992	16 042	14 177	89.69	84.45
1993	26 318	25 208	64.06	77.81
1994	43 509	52 424	65.32	107.97
1995	65 330	106 554	50.15	103.25
1996	206 091	217 307	215.46	103.94
1997	225 594	454 224	9.46	109.02

PERSONEL GİDERLERİ				
Milyar TL				
YILLAR	KAMU	ÖZEL	KAMU %	ÖZEL %
1988	483	1 269	-	-
1989	1 005	1 289	108.07	1.58
1990	2 027	2 555	101.69	98.22
1991	3 565	4 317	75.88	68.96
1992	6 856	8 141	92.31	88.58
1993	10 861	12 987	58.42	59.53
1994	17 401	22 966	60.22	76.84
1995	32 839	44 947	88.72	95.71
1996	60 811	96 477	85.18	114.65
1997	136 906	201 225	125.13	108.57

EK C. RASYO ANALİZDE KULLANILAN ORANLAR

TOPLAM GİDERLER / TOPLAM GELİRLER			T. GİDERLER/T. AKTİFLER		
YILLAR	KAMU	ÖZEL	YILLAR	KAMU	ÖZEL
1988	0.827	0.838	1988	0.199	0.375
1989	0.891	0.448	1989	0.220	0.226
1990	0.885	0.426	1990	0.217	0.204
1991	0.933	0.445	1991	0.239	0.211
1992	0.914	0.441	1992	0.242	0.216
1993	0.878	0.376	1993	0.236	0.153
1994	0.973	0.417	1994	0.278	0.205
1995	0.966	0.388	1995	0.268	0.171
1996	0.958	0.757	1996	0.286	0.175
1997	0.953	0.777	1997	0.300	0.176

Takipteki Alacaklar/T.Krediler			T. KREDİLER / T. MEVDUATLAR		
YILLAR	KAMU	ÖZEL	YILLAR	KAMU	ÖZEL
1988	0.08	0.02	1988	0.77	0.56
1989	0.07	0.03	1989	0.72	0.62
1990	0.06	0.02	1990	0.72	0.71
1991	0.08	0.03	1991	0.67	0.63
1992	0.04	0.02	1992	0.64	0.68
1993	0.04	0.02	1993	0.65	0.74
1994	0.04	0.03	1994	0.54	0.55
1995	0.03	0.02	1995	0.59	0.58
1996	0.02	0.02	1996	0.50	0.63
1997	0.03	0.02	1997	0.61	0.67

FAİZ DIŞI GİDERLER/T. AKTİFLER			NET KART/AKTİF		
YILLAR	KAMU	ÖZEL	YILLAR	KAMU	ÖZEL
1988	0.045	0.088	1988	0.023	0.048
1989	0.044	0.049	1989	0.016	0.038
1990	0.054	0.061	1990	0.020	0.027
1991	0.073	0.055	1991	0.007	0.029
1992	0.071	0.054	1992	0.017	0.023
1993	0.068	0.050	1993	0.025	0.031
1994	0.055	0.053	1994	-0.002	0.030
1995	0.042	0.050	1995	0.001	0.042
1996	0.060	0.046	1996	0.007	0.042
1997	0.034	0.042	1997	0.006	0.035

NET KAR/ÖZ SERMAYE			NET KAR/T.MEVDUATLAR		
YILLAR	KAMU	ÖZEL	YILLAR	KAMU	ÖZEL
1988	0.47	0.40	1988	0.040	0.047
1989	0.26	0.45	1989	0.026	0.048
1990	0.29	0.32	1990	0.030	0.044
1991	0.11	0.37	1991	0.010	0.048
1992	0.44	0.32	1992	0.025	0.041
1993	0.39	0.43	1993	0.040	0.052
1994	-0.03	0.41	1994	-0.003	0.044
1995	0.03	0.56	1995	0.002	0.062
1996	0.16	0.59	1996	0.008	0.060
1997	0.13	0.51	1997	0.009	0.052

NET KAR/T.KREDİLER			NET FAİZ GELİRİ/T.AKTİFLER		
YILLAR	KAMU	ÖZEL	YILLAR	KAMU	ÖZEL
1988	0.052	0.085	1988	0.043	0.078
1989	0.036	0.078	1989	0.022	0.022
1990	0.042	0.062	1990	0.049	0.057
1991	0.015	0.076	1991	0.064	0.073
1992	0.040	0.060	1992	0.058	0.073
1993	0.062	0.070	1993	0.075	0.089
1994	-0.005	0.080	1994	0.065	0.102
1995	0.003	0.107	1995	0.026	0.087
1996	0.017	0.096	1996	0.049	0.094
1997	0.014	0.078	1997	0.034	0.099

NET KAR / PERSONEL SAY.			ÖZSERMAYE/T MEVDUATLAR		
YILLAR	KAMU	ÖZEL	YILLAR	KAMU	ÖZEL
1989	0.009	0.027	1988	0.085	0.117
1990	0.017	0.030	1989	0.100	0.107
1991	0.009	0.062	1990	0.103	0.135
1992	0.049	0.096	1991	0.087	0.128
1993	0.125	0.248	1992	0.058	0.130
1994	-0.018	0.512	1993	0.102	0.122
1995	0.030	1.423	1994	0.075	0.106
1996	0.322	2.893	1995	0.058	0.110
1997	0.620	4.873	1996	0.051	0.103
			1997	0.068	0.103

T.MEVDUATLAR/ PERSONEL SAY.			T. MEVDUATLAR / ŞUBE SAYISI		
YILLAR	KAMU	ÖZEL	YILLAR	KAMU	ÖZEL
1989	0.345	0.550	1989	9.295	10.692
1990	0.572	0.687	1990	15.536	13.547
1991	0.948	1.313	1991	25.427	25.878
1992	1.941	2.342	1992	50.595	48.215
1993	3.101	4.764	1993	78.992	96.605
1994	7.219	11.688	1994	191.709	225.746
1995	15.864	22.841	1995	401.157	446.125
1996	38.523	47.844	1996	938.157	957.043
1997	72.259	92.890	1997	1715.833	1890.410

PERSONEL GİD./T.MEVDUATLAR			PERSONEL GİD./T. AKTİFLER		
YILLAR	KAMU	ÖZEL	YILLAR	KAMU	ÖZEL
1988	0.031	0.040	1988	0.018	0.041
1989	0.036	0.034	1989	0.022	0.027
1990	0.044	0.055	1990	0.029	0.034
1991	0.046	0.050	1991	0.031	0.031
1992	0.045	0.055	1992	0.030	0.031
1993	0.046	0.043	1993	0.028	0.026
1994	0.031	0.033	1994	0.022	0.023
1995	0.028	0.031	1995	0.021	0.021
1996	0.022	0.029	1996	0.018	0.020
1997	0.027	0.028	1997	0.020	0.019

LİKİT ATTİFLER/T. AKTİFLER			NET FAİZ GELİRİ / ŞUBE SAYISI		
YILLAR	KAMU	ÖZEL	YILLAR	KAMU	ÖZEL
1988	0.362	0.543	1989	0.335	0.579
1989	0.351	0.439	1990	1.152	2.237
1990	0.301	0.381	1991	2.474	5.338
1991	0.303	0.426	1992	4.392	10.491
1992	0.347	0.434	1993	9.622	23.902
1993	0.376	0.435	1994	17.847	50.101
1994	0.368	0.428	1995	13.756	70.144
1995	0.325	0.417	1996	57.770	178.087
1996	0.352	0.384	1997	78.983	343.168
1997	0.281	0.364			

KAYNAKÇA

AKDOĞAN Nalan, TENKER Nejat. **Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri**. İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları, 1997.

AKGÜÇ, Öztin. **Cumhuriyet Dönemi'nde Bankacılık Alanında Gelişmeler**. Ankara: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No:71,1975.

_____. **Mali Tablolar Analizi**. İstanbul: Muhasebe Estitüsü Yayınları, No:64, 1995.

_____. **100 Soruda Türkiye'de Bankacılık**. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1987.

_____. "1995 Yılında Bankalar Mevduat ve Krediler". **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**. Yıl 33, Sayı 9, Eylül 1996.

_____. "1996 Yılında Bankalar, Mevduat ve Krediler". **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**. Yıl 34, Sayı 9, Eylül 1997.

ALTUNBAŞ Yener, SARISU Ayhan. **Avrupa Birliği Sürecinde Türk ve Avrupa Bankacılık Sistemlerinin Karşılaştırılması**. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, No: 200, 1996.

ARTUN, Tuncay. **İşlevi, Gelişimi, Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye'de Bankacılık**. İstanbul: Tekin Yayınevi,1980.

AYDOĞAN Kürşat, ÇAPLIOĞLU Gökhan. **Bankacılıkta Etkinlik ve Verimlilik**. Ankara: MPM Yayınları, Yayın No:397,1989.

BALAK Deniz, SEYMEN Dilek. **Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Gümrük Birliği'nin Türk Bankacılık Sistemi Üzerindeki Muhtemel Etkileri.** İstanbul: Türk Bankalar Birliği Yayınları, No:201, 1996.

Bankalarımız 1997 (Ve Mutelif Yıllar). Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.

BAŞ Melih, ARTAR Ayhan. **İşletmelerde Verimlilik Denetimi.** Ankara: MPM Yayınları, No:435,1991.

BAYAR Doğan, AYDIN Nurhan. **İşletmelerde Finansal Yönetim.** Eskişehir: 1994.

BEKTÖRE Sabri, ÇÖMLEKÇİ Ferruh, SÖZBİLİR Halim. **Mali Tablolar Analizi.** Eskişehir:1995.

BİLİR, Şule. "1986'dan 1990'a Türk Bankacılık Sektörü". **Bankacılar Dergisi.** Yıl 2, Sayı 5, 1991.

ÇİVİ, Halil. **Türkiye'de Bankacılık.** Ankara:1985.

ÇOLAK, Ömer Faruk. **Finansal Piyasalar ve Para Politikası** Ankara: Alkım Yayınları, 1996.

DİNLER, Zeynel. **Mikro Ekonomi.** Bursa: Ekin Kitapevi Yayınları ,1994.

DİRİMTEKİN Halil, ÖCAL Tezer, PARASIZ İlker, BERBEROĞLU Necat. **Para Banka.** Eskişehir: A.Ü. AÖF Yayınları Yayın No:74 1992.

EROL, Cengiz. **Mali Tablolar Analizi.** Ankara: Bankalar Birliği 1991.

EROL, Ümit. "2000'e Doğru Türk Finans Piyasasının Genel Görünümü Sorunlar ve Yapısal Bozukluklar" **.İktisat Dergisi.** Sayı:378, Nisan: 1998.

ERTUĞRUL Ahmet, ZAIM Osman. **Türk Bankacılığında Etkinlik Tarihi Gelişim Kantitatif Analiz.** Ankara: Bilkent İşletme ve Finans Yayınları No:3,1996.

Genel Ekonomi Ansiklopedisi. Milliyet Yayınları, 1989.

GERLOWSKI A. Deniel, J. ZOLTAN. **Manigerial Economics And Organization.** Üniversity of Baltimore, 1996.

İLERİGELEN, Ahmet. "1998 Yılıının İlk Çeğreğine Girerken Banka- Sanayi- Finans İlişkilerinde Yaşanan Temel Sorunlar". **İktisat Dergisi.** Sayı. 378, Yıl.5, 1998.

İLKİN, Akın. "Türk Banka Sistemi Kalıcı Çözüm Bekliyor". **Ekonomide Diyolog Dergisi.** Cilt 2, Sayı 12,1984,

KASNAKOĞLU, Haluk. "Etkinlik Ölçümü". **Verimlilik Dergisi.** MPM Cilt 2. 1980.

KARACAN, Ali İhsan. **Bankacılık ve Kriz.** Tütünbank Finans Dünyası Yayınları No:1, 1996.

KESKİN, Ekrem. **Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Bankacılık.** İstanbul: Beta Yayınevi, 1996.

KÖK, Recep. **Endüstri,el Verimlilik ve Etkinlik.** Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, Yayın No:680, 1991.

ÖCAL Tezer, ÇOLAK Ö. Faruk. **Para Banka.** Ankara:İmge Kitapevi, 1988.

ÖZDİCLE, B.Leyla. "Türk Bankacılık Sektöründe Piyasa Yapısı". **Hazine Dergisi.** Sayı:6, Nisan:1996.

PARASIZ, İker. **Para Banka ve Finansal Piyasalar.** VI.Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1997.

PAZARCIK Orhan, ÇOYGUN Gültekin. **Kamu Bürokrasisinde Organizasyon Sorunu Verimlilik ve Etkinlik.** Ankara: MPM Yayınları, Yayın No:322,1985.

PROKOPENKO, Jesep. **Verimlilik Yönetimi.** Ankara: MPM Yayınları, Yayın No:476, 1992.

SARISU, Ayhan. **Türk Bankacılık Sisteminin Genel Yapısı, Temel Özellikleri ve Kamu Bankalarının Bölünerek Özelleştirilmesi.** Ankara: Hazine Müsteşarlığı EAGM, 1996.

SEVAL Belkıs, SEVAL Selim. **Bankacılıkta Kullanılan Formüller, Oranlar ve Analizler.** İstanbul: Pamukbank Eğitim Yayınları, 1997.

SEVİL Güven. **Finansal Kurumlar.** Eskisehir: A.Ü.AÖF Yayınları, No:791, 1996.

SUIÇMEZ Halit. **Türkiye’de Kalkınma ve Yatırım Bankacılığında Proje Değerlendirme ve Verimlilik.** Ankara: MPM Yayınları, No: 422, 1990.

ŞAHİN, Hüseyin. **Mikro İktisat.** Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları ,1996.

“Türk Bankacılığının Sorunları ve Bankacılık Sisteminde Öneriler”. **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi.** Yıl: 30, sayı:10 Ekim 1993.

“Türk Bankacılık Sistemi 1996”. **Bankalar Birliği Dergisi.** Sayı.18, 1996.

“Türk Bankacılık Sisteminde Bazı Temel Büyüklükler, Etkinlik ve Özelleştirme”. **Uzman Gözüyle Bankacılık Dergisi.** Yıl 4, Sayı14, 1996.

“Türk Bankacılık Tarihi”. **Bankacılar Dergisi.** Yıl:2, Sayı:5, 1991.

TÜRKAY, Orhan. **Mikroiktisat Teorisi.** Ankara: İmaj Yayıncılık, 1996.

ÜLGEN, Gülden. “Türk Bankacılığın Sorunları ve Bankacılık Sisteminde Öneriler”. **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi.** Yıl:30, Sayı:10, Ekim 1993.

ULUDAĞ, İlhan. **1997 Yılında Finans Kesiminde Muhtemel Gelişmeler.** İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, 1996.

ÜSTÜNEL, Besim. **Ekonominin Temelleri.** Ankara:1978.

YILDIRIM Sevdil, ALTUN Oğuz. **Türk Bankacılık Sisteminin Değerlendirilmesi 1980-1993.** SPK Araştırmalar Dairesi Yay. No.7. 1995.

YOLALAN, Reha. **İşletmelerarası Görelı Etkinlik Ölçümü**. Ankara: MPM Yayınları, No:483, 1983.

_____ "Parametresiz Etkinlik Ölçütleri ve Veri Zarflama Yöntemi".
Verimlilik Kongresi (Bildirgeler). Ankara: MPM Yayınları,
No:454, 1991.